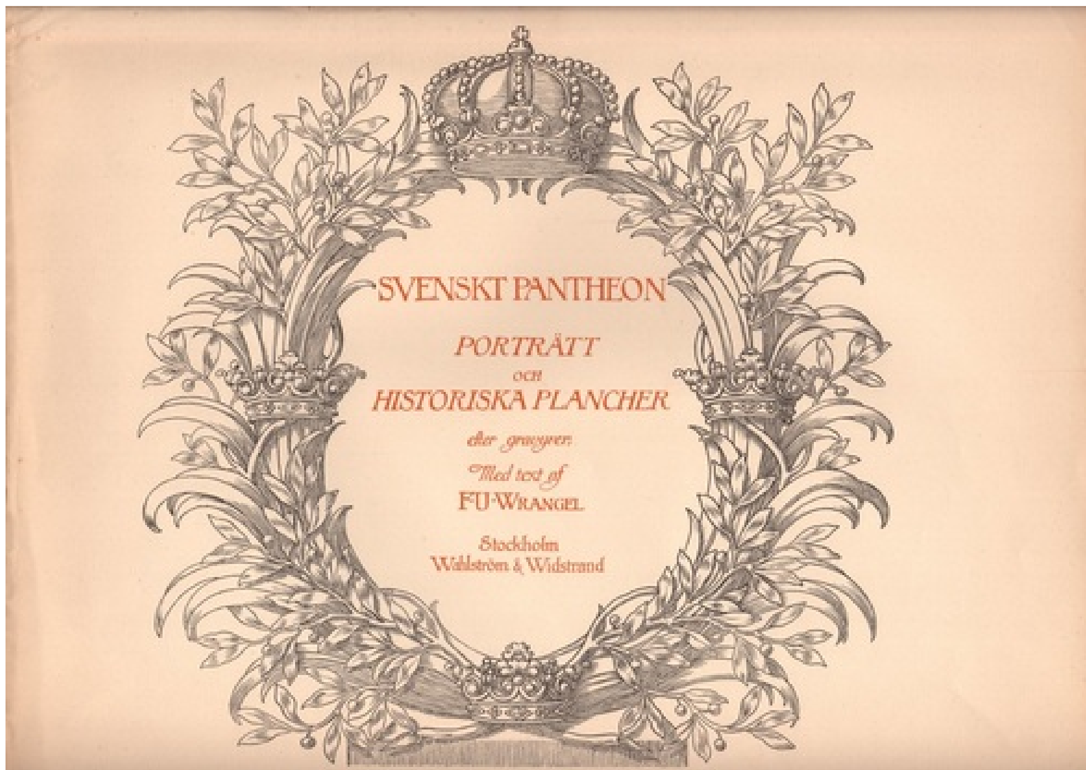

SVENSKT PANTHEON

PORTRÄTT

OCH

HISTORISKA PLANSCHER

efter gravyrer Med text af F. U. WRANGEL

Stockholm Wahlström & Widstrand

STOCKHOLM ISAAC MARCUS' BOKTR.-AKTIEBOLAG 1906

Förord till den elektroniska utgåvan

Ur utgivarens företal: "Med graveringskonstens framsteg blef det snart nog en allmän sed att furstarne och stormännen läto sig afbildas med grafstickeln eller på grafisk väg läto mångfaldiga sina af framstående konstnärer utförda porträtt. Men icke nog därmed, äfven deras hjältedater eller andra för dem eller deras länder märkliga tilldragelser förevigades å graverade planscher, som spredos till allmänheten..."

Verket scannades, anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i september 2015 av Bert H.

FÖRETAL.

Med graveringskonstens framsteg blef det snart nog en allmän sed att furstarne och stormännen läto sig afbildas med grafstickeln eller på grafisk väg läto mångfaldiga sina af framstående konstnärer utförda porträtt. Men icke nog därmed, äfven deras hjältedater eller andra för dem eller deras länder märkliga tilldragelser förevigades å graverade planscher, som spredos till allmänheten, liksom nu fotografiska afbildningar af dagens hjältar och händelser utbjudas till salu eller återgifvas i tidningar och tidskrifter.

I vårt land vann denna sed äfven spridning jämförelsevis tidigt, men dock i mycket ringa utsträckning. Sålunda känner man t. ex. endast ett enda samtida graveradt porträtt af Gustaf I utfördt under det näst sista året af denne konungs lefnad, nämligen från 1559. Ungefär från samma tid härröra liknande bilder af drottning Margaretha Eriksdotter (Leijonhufvud) och Erik XIV, samtliga utförda i Antwerpen. Af Johan III känner man ej med visshet något samtidigt graveradt porträtt, däremot finnes af sonen Sigismund väl ett sextiotal, somliga mycket framstående prof på graveringskonsten under 1600-talets förra hälft.

Gustaf II Adolfs, Christinas och deras samtidas graverade porträtt äro mycket talrika likaså de stick som återgifva märkligare händelser under deras regeringstid. Äfven från deras närmare efterträdares tid finnes snart sagdt oräkneliga alster af graveringskonsten, som lämna oss högst värdefulla bilder från dessa tidehvarf. Från den s. k. frihetstiden och ända till slutet af 1700-talet synes smaken för graverade porträtt snarare tilltagit än motsatsen, ehuru framställningssättet alltmera började öfvergå till det s. k. svartkonstmaneret eller aquatintagravyr. Hvad de Sverige berörande historiska planschernas antal beträffar, inträder däruti en märkbar återgång alltifrån den tid då Sverige upphört att räknas till stormakterna och dess namn icke längre hördes först vid hvarje krigsbuller på kontinenten. Knappast mer än ett femtiotal verkliga kopparstick till Sveriges historia under de 80 senaste åren af 1700-talet äro kända; härtill kan måhända läggas tjugo à trettio aquatintagravyrer.

Detta förhållande hindrar likväl ej att nu kända graverade blad, som framställa framstående svenska personligheter eller i Sveriges historia märkliga händelser äro så talrika, att, när fråga blef om utgifvande af detta arbete, man måste nöja sig endast med ett urval.

Redan det reproduktionssätt, fotolitogravyr, för hvilket man bestämt sig, inskränkte helt naturligt förebilderna till endast sådana, som utförts med grafstickel. Från denna regel har dock gjorts några undantag och medelst det vida dyrbarare ljustrycket har utförts några afbildningar af synnerligen framstående i aquatintagravyr förefintliga porträtt samt ett kopparstick, hvilket på grund af kolorering icke kunnat återges på fotolitografisk väg, nämligen Christinas intåg i Paris 1656.

En annan omständighet vid bestämmandet af hvilka stick, som skulle medtagas, har varit det skick, hvaruti de tillgängliga bladen förefunnits. Man har sålunda måst afstå från att meddela en del bilder, som annars hade sin alldeles bestämda plats i arbetet. Så var t. ex. papperet i det tillgängliga exemplaret af amiralen Verner von Rosenfelts af P. Gunst graverade, sällsynta porträtt, så brunt, att bilden vid fotografering skulle blifvit en enda svart fläck, man måste därför välja en annan mera känd och mindre intressant bild af amiralen.

Likaså måste man afstå från att medtaga afbildning af Carl X Gustafs präktiga kröningsplansch, som icke kunde återgifvas i fotolitogravyr.

Vid urvalet har man naturligtvis i främsta rummet fäst sig vid huruvida den afbildade personen eller händelsen varit mera känd eller omnämnd i historien, men äfven har tagits hänsyn till själfva gravyrernas större konstnärliga halt. Ett eller annat blad framställande för den större allmänheten skäligen okände personer har därföre medtagits på grund af gravyrens konstvärde eller sällsynthet.

Texten har sammanträngts till det minsta möjliga med undantag for de kungliga personerna, då det ju varit af intresse att söka få så fullständiga förteckningar sommöjligt t. ex. öfver de talrika kopparsticksbilderna af en Gustaf II Adolf, en Christina, en Carl XII eller en Gustaf III, hvilket hittills saknats. Då emellertid såsom hufvudmaterial användts kungl. bibliotekets gravyrsamling, som först på senare tider mera systematiskt förökats, göra de nu uppgjorda förteckningarna ingalunda anspråk på fullständighet, men torde dock för kommande forskare gifva någon ledning vid närmare undersökningar i och för våra konungars iconografi.

Att till de s. k. historiska planscherna lämna en särskild text skulle varit att skrifva Sveriges historia i sammandrag. Man har därföre ansett bäst hänvisa till C. Snoilskys åren 1893—95 utgifna: *"Svenska historiska planscher. Beskrifning"*, och i öfrigt låta bilderna tala för sig själf, allrahelst hvarje bild är försedd med orienterande underskrift. Rörande några vissa planscher har dock härifrån gjorts undantag på grund af den omständigheten, att de i en eller annan riktning tarfva en närmare redogörelse.

Sådant arbetet nu föreligger är det i sin art ensamt och kan icke undgå att väcka intresse hos en hvar, som vårdar sig om våra stora minnen.

Må det tillåtas mig att på denna plats framföra mina tacksägelser i främsta rummet till kungl. bibliotekets tjänstemän, som med största tillmötesgående och sakkunskap underlättat mina forskningar i den därvarande gravyrsamlingen. Äfvenledes beder jag få uttala ett erkännande af förläggarnes, herrar Wahlström och Widstrands aldrig sviktande intresse för det med många svårigheter och stora kostnader förenade verkets utgifvande.

Hos allmänheten vågar utgifvaren, hvars många olika sysselsättningar hindrat honom att bedrifva arbetet med all önskvärd skyndsamhet, anhålla om tillgift för verkets något försenade afslutande samt uttala sina tacksägelser för det intresse, som, det oaktadt, kommit arbetet till del.

Stockholm i januari 1906.

F. U. WRANGEL.

HISTORISKA PLANSCHER.

Den äldsta nu kända samtida plansch till Sveriges historia framställer konung Johan III:s likfärd jämte afbildning af konungen i sin kista och en utsikt öfver Stockholms slotts inre borggård (se pl. 229). Denna bild har till upphofsman kopparstickaren Hieronymus Nützel, som under slutet af femtonhundratalet vistades i Sverige och här utförde en del stick af visserligen obetydligt konstvärde, men såsom t. ex. Carl IX:s porträtt (pl. 9) samt den stora tablån öfver samme konungs anor med vapen och porträtt, af rätt mycket intresse; de äro dessutom ytterst sällsynta. Begrafningsplanschen, som af gravören dedicerats till konung Sigismund och hertig Carl (IX), är daterad 1593. Af plåten, som förvaras i Nationalmusei historiska afdelning, togos aftryck för Peringskölds Monumenta Uplandica II.

Utom denna känner man endast en på femtonhundratalet i koppar graverad bild, som möjligen kan räknas till svenska historiska planscher. Det är en framställning af konung Sigismunds gemåls, Annas af Österrike, ankomst till Krakau 1592. Såsom mera indirekt berörande Sveriges historia har denna bild ej här medtagits; den är emellertid beskrifven i Snoilskys: “Svenska historiska planscher, in 8:o. Stockholm 1893—95“, där inskriften anföres: “Was gestalt des Königes in Polen Sigismundi Braut Anna Caroli Ertzhertzogin von Österreich — — Tochter den 28 maj 92 bij Cracaw ankommet und wie sie von I. Königl: Maj. mit grossen pompe empfangen.“

Förutom dessa tvenne finnas visserligen några kopparstick återgifvande händelser från femtonhundratalet, men dessa stick, utförda mycket långt efter den tidpunkt de illustrera, äga därföre ej samma intresse som ofvan anförda samtida bilder. Sådana äro t. ex. tre år 1680 utgifna kopparstick, som tillhöra Peder Hanson Resen’s *“Kong Fredrichs den Anden Kröniche“* och framställa bilder från nordiska sjuårskriget 1563—70.

Ett stick som äfvenledes tillkommit under en senare period är Dionysius Padt Brugges i Stockholm 1676 graverade framställning af Christiern II:s “tyranniska framfart“ i Sverige, bl. a. Christierns intåg och kröning i Stockholm samt blodbadet 1520. Detta stick, som är sammansatt af tvenne blad, äger ett alldeles särskildt intresse i det hänseendet, att Padt Brugge graverat bilden efter ett större träsnitt, som konung Gustaf 1524 lät utföra i Antwerpen. Man har därföre all anledning antaga, att sticket, ehuru utfördt mer än etthundrafemtio år efteråt, dock såsom historiskt dokument är ganska tillförlitligt. Träsnittet, som troligen var mycket större än Padt

Brugges gravyr, fanns ännu 1802 i d. v. antiqvitets arkivet på Riddarholmen, men förstördes genom eldsvådan sistnämnda år. Något exemplar däraf är ej nu kändt, däremot är Padt Brugges stick icke så ovanligt och har dessutom på fotolitografisk väg reproducerats af P. H. Mandel.

Om femtonhundratalet således är föga representeradt, är däremot det följande århundradet desto rikligare företrädt i gravyr. Redan krigshändelserna i Livland i början af 1600-talet, bl. a. slaget vid Kirkholm, ha varit föremål för behandling med grafstickeln. Senare finna vi graverade bilder öfver ett riddarslag under Gustaf II Adolfs tid, Rigas eröfring 1621, Gustaf Adolfs intåg i Elbing 1626 m. fl. Någon mera betydande plansch finna dock vi ej förrän från sistnämnda år, nämligen en plan öfver det för utgången af kriget i Polen så afgörande slaget vid Wallhof den 7 (17) januari 1626. Kungl. bibliotekets exemplar af detta stick torde få anses såsom ett unicum, då intet annat nu är kändt. Det är detta exemplar, som återgifves å pl. 230 — 31; det skänktes till Kungl. biblioteket af professorn friherre A. E. Nordensköld, som funnit det i ett band äldre kartor. Det är sammansatt af tvenne stycken, tillsammans om 290 mm. x 1 m. 70 mm.

Med trettioåriga krigets början inledes en rikhaltig serie graverade bilder till Sveriges historia under Gustaf II Adolf, Christina och de tre Carlarna. Vår storhetstids mest betydande händelser återgåfvos i mer eller mindre lyckade bilder jämnsides med att de ledande personligheternas porträtt spredos i vida kretsar. Ur den hart när oöfverskådliga mängden historiska bilder, illustrerade flygblad, krigskartor, bataljplaner, karrikatyrer, allegoriska planscher m. m. har naturligtvis endast ett fåtal kunnat meddelas i förevarande samling, allrahelst ett flertal finnas i så kända och jämförelsevis lätt tillgängliga samlingar som “Teatrum Europæum“ och Pufendorfs “De rebus å Carolo Gustavo rege etc.“ Emellertid har för fullständighetens skuld en eller annan bild ur ofvannämnda arbeten måst medtagas.

Hufvudsakligen har vid urvalet afseende fästs vid att planscherna hugfästa någon for fosterlandet och de svenska vapnen särskildt betydande händelse, men att ickemedtaga en framställning t. ex. af det ödesdigra slaget vid Poltava, där svenskarne gjorde underverk af tapperhet, skulle varit en orättvisa mot dem, som där offrade sitt blod för fosterlandet med samma hjältemod som de, hvilka segrade vid Breitenfeld eller Narva. Några sådana planscher ha därföre här medtagits. Det stora flertalet historiska planscher erbjuder ur konstnärlig synpunkt endast ringa intresse, de äro äfven i regeln icke utförda af mera framstående konstnärer. En plansch, som intager ett ganska framstående rum bland 1640-talets historiska kopparstick är den ståtliga, ganska kända bilden öfver Westphaliska freden; tyvärr har den ej kunnat intagas i denna samling, då den, såsom af inskriptionen tydligen synes, endast framställer de kejserlige underhandlarna, hvadan äfven Snoilsky i sin förteckning uteslutit den.

En vacker bild, som däremot medtagits, ehuru den, på grund däraf att den lätt kolorerats, måst återgifvas i ljustryck, är den präktiga taflan öfver drottning Christinas ankomst till Paris 1656, se pl. 257. Den tarfvar en närmare beskrifning och må det tillåtas att här i hufvudsak meddela den af G. E. Klemming i “Ur en Antecknares samlingar“ sid. 240—245 lämnade redogörelsen för ifrågavarande plansch och särskildt för det kolorerade exemplar, som tjänat till förebild för pl. 257. Sticket är en bred folio (395.x 530 millimeter från plåtrand till plåtrand) och framställer inom en bred ram af eklöf såsom ofvan anförts drottning Christinas intåg i Paris 1656. Större delen af öfre ramstycket och en bit sky därunder betäckes af en tapet eller gardin, som i 11 rader upptager följande titel och inskrift.

Reception de la Royne de Svede CHRISTINE ALEXANDRE Par la ville de Paris, le VIII Septembre 1656.

Si fidelement dessignée et si bien executée, come on peut voir dans 1’ordre de la cavalea: de granée cy dessoubs, et en cette principalle action ou l'on a pris soing de ramasser et faire pa: roistre le plus aprochant du naturel qu’il a esté possible les principaux de ceux qui ont servi en cette belle journée a le veiie de cinq mille ames qu'on a creu pouvoir présenter cet ouvrage a Messieurs les Prevost des marschans et Eschevins de cette Capitale, aux soings desquels toute la France est redenable de cette mémorable action.

C’est la liberté que prend. Leur tres humble et tres obeiss:t serviteur P. M. F.

Själfva taflan är en ganska rik och vacker komposition, som visar oss icke mindre än 16 personer, af hvilka 10

ridande (ehuru blott 3 hästar äro synliga) och alla samtliga i porträtt. Midtelplatsen intages af drottningen, hvars häst ledes af 2 barhufvade, gående pager. De öfriga uppvakta henne äfven med blottade hufvuden; bakom henne: den af konungen skickade sviten; och till mötes kommande: stadens myndigheter, som erbjuda en himmel (dais), buren af 4 magistratspersoner till fots. Personernas namn äro, utom för pagerna, graverade öfver deras hufvuden eller nedanför; de äro följande: Till höger, bakom drottningen: M:r le Duc de Guise, M. de Gramont Veideau, M. Tronson, M. de Berlise. De emottagande, till vänster äro: M:r le M:al de l'Hospital, Gouverneur, M. de Seve, prevost des Marchands, M. Pietre, procureur du Roi, M. le Maitre Greffier, M. Boucot receveur. — Himmeln, som är prydd med Svea sköld, bäres längst till vänster af de 4 rådmännen med underskrift: Dais presenté par Mess:rs de la Porte, Santeuil, Gervais et Regnar, échevins.

Nedre borden betäckes till större delen af en oval cartouche omgifven af lagerkvistar och i midten inrymmande följande sex verser:

La Ville offre ce Dais par ordre expres du Roy A cette aimable Souveraine Mais son divin esprit, qui a pour nostre foy Humilié ce coeur de Reyne Lui fait refuser cet honneur Que l'on vient rendre a sa grandeur.

Sådan är själfva taflan i dess ursprungliga och mycket sällsynta skick, af hvilken état ett ex. finnes i Franska national-bibliotheket. Hennes historiska sanning bestyrkes fullkomligt genom den berättelse, som Archenholtz intagit i 1:a delen af Mémoires pour servir à l'histoire de Christine, s. 532, 33, och hvilken vi här till jämförande meddela.

Det var den 8 september 1656 som drottningens officiella ankomst till Paris ägde rum. Hennes Majestät hade hvilat öfver natten i Conflans och hade där tagit emot ett stort antal personer. Vid sin ankomst till Paris företräddes drottningen af en eskort af mer än tusen ryttare, själf red hon en stor hvit häst med ett guld- och silfverbroderadt täcke, pistolen vid sadelbommen med broderade hölsterkappor. Drottningens dräkt utgjordes af en skarlakansröd lifrock och en kjol af samma slag med guld och silfverbroderier; hatten var prydd med svarta plymer. I handen höll hon en käpp. Konungen hade sändt hertigen af Guise för att möta drottningen och ledsaga henne. Vid ankomsten till Faubourg-S:t-Antoine fann Hennes Majestät där mer än 15,000 beväpnade pariserborgare fördelade på 132 kompanier, hvilka ryckt ut för att bidraga till glansen vid hennes ståtliga intåg i Paris. Utom den talrika eskorten var drottningen beledsagad af introduktören af främmande furstar och sändebud herr de Berlise i ett mycket vackert ekipage. Den svenska drottningen var omgifven af 50 man lifvakt, af konungens lakejer och af ett flertal af sina egna hofmän. Staden Paris' guvernör marskalk de l'Hospital, handelsmännens förman jämte stadens trupper, som väntade vid porten S:t-Antoine, stego af sina hästar så snart de fingo se drottningen och hälsade på henne etc. etc.

Klemming nämner att till gravyren hörde såsom ett bihang en almanacka för 1657, hvaraf endast ett enda exemplar är kändt; det finnes i kungliga biblioteket i Bryssel. Till densamma höra äfven tvenne poem, hvardera om 6 verser hänsyftande på den i taflan framställda händelsen. Häraf framgår tydligen att de olika delarna verkligen höra tillsammans. Äfven får man härigenom visshet om att gravyren utförtsmellan den 8 september 1656 och den 1 januari 1657. Klemming anser den härröra från en mycket öfvad artist eller måhända från två: en af första rang för porträtten och en af mindre betydenhet för accessoirerna. Gravyren har ingen annan signatur än de tre bokstäfverna i titeldedikationen: P. M. F., hvilka betyda: Pierre Mariette Fils. Denne, som visserligen var gravör ehuru föga framstående, var dock egentligen förläggare och har sannolikt ej kunnat utföra planschen i dess helhet. Det är han, som utgifvit det å pl. 16 af bildade sticket af Christina till häst, där figurernas öfre del är en trogen kopia af Nanteuils gravyr af 1654. Hästen med sin utstyrsel är däremot ganska lik planschen af 1656; under honom tillades i en senare état en miniature af entréen; äfvenså tillsattes drottningens spetsiga filthatt, ehuru icke rätt lämplig för den af en ängel hållna lagerkransen. — Kungl. bibliotekarien Alvin Bryssel, som sysselsatt sig med den intressanta gravyren i anledning af det där förvarade exemplaret, anser henne närmast erinra om den ytterst produktive Abraham Bosse.

Klemming öfvergår nu till beskrifningen af det å pl. 257 afbildade exemplaret af detta stick d. v. s. i ändradt och koloreradt skick.

I sådant tillstånd framstår taflan helt lysande och har hvarken den långa titeln upptill eller de 6 verserna nertill, utan i dessa senares ställe, och på deras plats uti cartouchen, följande kortare rubrik på fyra bågiga rader:

Reception de CHRISTINE ALEXANDRE Reine de Suede par la Ville de Paris le 8 Septembre 1659

Denna skrift är graverad och tryckt på en särskild tunn papperslapp, mycket noga inpassad och klistrad i cartouchen och lagerbladen; tryckfelet i årtalet ser måhända ut, säger Klemming, som en tanke på att erbjuda köparen en helt färsk nyhet och tyckes utvisa tiden för ändringens verkställande. Den vidlyftiga titel-dedikationen i öfre borden och skyn är helt enkelt bortskuren ur papperet; hälften af luckan är fylld med ett stycke af högra sidans bord, taget ur ett annat exemplar, som således makulerades; den nedre hälften betäcktes endast med hvitt papper som målades jämte allt det öfriga. Dessa ändringar äro så skickligt utförda, att de icke märkas utan gifven anledning, och äfven då behöfs ett vandt öga därtill. Vid koloreringen öfvertäcktes alla de på kopparsticket förekommande namnen; men det hjälptes därigenom att de åter, med tillagda siffror och bokstäfver, tycktes samlade på två små lappar, som påklistrades i nedre hörnen inom borden; under det att motsvarande tecken textades öfver porträttfigurerna.

Att denna kopparstickets förändring icke är en tillfällig, af någon enskild ägare vidtagen åtgärd, utan en förlagsaffär, framgår såväl däraf att man ej behöft spara på de okolorerade kopparsticken, hvilka för ändamålet måste uppoffras; som ock att däraf åtminstone 2 så behandlade exemplar finnas i behåll i Bibliothique nationale i Paris och kungl. biblioteket i Stockholm.

Genom den ganska väl utförda färgbeläggningen framträda dräkterna först i sitt rätta skick. Drottningen bär en svart, spetsig filthatt med breda border och röd ! plym; hvit krage, blå ! ridrock med guldbroderier, samt hade en hvit häst med röd fjäderbuske, röda bandvippor och guldbroderadt schabrak. (Detta är ej fullt öfverensstämmande med Archenholtz’ ofvan meddelade beskrifning öfver drottningens dräkt.) Sviten och pagerna äro klädda i blått, hvitt och guld med hvita kragar, ärmar och strumpor. L’Hospital har blå kappa och gehäng, svart rock och hvit krage; de öfriga magistratspersonerna hafva röda kåpor öfver svarta långrockar med hvita kragar. M. de Berlise’s häst är rikt utstyrd med blåa band och schabrak.

Klemming slutar sin beskrifning med följande ord: I hvilken état detta sällsynta kopparstick än må finnas är det en prydnad för den historiska plansch-samlingen.

Det är också med anledning däraf som vi här uppehållit oss något längre vid detsamma, allrahelst det ur konstnärlig synpunkt torde vara den värdefullaste af de här meddelade planscherna.

En af de präktigaste och ur kulturhistorisk synpunkt intressantaste af de följande bilderna är den ur Pufendorfs förut citerade verk hämtade framställningen af Carl X Gustafs begrafningsprocession den 3 nov. 1660. Denna plansch, som upptager elfva blad i föreliggande samling, består af tretton olika delar utgörande ett helt af 4 m. 460 mm. längd och 480 mm. höjd. Processionen är afbildad skridande framåt från slottsporten utför Slottsbacken följande Skeppsbron fram till Järntorget och därifrån genom Stora Nygatan öfver Riddarhustorget och Riddarholmsbron till Riddarholmskyrkan. För kännedomen i synnerhet af de delar af Stockholm, som passeras af processionen har denna plansch ett mycket stort värde, allrahelst man får antaga, att Erik Dahlberg, som utfört teckningen, här icke haft anledning att utpynta byggnaderna eller uppkonstruera sådana såsom han, kanske därtill uppfordrad af en eller annan egendomsägare, kommit att göra å en del planscher öfver landtegendomar i Svecia verket.

Äfven rörande sammansättningen af processionen lämnas oss å planschen värdefulla upplysningar i det att på hvarje blad i cartouschen finnas antecknade namnen å samtlige deltagare, hvilkas platser i processionen äro betecknade med siffror.

Öfriga historiska bilder, som ansetts böra intagas i denna samling, gifva ej anledning till särskilda beskrifningar; det torde vara tillräckligt att hänvisa till Snoilskys förträffliga text, där i de flesta fall fullständig redogörelse för de enskilda planscherna finnes.

I följande förteckning öfver de här af bildade planscherna är därföre anmärkt, å hvilken sida i Snoilskys nyss

omförmälda arbete beskrifning öfver planschen återfinnes, detta föranledt däraf att t. ex öfver slaget vid Lützen m. fl. märkligare händelser finnes ett flertal olika planscher, men naturligtvis endast en kunnat medtagas. Hänvisningar till Snoilskys beskrifningar betecknas med (S. 11) o. s. v.229. Johan III:s liktåg 1592. (S. 11).

230—31. Slaget vid Wallhof 1626. (S. tillägg 279).

232—33. Slaget vid Breitenfeld 1631 (S. 25).

234. Lechflodens öfvergång 1632. (S. 39).

235. Gustaf Adolf beskyddar den Augsburgiska bekännelsen. (S. 55).

236. Gustaf Adolf beskyddar den Augsburgiska bekännelsen. (S. 56).

237. Gustaf Adolf beskyddar den Augsburgiska bekännelsen. (S. 57).

238—39. Slaget vid Lützen 1632. (S. 64).

240. Gustaf Adolfs lik öfverföres till Sverige 1633. (S. 73).

241. 40 af Gustaf Adolf såsom fångar bortförda Münchenboar återfå friheten 1635. (S. 78).

242. Banérska hären segrar vid Wolfenbüttel. (S. 86).

243. Svenskarne segra vid Schweidnitz 1642. (S. 88).

244. Andra slaget vid Breitenfeld 1642. (S. 89).

245. Danskarnes nederlag vid Femern 1644. (S. 92).

246. Bregenz stormas 1647. (S. 97).

247. Svenskarne eröfra Mainau 1647. (S. 97).

248. Svenskarne belägra Prag 1648. (S. 104).

249. Frederna i Münster och Osnabrück 1648. (S. 105).

250. Frederna i Münster och Osnabrück 1648. (S. 107).

251. Pfalzgrefven Carl Gustafs festmåltid i Nürnberg 1649. (S. 107).

252. Fredsunderskriften i Nürnberg 1650. (S. 111).

253. Christinas kröning 1650. (S. 114).

254. Johan Casimirs begrafning 1652. (S. 115).

255. Christina räddas ur lifsfara 1652. (S. 115).

256. Christina bevistar den romerska karnevalen 1656. (S. 117).

257. Christina besöker Paris 1656. (S. 118).

258. Christinas likbegängelse 1689. (S. 119).

259. Carl X Gustafs förmälning 1654. (S. 121).

260. Hedvig Eleonoras kröning 1654. (S. 121).

261. Krakau intages 1655. (S. 124).

262. Tredagars-slaget vid Warschau 1656. (S. 129).

263. Tredagars-slaget vid Warschau 1656. (S. 129).

264. Tredagars-slaget vid Warschau 1656. (S. 129).

265. Carl X Gustaf intager Warschau andra gången 1656. 5:te häftet. (S. 130).

GUSTAF I.

Pl. 1.

Med anledning af femhundrade årsdagen af “gamle Kung Göstas“ födelse framkommo i olika tidskrifter, ja äfven i dagspressen, en del intressanta utredningar rörande Gustaf I:s omtvistade födelsedag och år, uppgifter för hvilka det icke torde vara ur vägen att här redogöra.

I äldre tider antog man att Gustaf föddes redan 1485; detta hade sitt egentliga stöd däruti, att å konungens under Johan III:s tid utförda grafvård bl. a. står, att han uppnått “ter quinque lustra“ d. v. s. 75 år. Denna åldersbestämning måste af flere skäl anses oriktig. Det hufvudsakliga beviset emot densamma finna vi uti den omständigheten, att Gustaf I:s morföräldrar, Måns Carlsson till Eka och Sigrid Eskils-dotter (Banér) blefvo, enligt det i Riksarkivet förvarade morgongåfvobrefvet, gifta 1475 den 15 januari. Deras dotter, Cecilia Månsdotter, konung Gustafs moder, kan således varit född tidigast i midten af oktober månad samma år och följaktligen på våren år 1485 endast 9 år gammal, hvilket ju utesluter möjligheten, att hon detta år kunnat föda ett barn.

Af senare forskare har såsom Gustafs födelseår äfven angifvits 1488 och 1490 af olika skäl, för hvilka här nedan i korthet skall redogöras. År 1488 framgår ur konung Carl IX:s rimkrönika, der Gustaf vid sin död säges varit 72 år gammal. Att deremot födelseåret varit 1490 försäkras såväl af Rasmus Ludvigsson, den kände släktforskaren, som ock af Erik Göransson (Tegel). Denna senare åsikt frambäres äfven af Messenius. Af hvad ofvan anförts rörande konungens moders ålder synes att äfven från dessa båda årtal måste man bortse vid bestämmandet af Gustaf I:s ålder, ty äfven om Cecilia Månsdotter skulle varit 14 år vid sonens födelse, måste hon redan vid 13 års ålder ingått äktenskap med Erik Johansson, hvilket ej är mycket sannolikt. Dessutom kan särskildt emot året 1490 anmärkas att Rasmus Ludvigsson vid ett annat tillfälle angifver födelseåret vara 1495, hvilken åsikt delas af Gustafs äldste biograf, Peder Svart. Jemför, Annerstedt: Ups. Univ:s historia I. 47. Mäster Hans, konungens själasörjare, skref den 17 augusti 1560 i sin redogörelse för konungens sista stunder (Hist. tidskr. 1899, s. 304) att Gustaf då var 70 år gammal.

Peder Svart, som utan tvifvel från konungen personligen erhållit en stor del af sina uppgifter och redan snart efter Gustafs död afslutat sitt arbete, säger, att födelsedagen var Kristi himmelsfärdsdag “som var den 12 maj“. Lektor Emil Hildebrand, hvars

sakrika meddelanden i Hist. Tidskr. 1895 och 1896 ligga till grund för följande rader, anser visserligen ej Peder Svart såsom historiker mycket tillförlitlig, men i detta fall vill han dock gifva honom en viss tilltro. Han säger nemligen i Hist. Tidskr. 1895 sid. 343: “Nu är Peder Svart, hvad fakta angår, dessvärre ingen auktoritet, hvars utsagor äro oangripliga eller höjda öfver kritik. Tvärt om, han begår i det afseendet många och stora misstag, som med den historiska forskningens nuvarande hjälpmedel utan svårighet kunna icke blott konstateras, utan äfven vederläggas. Men uppgiften om den 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag gör dock intrycket af en familjetradition. Att födelsedagen sammanföll med en stor kristlig högtidsdag var ägnadt att fästa sig i minnet, och man har sålunda i och för sig ingen anledning att betvifla uppgiftens riktighet, låt vara att man icke häller kan anföra något annat stöd för densamma och den sålunda icke är lika bestyrkt som t. ex. uppgiften om Gustaf Adolfs

födelsedag. Den 12 maj inföll på Kristi himmelsfärdsdag under 1480- och 1490-talen åren 1485, 1491 och 1496.“

Häraf framgår emellertid att år 1495 helt visst endast är en felskrifning for 1496 och att således detta senare skulle vara Gustaf I:s födelseår, för så vidt man utgår ifrån att uppgiften om Kristi himmelsfärdsdag, den 12 maj, såsom födelsedag är riktig. Emellertid har, efter dessa Hildebrands första undersökningar, framkommit uppgifter, dels att födelsedagen varit Kristi himmelsfärdsdag (den 28 maj) 1495, dels den 3 maj 1497 äfven denna infallande på Kristi himmelsfärdsdag. Den förra uppgiften meddelas af C. Kjellberg (Fyris 1895 n. 131 och 1896 n. 11), som anför såsom sin källa Rasmus Ludvigsson. Denne har i sin ordning fått uppgiften från konung Gustafs syskonbarn, fru Brita Christiernsdotter (en vase), som varit närvarande på Lindholmens gård vid Gustafs födelse. Hon var emellertid då ännu blott ett barn, hvadan hennes utsago väl ej får anses såsom alldeles bindande.

Den senare uppgiften, där 1497 angifves såsom födelseåret, är däremot värd större uppmärksamhet. Det är ingen mindre än konung Gustafs tredje gemål, som i en, efter hvad det vill synas, fullt autentisk, egenhändig anteckning (afbildad i Sv. Autografsällskapets Tidskrift II s. 342) uppgifver att konung Gustaf vid sin död var 63 år gammal och således född 1497. Äfven ur Per Brahes krönika hämtas en såsom det tyckes ganska trovärdig uppgift att konungen föddes detta senare år.'I ett meddelande härom i sist nämnda tidskrift, II sid. 344, yttrar E. Hildebrand följande: “Katarina Steenbocks åldersuppgift har emellertid helt nyligen fått ett alldeles oväntadt stöd. Professor O. Ahnfelt i Lund har med anledning af det 1896 firade Gustaf Vasa-minnet utgifvit förra delen af Peder Brahes hittills otryckta krönika om sin store morbror. Där uppgifves i bestämda ordalag: När man schreff 1497 then tridie dag Maji blef han boren och föd til werlden på Lindholm i Vpland hos sin mormoder, frw Sigridt. — Nu inträffar det märkliga, att den tredje maj 1497 det året, var dagen före Kristi himmelsfärdsdag. Det är häraf man kan sluta till, att den ständigt återvändande uppgiften om Kristi himmelsfärdsdag såsom tidpunkt för födelsen måste anses riktig, åtminstone så till vida att denna inträffade vid den tiden, ty på självfva dagen eller dagen förut eller efteråt skilde man fordom ej så noga vid dateringar, och följaktligen måste födelsedagen ha inträffat på våren — Kristi himmelsfärdsdag kan tidigast infalla den 30 april och senast den 3 juni. Hvad värde har i öfrigt Peder Brahes uppgift? Den torde visserligen vara senare nedskrifven än de öfriga, men den torde knappt hafva ringare värde än dessa. Den härrör, äfven den, från en nära släktinge och den kan anses vinna något i styrka just genom frånvaron af uppgiften om Kristi himmelsfärdsdag, då det, såsom nyss är nämndt, befinnes, att denna kyrkliga högtid inträffade just dagen efter den angifna månadsdagen. Då nu Peder Brahes och Katarina Steenbocks uppgifter bestyrka hvarandra inbördes —- i och för sig kan man ju ej tillmäta den senare någon afgörande betydelse — måste man anse,' att det verkligen finnes skäl till — och rätt goda skäl därjämte — att sätta födelseåret till 1497, äfven om man ej skulle våga med fullkomlig säkerhet fastslå sistnämnda år såsom det rätta.“

Någon full säkerhet med afseende å Gustaf I:s födelsedag eller år får man sålunda ej genom dessa olika utredningar. Man måste fortfarande åtnöja sig med antagande eller sannolikhet.

De närmare detaljerna af hans lefnadslopp falla ej inom ramen for denna publikation; här må endast anföras:

Född af gammal adlig stam (den sedermera så kallade Vasaätten) och genom sin farmoder nära befryndad med. Sten Sture den äldre, den frejdade riksföreståndaren, uppsteg Gustaf Eriksson, sedan han frigjort landet från utländskt förtryck och af svenska folkets i Strengnäs församlade ombud utkorats till dess konung, på Sveriges tron den 7 juni 1523. Efter en mer än 37-årig, ärofull och kraftig regering afled han den 29 september 1560 “på Stockholm“ såsom det heter i ofvan åberopade anteckning af hans enkedrottning Katarina Steenbock.

Om Gustaf I:s porträtt och särskildt om det här af bildade kopparsticket har framl. Intendenten G. Upmark, se Svenska porträtt efter kopparstick etc. etc. (1890) samt i Ord och Bild (1894 sid. 7 o. f.), gjort grundliga utredningar, som på det noggrannaste redogöra för de olika bilder af den store konungen, hvilka bevarats till eftervärlden. Han inleder sin senare uppsats med ett citat ur Per Brahes ofvan omtalade krönika där det heter: “Thil naturen och complexionen war han ehn eolerisk sanguineus. Hans storlich war thil ehn passelig mands längdt wid pass 3

Stocholms alnar V12 quarther, hade ett thörtt huffuud, huittgultt hår, wackert stoortt långt skäg, skarpe ögon, liten raack nässa, en wälskikatt munn, röda lipper, wäl-färgat i ansichtedt, blommer i kinden, en rödbrun krop, och heell wthöffuer all sin krops lekamen, så att man icke kunde finna ehn fläch på hans hela lekamen, ther man kunde sättia en nålz od wppå, wackra händer, passelige stora, themelig arma-starck, fällig krop och small been, thunne, wackre, skickelige fotter, war och någett hårigh, besynnerlig om armar och been, och wtöffuer al sin krop så wälskickatt och proportioneredt, såsom någon konstig målare best hade kunnatt måled honom wtaff. Mannelige och starckelige konunglige clädebonatt bar han jemblig gerna, som honom och wäl borde, och ehurulunda och wed huad sett the woro skurne, tå stode the iw honom alldelis wäll.“

Verkliga afbildningar af konungen från hans yngre dagar annat än de mer eller mindre apokryfiska bilder, som återfinnas å samtida mynt och medaljer, känner man ej. Det är först från början af 1540-talet som man har, såsom det tyckes, tillfredsställande målade bilder af Gustaf. Ett af dessa porträtt, som äges af Upsala akademi och nu är uppsatt i akademiska konsistoriets samlingssal i universitetsbyggnaden beskrifves af Upmark på följande sätt: — Konungen är här framställd i bröstbild, något vänd mot h., en kraftig medelålders man med tvärklippt hår i pannan och starkt men ej synnerligen långt, ljust helskägg. Dräkten är svart med guldbroderi, på hufvudet bär han en platt svart barett med hvit plym. Dragen äro regelbundna, näsan kort, munnen liten, fast sluten, med, som det vill synas något framskjutande underläpp, ögonen skarpa, uttrycket strängt, buttert, vaksamt, såsom så ofta är fallet med porträtt från detta århundrade. Det är tidens oro, rikedomen på öfverraskningar, nödvändigheten att vara på sin vakt, som afspeglar sig i fysionomierna med deras spejande eller stirrande ögonkast i de eljest lugna, orörliga dragen. Det är personer, vana att iakttaga, att “passa på“ liksom fäktaren, som med ögat följer motståndarens värjspets; men de tänka ej såsom följande århundradens människor på att de iakttagas af andra. De äro hvarken blyga eller öfver-modiga, de bjuda ej till att sträcka upp sig såsom 1600-talets figurer eller visa sig särskildt förbindliga såsom 1700-talets eller anderika som vårt eget århundrades. Om något rikare, mångsidigare själslif vittna ej dessa anleten, men de bära nästan alltid en prägel af naturlig, okonstlad värdighet. Skulle man i våra dagar uppleta deras motsvarigheter i verkligheten, hade man största sannolikheten att finna dem hos godsägarne på landet eller den självständiga allmogen.

Å Upsala-taflans bakgrund läses dubbelversen:

Sic Rex Gustavus Vvltvsque Hunterosque Ferebat

Foelix Imperio Saecia magna tuo,

samt årtalet 1542. Till Upsala skänktes bilden af den bekante samlaren, friherre Stierneld (f 1835) som på dess baksida gjort följande anteckningar: “Det enda veter-liga original“ — “På detta kon. Gustaf I:s originalporträtt, måladt år 1542, lät kon. Johan III sätta påskriften, då det hängde i lilla matsalen på Bråborgs slott, hvilket drottning Gunilla byggde och bebodde.“

Alldeles så förhåller det sig ej. Porträttet är, som vi nedan skola se, ej det enda, ej ens det enda målade. Men det är ej heller något originalporträtt. Afåtskilliga skäl måste det antagas vara måladt något senare än hvad årtalet angifver, men då kopieradt efter ett original från 1542, som möjligen varit utfördt i mindre format. Vi erinra oss att 1548 funnos å Gripsholm 2 porträtt af konungen. Möjligen var det ena af dem förebilden. Reproduktionen kunde kanske förskrifva sig från drottning Gunillas tid, hvilken 1588—1590 uppförde Bråborg. En efterbildning, men i hel figur med alltså tillkomponerad undre del, utfördes redan på 1600-talets midt och intager sedan denna tid allt fortfarande hedersplatsen i kungssalen på Grips-holms slott. Äfven denna bär årtalet 1542. I förbigående må slutligen nämnas, att det är Upsalabilden, som finnes återgifven å baksidan af Riksbankens nu gällande 5-kronesedlar.

Om upphofsmannen till denna typ veta vi ingenting med säkerhet. Konungen skrifver 1541, i ett bref till Olaus Petri angående sin krönika, om “wår målare“. Möjligen är denne den “Gasper Konstmålare“, som just 1541 inkallades från Holland, men som ej tycks hafva dröjt här någon längre tid och ej heller sedermera omtalas. Konungen står under dessa år i en ganska liflig förbindelse med utlandet. Christophe Richer besöker såsom konung Frans I:s sändebud två gånger Sverige och öfver-lämnar 1543 vid Vreta kloster å sin herres vägnar till

den svenske regenten S:t Mikaelsordens insignier. En svensk ambassad hade året förut besökt Frankrike. Härjämte ägde en skriftlig beröring rum mellan konungen och en af samtidens mest framstående nederländske konstnärer, den i Utrecht bosatte målaren Jan van Scorel (1495—1562). Konungen hade från denne erhållit en Mariabild och skickade just 1542 till honom åtskilliga gengåfvor: en ring, en mårdskinnspels, en släde med tillbehör samt — en ofantlig ost om 200 skålpund. Har Casper konstmålares korta besök här stått i något samband med Mariabilden, porträttet och brefväxlingen? —

Emellertid är detta såsom Upmark antyder ej det enda samtida eller ungefär samtida målade porträtt af Gustaf. Ännu ett annat i helfigur, men från slutet af 1550-talet finnes vid Gripsholm, där äfven en med detsamma i de flesta detaljer öfverensstämmande högst värdefull träskulptur befinner sig, båda noga beskrifna i ofvan citerade uppsats. Rörande upphofsmännen till dessa bilder uttrycker sig Upmark sålunda: “Att afgöra hvilka som äro upphofsmännen till dessa båda porträtt

är på frågans nuvarande ståndpunkt ej möjligt. Hvad målningen beträffar bör framhållas den starka öfverensstämmelsen mellan dess uppfattning af Gustaf I och den, som sedan återfinnes i ett sällsynt, på Liefrincks förlag i Antwerpen 1562 utkommet kopparstick, framställande Erik XIV. (Se nedan). Man kan då gissa på en flamsk konstnär, såsom upphofsman till båda, och en sådan fanns sedan slutet af 1556 i konungens och sedermera hertig Eriks tjänst i Dominicus ver Wilts person. Men redan 1558 finna vi i konungens närmaste omgifning en annan, ännu mera betydande flamländare, mäster Willem Boy, hvilken först som konterfejare, sedan såsom bild-huggare och byggmästare var verksam för Vasakonungarne ända till sin död 1592. Med en tämligen stor grad af sannolikhet bör det kunna antagas, att han är den som utfört reliefbilden, liksom att denna är utförd af annan hand än målningen. Beträffande den sistnämnda äro dock andra möjligheter än den nyss antydda ej uteslutna. Svensken Anders Larsson (A. målare), känd sedan 1541 samt Lambrecht målare, anställd 1557—72, kunna också tagas med i räkningen. Den förre erinras 1572 af Johan III om ett konterfej af konung Gustaf“.

Närmast i ålder kommer det redan i Upmarks båda nämnda publikationer reproducerade kopparsticket, som inleder föreliggande samling porträtt och historiska plancher. Det är utgifvet 1559 af Hieronymus Code i Antwerpen och anses vara högst sällsynt samt tillhör en serie, som synbarligen afsåg att framställa samtida europeiska regenter. Huruvida det är stucket af Cock själf angifves ej, men synes ej otroligt, då den äfven här meddelade bilden af drottning Margareta verkligen i ena hörnet har signaturen “Cock“, som saknas under konungens bild. Denna bild kan möjligen vara inspirerad af ofvan omtalade målaren ver Wilt, som under 1550- och 1560-talen var verksam i Sverige. Cock lefde under sina senare år i Rom, där han afled 1570.

Senare bilder af Gustaf I äro dels tillkomna under hans närmaste efterträdares tid, dels mycket senare såsom t. ex. den af L. Pasch d. y. målade och af Floding graverade, ofta återgifna bilden, hvilken är att anse helt och hållet såsom ett fantasifoster. Då dessa bilder och ej heller ett af J. L. Gottfried på 1630-talet, sannolikt efter mynt, utfördt kopparstick icke här afbildats, må det sagda var nog.

MARGARETA ERIKSDOTTER (LEJONHUFVUD).

Pl. 2.

Gustaf I:s andra gemål, den väna Margareta, var dotter till konungens fränka, Ebba Eriksdotter (en vase), hvars fader var kusin med konungens fader. Fru Ebba blef enligt morgongåfvobrefvet gift i Söderköping den 18 (ej 19) januari 1512 med riksrådet Erik Abrahamsson, som i vapnet förde trenne lejonhufvuden samt

härstammade från en, redan under midten af 1300-talet känd adelssläkt. Erik Abrahamsson, som sedan 1512 tillhörde riksrådet och år 1514 blef riksmarsk, var ett af offren i Stockholms blodbad den 8 november 1520, delande samma öde som konung Gustafs fader, riksrådet Erik Johansson (en vase).

3 åtskilliga skäl måste det antagas vara måladt något senare än hvad årtalet angifver, men då kopieradt efter ett original från 1542, som möjligen varit utfördt i mindre format. Vi erinra oss att 1548 funnos å Gripsholm 2

porträtt af konungen. Möjligen var det ena af dem förebilden. Reproduktionen kunde kanske förskrifva sig från drottning Gunillas tid, hvilken 1588—1590 uppförde Bråborg. En efterbildning, men i hel figur med alltså tillkomponerad undre del, utfördes redan på 1600-talets midt och intager sedan denna tid allt fortfarande hedersplatsen i kungssalen på Grips-holms slott. Äfven denna bär årtalet 1542. I förbigående må slutligen nämnas, att det är Upsalabilden, som finnes återgifven å baksidan af Riksbankens nu gällande 5-kronesedlar.

Om upphofsmannen till denna typ veta vi ingenting med säkerhet. Konungen skrifver 1541, i ett bref till Olaus Petri angående sin krönika, om “wår målare“. Möjligen är denne den “Gasper Konstmålare“, som just 1541 inkallades från Holland, men som ej tycks hafva dröjt här någon längre tid och ej heller sedermera omtalas. Konungen står under dessa år i en ganska liflig förbindelse med utlandet. Christophe Richer besöker såsom konung Frans I:s sändebud två gånger Sverige och öfver-lämnar 1543 vid Vreta kloster å sin herres vägnar till den svenske regenten S:t Mikaelsordens insignier. En svensk ambassad hade året förut besökt Frankrike. Härjämte ägde en skriftlig beröring rum mellan konungen och en af samtidens mest framstående nederländske konstnärer, den i Utrecht bosatte målaren Jan van Scorel (1495—1562). Konungen hade från denne erhållit en Mariabild och skickade just 1542 till honom åtskilliga gengåfvor: en ring, en mårdskinnspels, en släde med tillbehör samt — en ofantlig ost om 200 skålpund. Har Casper konstmålares korta besök här stått i något samband med Mariabilden, porträttet och brefväxlingen? —

Emellertid är detta såsom Upmark antyder ej det enda samtida eller ungefär samtida målade porträtt af Gustaf. Ännu ett annat i helfigur, men från slutet af 1550-talet finnes vid Gripsholm, där äfven en med detsamma i de flesta detaljer öfverensstämmande högst värdefull träskulptur befinner sig, båda noga beskrifna i ofvan citerade uppsats. Rörande upphofsmännen till dessa bilder uttrycker sig Upmark sålunda: “Att afgöra hvilka som äro upphofsmännen till dessa båda porträtt

är på frågans nuvarande ståndpunkt ej möjligt. Hvad målningen beträffar bör framhållas den starka öfverensstämmelsen mellan dess uppfattning af Gustaf I och den, som sedan återfinnes i ett sällsynt, på Liefrincks förlag i Antwerpen 1562 utkommet kopparstick, framställande Erik XIV. (Se nedan). Man kan då gissa på en flamsk konstnär, såsom upphofsman till båda, och en sådan fanns sedan slutet af 1556 i konungens och sedermera hertig Eriks tjänst i Dominicus ver Wilts person. Men redan 1558 finna vi i konungens närmaste omgifning en annan, ännu mera betydande flamländare, mäster Willem Boy, hvilken först som konterfejare, sedan såsom bild-huggare och byggmästare var verksam för Vasakonungarne ända till sin död 1592. Med en tämligen stor grad af sannolikhet bör det kunna antagas, att han är den som utfört reliefbilden, liksom att denna är utförd af annan hand än målningen. Beträffande den sistnämnda äro dock andra möjligheter än den nyss antydda ej uteslutna. Svensken Anders Larsson (A. målare), känd sedan 1541 samt Lambrecht målare, anställd 1557—72, kunna också tagas med i räkningen. Den förre erinras 1572 af Johan III om ett konterfej af konung Gustaf“.

Närmast i ålder kommer det redan i Upmarks båda nämnda publikationer reproducerade kopparsticket, som inleder föreliggande samling porträtt och historiska plancher. Det är utgifvet 1559 af Hieronymus Code i Antwerpen och anses vara högst sällsynt samt tillhör en serie, som synbarligen afsåg att framställa samtida europeiska regenter. Huruvida det är stucket af Cock själf angifves ej, men synes ej otroligt, då den äfven här meddelade bilden af drottning Margareta verkligen i ena hörnet har signaturen “Cock“, som saknas under konungens bild. Denna bild kan möjligen vara inspirerad af ofvan omtalade målaren ver Wilt, som under 1550- och 1560-talen var verksam i Sverige. Cock lefde under sina senare år i Rom, där han afled 1570.

Senare bilder af Gustaf I äro dels tillkomna under hans närmaste efterträdares tid, dels mycket senare såsom t. ex. den af L. Pasch d. y. målade och af Floding graverade, ofta återgifna bilden, hvilken är att anse helt och hållet såsom ett fantasifoster. Då dessa bilder och ej heller ett af J. L. Gottfried på 1630-talet, sannolikt efter mynt, utfördt kopparstick icke här afbildats, må det sagda var nog.

MARGARETA ERIKSDOTTER (LEJONHUFVUD).

Pl. 2.

Gustaf I:s andra gemål, den väna Margareta, var dotter till konungens fränka, Ebba Eriksdotter (en vase), hvars fader var kusin med konungens fader. Fru Ebba blef enligt morgongåfvobrefvet gift i Söderköping den 18 (ej 19) januari 1512 med riksrådet Erik Abrahamsson, som i vapnet förde trenne lejonhufvuden samt

härstammade från en, redan under midten af 1300-talet känd adelssläkt. Erik Abrahamsson, som sedan 1512 tillhörde riksrådet och år 1514 blef riksmarsk, var ett af offren i Stockholms blodbad den 8 november 1520, delande samma öde som konung Gustafs fader, riksrådet Erik Johansson (en vase).

3Dottern Margareta föddes, enligt de flesta uppgifter, den i januari 1514 på Ekeberg och måste, ifall årtalet är riktigt, varit föräldrarnas andra barn, då man med säkerhet vet att brodern Abraham var den förstfödde. I en nyligen af A. Lewen-haupt författad uppsats innehållande biografiska data, rörande Vasahuset (Hist. Tidskr. 1900, Häft. 2), meddelas samma årtal för drottning Margaretas födelse, emellertid vill det synas, hvilket äfven Lewenhaupt påpekar, som vore äfven denna tidsbestämning osäker. Redan Örnberg (Sv. Ättartal 6, sid. 4 not 4) säger att födelseåret sannolikare var 1517. För denna uppgift anför han likväl ingen källa. En sådan finnes emellertid i riksarkivets genealogiska samlingar, nemligen en af Hogenschild Bielke i början af 1570-talet upprättad förteckning öfver Erik Carlsons (en vase) efterkommande (se Sv. Autograf. Sällskapets Tidskr. I sid. 132). Där uppräknas Erik Abrahamssons och Ebba Eriksdotters barn i följande ordning: Abraham, Brita, Anna, Margareta, Anna, Sten och Erik. Om Abraham föddes redan 1512 i slutet af året, Brita i slutet af 1513 och Anna i slutet af 1514 kan drottning Margareta, som föddes den 1 januari ej vara född tidigare än 1516, för så vidt man ej får tänka sig att t. ex. Abraham och Brita varit tvillingar, i hvilket fall man möjligen skulle kunna konstruera fram årtalet 1515; då likväl det om den såsom det tredje barnet, nämnda Anna, heter i Bielkes anteckning: "Jomfru Anna föll sigh ihiell på Örebroo", och hon antagligen dödt ung, emedan hennes yngre syster erhöll samma namn, är ju möjligt att Hogenschild Bielke, oaktadt sin nära släktskap med -nämnda personer, af misstag kunnat sätta Anna före Margareta. I sådant fall, men endast då, skulle årtalet 1514 kunna stå i öfverensstämmelse med Bielkes annotationer. Det af Örnberg antydda årtalet 1517 torde under alla omständigheter vara för sent. Att Margareta vid tidpunkten för sitt giftermål med konung Gustaf hade uppnått 20 år är i hvarje fall säkert.

Det var sannolikt icke långt efter hans första gemåls, Katarina af Sachsen-Lauenburg, död, som konungen beslöt sig för att träda i nytt gifte. Flera omständigheter bjödo honom då att välja sig en maka inom någon af Sveriges förnämligaste ätter. Att valet föll på hans fränka, den blida Margareta Eriksdotter, som var omkring 20 år yngre än konungen, lärer icke undgått att förvåna mången, kanske mest den blifvande drottningen själf. Det motstånd konungen tilläfventyrs rönte i början öfvervann han likväl snart, måhända med maktspråk, men innan Katarina af Sachsen-Lauenburg varit död ett år var allt till den blifvande bröllopsfesten ordnadt och konungen kunde från Lagnö, där han befann sig den 9 september 1536, utfärda följande bjudningsbref:

"War etc. Wij giffue eder til kenne N: ath wij acte i the helge trefollighetz nampn gififua oss i rett ecteståndt medt Erlüg Wälbyrdig Jornffru Jomfrue Margarete Ericx Dotter, på then Szöndagenn epter Michaelis nest komendis vdij wor stadt Upsale, Therföre är wor kerlige begären ati med ederss käre hustru, och hennes Jomfruer wele omake eder tiith tiil oss på forme tiidt och stedt, görendis eder glad mett oss, och flere wore gode wenner, Fruer och Jomfruer, som ther forszamblendis worde, wij wele dele med eder och them huess dell gott är, och gud oss unth och forlänt haffuer Gud eder her mett Befalendis."

På utsatt dag, den 1 oktober, ägde bröllopet rum och omnämnes på följande sätt af Tegel: "På then första Söndagen elfter Michaelis som war then 1. Oktobris, holt Konungh Gustaff sin andra Kongelige Bröllopshögtijdh vthi Vpsala, medh Edle

och Wälborne Jungfrw Margareta, Her Erick Abrahamsons til Loholm, Riddares och Stadthollares vthi Westergötlandh, Sweriges Rijkes Rådz Dotter, medh besynnerligit stååt, frögd och herligheet. På hvilken dagh, åhret tilförrende, Drotningh Chatarina bleeff lagd i Stockholms Stadz Kyrckia, såsom tilförrende är omtalet."

Det skede af konung Göstas lif, som ligger emellan tiden för detta äktenskaps ingående och drottningens död

1551 torde utan gensägelse varit konungens lyckligaste. Ett innerligt och förtroendefullt förhållande upphörde aldrig att finnas emellan de konungsliga makarne, och om någon gång ett minne af den grusade ungdomskärleken till den ridderlige Svante Sture kanske föresväfvade den unga drottningen, kunde dock därigenom den tillgifvenhet och vördnad hon hyste för sin make ej utplånas. Redan från äktenskapets allra första början synes drottningen hafva trädt emellan vid sådana tillfällen då den barske monarken vredgades på någon lagbrytare. Bröllopet stod den i oktober och åtta dagar därefter d. v. s. den 9 i samma månad skrifver konungen att han på drottningens förbön förlåtit en förseelse och följande år den 12 februari tillskrifver han Staffan Sasse följande ord, som visa, att drottning Margareta äfven här uppträdt och medlat: “aff vor synnerlig gunst och nåde, så och för wår hiertans käreste husfrugis, och hennes käre Moders flitige förböner skuld haffue wij tagit och anamat, som wij och nw mett thetta wort öpne breff, tage och anamme Staffan Szasze tiil willie och venskap igenn.“

Under femtonårigt äktenskap skänkte Margareta konungen tio barn, af hvilka åtta uppnådde mogen ålder. Från dem härstamma en stor del af nu i Europa regerande furstehus, ej minst det svensk-norska; vi behöfva endast nämna att hertigarne af Skåne, Södermanland och Vestmanland på 24 olika sätt härstamma från Gustaf I och Margareta.

Den 36-åriga drottningen afled på Tynnelsö 1551. I Tegels ofvan citerade historia omnämnes dödsfallet med följande ord: “På then 26. dagen Augusti emellan tw och try vppå Tynnelsöö Slott, affsompnade then Högborne Furstinna Frw Margareta, Sweriges, Göthes och Wendes etc. Drotningh, Konungh Gustaffs andre Gemahl, och tå miste Solen sitt Skeen.“

Det här meddelade porträttet af drottning Margareta tillhör såsom förut antydts den af Cock omkring år 1559 utgifna serien af regentporträtt. Det är således tillkommet minst 8 år efter drottningens död, hvadan med skäl kan betviflas att det företer någon verklig likhet med originalet; likväl må ju icke förnekas, att äfven det kan vara inspireradt af någon holländsk målare såsom antagligen skett med konung Gustafs samtidigt utgifna bild. Tvenne exemplar af det ytterst sällsynta kopparsticket finnas i Kongl. Bibliotekets samling. Öfriga bilder i kopparstick af Margareta kunna ännu mindre göra anspråk på autenticitet, allraminst det, som återfinnes på den af Hieronymus Nützel mot slutet af 1590-talet graverade taflan öfver Carl IX:s anor. ERIK XIV.

PI. 3 a, 3 b.

Konung Gustafs förstfödde son och enda barn i giftet med den tyska furstinnan, Katarina af Sachsen-Lauenburg, Erik, så uppkallad enligt gammal svensk sed efter farfadern, föddes den 13 december 1533. En samtida antecknare skref om hans födelse: “Anno etz. 1533 på Sanchte Luciæ dagh, som var then 13 daghenn Decembris, tho 9 slogh om affthenenn bleff minn nådhigge herre, Hertigh Erik Födhtt på Stockholms Slåtth. “ (Riks Arkivet. Genealogica H. 39.) Enligt andra uppgifter föddes han kl 1,40 e. m. Den nyfödde säges haft blod i sina händer, hvarföre den unga modern, enligt Tegel, skall hafva utropat: “Jag befruktar han blifver en omild och blodgirig herre“, en profetia, som likväl endast i vissa fall besannat sig, ty Erik, den högt bildade, förfinade fursten, blef först som regent under olyckans och sjukdomens dagar en grym och blodtörstig tyrann. Man skulle vid närmare studium af hans karakter snarare vilja gifva honom det vitsordet, att han var af en mild och vek natur, svag och lättledd samt känslofull ända till öfverdrift. Endast i de stunder, då hans förstånd fördunklades, kommo de våldsamma utbrotten och endast då var han den omilde herre’, som Katarina af Sachsen-Lauenburg förutspådde. Också utmärker sig hans första regeringstid genom flere nyttiga och för landet fördelaktiga åtgärder.

Efter endast åtta regeringsår samt nio år tillbragta såsom statsfånge på olika slott afled Erik den 26 febr. 1577 å Örbyhus, der han varit inspärrad de tvenne sista åren.

Den bild, som å Pl. 3 a, meddelas af Erik XIV, är hemtad från ett år 1561 utfördt kopparstick, så sällsynt att t. o. m. i Kongl. Bibliotekets och Nationalmusei, eljest så rika samlingar, icke finnes något exemplar. De sannolikt enda i Sverige befintliga exemplaren finnas i professor Mårten Sondéns och löjtnant Malmbergs samlingar; ett annat finnes i den Wadströmska, numera till Finland inköpta storartade, samlingen. Bilden är graverad 1561 af samme Cock, som utfört de ofvan omtalade bilderna af Gustaf I och Margareta, samt har samma signatur som

drottningens. Af det Cockska sticket lät pastor Wadström göra tvenne exemplar i fotolitogravyr. Det är en synner-

ligen sympatisk bild, delvis påminnande om den å Pl. 3 b, äfven den efter ett mycket sällsynt kopparstick, som likaledes afbildats i Upmarks förut citerade arbete: “Svenska porträtt etc“.

Den gravör, som signerat detta senare stick, är Hans Liefrinck, verksam i Antwerpen 1540 — 1580, känd som målare, kopparstickare, formsnidare och förläggare; Upmark antager likväl, att dennes namn endast skyltar såsom förläggarefirma för bilden, hvilken sannolikt är graverad af Frans Huys, som arbetade mellan 1550 och 1570 och på beställning just af Liefrinck utfört ett flertal bilder, framställande kända personer från denna tid. Hvem som förskaffat Cock och sannolikt äfven Huys deras förebild är däremot svårare att gissa. Erik hade flera målare i sin tjenst t. ex. den med anledning af Gustaf I:s porträtt omnämnde Dominicus ver Wilt, Johan Baptista van Uther, eller Willem Boy, som måhända får anses såsom den sannskyldige upphofs-mannen, ehuru detta likväl endast med reservation.

I Kongl. Bibliotekets samling finnas ett tiotal olika kopparstick framställande Erik, men utom de ofvan omtalade af Cock och Huys äro de synbarligen alla tillkomna på senare tider. Bland de äldsta är ett med holländsk inskription, som, ehuru ej signe-radt, dock tydligen tillhör samma serie som det ofvan i förbigående omnämnda af J. L. Gottfried utgifna porträttet af Gustaf I. Det ingår i det Gottfriedska år 1632 ut-gifna “Inventarium Sveciæ“ med kopparstick af F. Hulsius och J. Dürr. Bland öfriga i koppar stuckna bilder af Erik märkes ett i helfigur af C. Bergqvist intaget i början af Tegels af von Stiernman år 1751 utgifna Erik XIV:es historia.

Huruvida de nu afbildade kopparsticken ha anspråk på någon större likhet med originalet kan naturligtvis ej försäkras, men synes ej otroligt. Åtminstone eger man ej rätt att tvifla, sedan man sett det förträffliga år 1889 med statens samlingar införlifvade oljefärgsporträttet. Detta porträtt framställer Erik sannolikt under hans första regeringsår och har följande inskription: E. Suedorum, Gotthorum, Vandalo-rumque Rex. Taflans upphofsman är ej bekant; kännare i Sverige gissa på ver Wilt (se ofvan), då deremot tyska konsthistorici äro mera böjda för att anse bilden härröra från Frans Porbus’ pensel (afbildningar af detta synnerligen intressanta porträtt finnas intagna i Ny 111. Tidn. 1888 och i “Ord och Bild“ 1898). Öfriga kända bilder i olja, som uppgifvas framställa konung Erik, äro alla mer eller mindre osäkra, men dock äro tvenne, äfven i Nationalmuseum befintliga oljefärgsporträtt efter all sannolikhet fullt autentiska bilder af den olycklige konungen i hans yngre år.JOHAN III.

pi. 4.

4 fven rörande Johan IILs födelsedag hafva på senare tider framkommit nya upp-gifter. I alla hittills utgifna arbeten uppgives att han föddes 21 december 1537; detta motsäges likväl af konung Gustaf I:s notificationsbref af den 2 (ej 22) januari 1538 till sin svåger i första giftet, konung Kristian III af Danmark. Han säger deruti att den nyfödde sonen kommit till verlden den 20 december en “donners-tag“, hvaraf man helt naturligt dragit den slutsatsen att Johan ej vore född den 21. Emellertid finnes af samma hand, som antecknat Eriks födelsedag, äfven en anteckning om Johan, deri det heter: “Anno etc. 1537 på Sancte Thommus dagh om morgonen do 4 var slaghitth bleffh min nådhighe herre, hertig Johann Födtt po Stekborgs Slåtth“. Att härmed afses den 21 är tydligt, när man vet, att Tomasdagen alltid är den 21 december, såvida man ej får antaga att dermed afses Tomas biskops dag den 29 i samma månad. Man kan dock med lätthet konstatera huruvida den 20 december 1537 var på en torsdag. Då så verkligen var förhållandet och konung Gustaf vid skrifvelsens affattande sannolikt ännu hade i minne på hvilken veckodag sonen föddes, är detta så mycket mera att fästa afseende vid som då ännu användning af siffror vid bestämmande af månadsdagarnas inbördes ordning ingalunda hörde till regeln och Gustaf dessutom enligt E. Hildebrand var känd för att ega ett alldeles ovanligt minne (se “Från Gustaf Vasas sista tider“ Hist. Tidskr. 1899. s. 283). Den gamla uppgiften om Johan III:s födelse den 21 december torde derföre böra ändras till den 20.

Johans regering tog sin början med broderns afsättning den 29 sept. 1568 och slutade först efter en tidrymd af mer än 23 år. De för honom mest utmärkande egenskaperna är hans sinne för religiösa studier samt hans smak för de sköna konsterna, hvilket senare intresse dock gaf sig tillkänna mest i praktlystnad, men äfven i de många,

omfattande byggnadsföretag, hvilka på hans tillskyndan dels afslutades, dels begyntes. Sålunda är det ovedersägligen, tack vare Johan III, som den s. k. senrenässansen i Sverige lyser med en verklig blomstringsperiod.

Mången föreställer sig att Johan III vid sin död var en åldring; detta kan likväl ej med fog sägas. Han var endast omkring 55 år gammal, en ålder, som vanligen icke anses såsom tyngande; icke desto mindre synes Johan verkligen varit en gubbe i förtid, oduglig såsom regent och under de senare åren isynnerhet

oförmögen att göra ett värdigt bruk af den magt, som genom broderns afsättning kommit i hans händer. Han afled på Stockholms' slott den 17 november 1592.

Bevisligen samtida originalporträtt framställande Johan III känner man ej, vare sig i olja eller gravyr, såvida ej just det å Pl. 4 af bildade kopparsticket, eller åtminstone urtypen för den derå befintliga bröstbilden, möjligen får anses vara tillkommen under konungens lifstid. Det företer en alldeles omiskänlig iikhet med den profilbild af honom, som förekommer å den af Hieronymus Nützel graverade bilden af konung Johans likprocession m. m. (Se Pl. 229.) samt en annan, outgifven gravyr af samme gravör, tillhörande ett blad med bilder af Gustaf I, Erik, Johan, Sigismund och Carl, sannolikt afsedt till titelblad. Man kan till och med på förstnämnda bild finna ett ungdomligare drag, men då Nützel sannolikt ej befann sig i Sverige förrän samma år Johan dog, 1592, får man antaga, att denna bild måhända, äfven den, såsom ofta skedde vid denna tid, är graverad efter mynt- eller medaljtyper, hvilkas likhet med originalet med allt skäl kan betviflas. En annan möjlighet är dock att Nützel till sitt förfogande haft att tillgå äldre bilder af Johan, ty det torde vara höjdt öfver allt tvifvel, att den konstälskande fursten endera i Sverige eller exempelvis under sina olika resor i utlandet låtit “föreviga“ sina anletsdrag. Här funnos i öfrigt under Johans tid flere skicklige konstnärer, som äfven gjorde “conterfei“; sådana äro: Anders målare, Lambrecht målare, Willem Boy, Johan Baptista van Uther m. fl.

De ofvan nämnda bilderna hafva likväl större intresse än den opersonliga typ, som meddelas i “Inventarium Sveciæ“ och flera gånger af bildats eller varierats, och hvaraf Kongl. Biblioteket eger flera exemplar i olika format, med profilen dels åt höger, dels åt venster.

Bland öfriga kopparsticksporträtt af Johan kan omnämnas en bild i helfigur af samma art som C. Bergqvists gravyr' öfver Erik XIV, signerad af (E.) Geringius, den under förra hälften af 1700-talet såsom kopparstickare här i Sverige verksamme prestmannen.SIGISMUND.

PI. 5. 6. 7. 8 a.

Under föräldrarnas vistelse såsom statsfångar å Gripsholms slott föddes Sigismund den 20 juni 1566; man torde icke misstaga sig, om man säger, att det var allt annat än vänliga känslor för fosterlandet, som af föräldrar och jesuiterprester bibragtes den unge fursten under hans första lefnadsår.

Också hade Sigismund, som sedan 1587 var regerande konung i Polen, ringa sympati för Sverige och var der föga känd, då han efter faderns år 1592 timade död anlände hit i september 1593 för att taga i besittning den tron, till hvilken han genom händelserna 1569 blifvit laglig arfvinge. Hans afsigt var emellertid att mycket snart återvända till Polen och redan i augusti 1594 anträdde han återfärden till sitt adoptivfosterland, der han kände sig mera hemmastadd. Han stannade också i Polen ända till 1598, då han med vapenmagt gick mot Sverige. Brytande ingångna förbindelser, blef han snart derefter afsatt, och farbrodern, hertig Carl, öfvertog regeringen. Något inflytande på Sveriges utveckling kan Sigismund icke anses hafva utöfvat, om icke ett hämmande, och är fullkomligt att anse såsom en främling, hvartill komma de långvariga, med följande svenska konungar utkämpade krigen, som göra att Sigismunds namn snarare borde ha sin plats bland landets fiender än i Sveriges regentlängd.

Han afled samma år som fränden, konung Gustaf II Adolf, 1632 den 30 april i sin hufvudstad Warschau. Hans afkomlingar regerade i Polen till 1668, då den siste manlige ättlingen af det gamla Vasahuset, Johan Casimir (| 1672), nedlade regeringen.

Af Sigismund äger man ett stort antal samtida porträtt, så väl i olja som koppargravyr, ja äfven i träsnitt. Det

äldsta nu kända, en förträfflig helfigur i naturlig storlek af stort konstvärde befinner sig i Uffiziernas galleri i Florens. Vi skola strax återkomma till denna intressanta bild, men nämna förut endast i förbigående att redan 1576 ett porträtt af Sigismund synes blifvit utfördt af den då här verksamme holländske målaren Johan Baptista van Uther (se vidare G. Upmark: "Ett porträtt af Sigismund". Ord och Bild 1898, s. 45 o. f., ur hvilken uppsats flere här meddelade detaljer hemtats), men hvarest denna tidigare bild nu hamnat känner man ej.

Ofvan omnämnda helfigur är enligt en i bildens nedre högra hörn anbragt inskription utförd då Sigismund var 19 år gammal. Inskriptionen i sin helhet lyder sålunda: Sigismundus Dux Finlandice Regni Suecioe Hæres et Electus Rex. Ætatis Sim XVIIII. Vi finna häraf att bilden bör vara utförd omkring 1585, således vid pass två

år innan Sigismund uppsteg på den polska tronen. Någon annan än den förut omtalade Joh. Baptista van Uther kan man ej gissa på såsom taflans mästare, och enligt flere sammanstämmande bevis är det säkerligen just denna bild, som afses i räkenskaperna för Kalmar slott, då en del färger och målareutensilier utlemnats till Johan Baptista: "at conterfåie ut mind N. Furste och mind N. Fröijkenn". Bilden har sitt största intresse genom den utmärkta föreställning den gifver om den porträttkonst, som idkades här i Sverige under Johan III:s tid, och hvarom man förut haft föga kännedom annat än genom dåliga kopior.

En annan bild från Sigismunds yngre år är ett samtida träsnitt, som troligen ej finnes i svenska samlingar, men egdes af Wadström och har nu jemte hans öfriga samling gått till Finland. Det ansågs af Wadström såsom ett unicum och är afbildadt i hans förteckning. Denna bild, som skurits år 1588 af träsnidaren Lucas Mayer i Nürnberg och då erhölls hos denne, framställer Sigismund i rustning med krona och derunder tvenne spalter rimmad text. En å trycket anbragt inskription är af följande lydelse: "Eigentliche und wäre Conterfaktur Sigissmundj, des Namens der dritt, Geborn ausz Schweden und jetziger gekrönder König jn Bollen". Senare bilder af Sigismund finnas i stor mängd, deraf flere utförda af tidens mest framstående konstnärer. I Nationalmuseum i Stockholm finnes en ståtlig ryttarbild målad af Pieter C. Soutman (?), sannolikt efter P. P. Rubens teckning, äfven graverad af Geringius, och ofvan omnämnda galleri i Florens eger ännu en bild (kopia?) af Sigismund, helfigur i naturlig storlek, från hans kraftfullaste mannaålder.

Öfver 60 stycken olika kopparstick af Sigismund äro kända, men de kunna efter de olika typerna ordnas i 4 å 5 grupper, hvilka sinsemellan hafva en viss öfverensstämmelse i anletsdragen eller klädedrägten, men variera med afseende på format, bildens vändning åt höger eller venster, inramningar, inskriptioner m. m. De fyra i föreliggande arbete af bildade kopparsticken äro måhända de vackraste och intressantaste bladen i Kongl. Bibliotekets samling af kopparsticksporträtt af Sigismund. Pl. 8 a. hör synbarligen till den äldsta gruppen, hvilket framgår icke minst af drägten, som stammar från 1500-talet. Man skulle, att döma af inskriptionen, der hvarje antydning om Sigismunds egenskap af att äfven vara konung i Sverige saknas, kunna antaga att bilden tillkommit före 1592; likväl må anmärkas, att t. ex. på den ofvan omtalade bilden i Florens har titeln utvald konung ("electus rex") i Sverige utsatts. Att bilden verkligen framställer Sigismund III och ej morbrodern, Sigismund II August, synes bäst af underskriften, som ytterligare bestyrkes af flere senare reproduktioner af samma typ. Gravörens signatur är något otydlig, men synes vara: G. Haijer, Wratislaviæ. Ett mindre och finare utfördt stick af 1598, närmar sig mycket denna bild; den är signerad C. P. och härrör från enbekant kopparstickare, Crispin van den Passe. Å detsamma är titeln “rex Sueciæ“ utsatt.

PI. 5 är utförd efter en gravyr af Ægidius Sadeler samt anses tillhöra denne konstnärs bästa stick. Sannolikt är denna bild från början af 1600-talet (1604?) och gifver en sympatisk bild af Sigismund. Sadeler, som graverat den, dog 1629. Porträttet omgifves af ornament, sentenser och allegoriska figurer, typiska för tiden. Af underskriften, der samma titlar uppräknas, som kring sjelfva bilden, synes att trycket dedicerats till konungen af P. H.

Pl. 6, som tillhör samma typ, återgifver Wolfgang Kilians gravyr efter den

venetianske målaren Tomas Dolibellas pompösa original och torde härröra ungefär från samma tid. I öfre högra hörnet synes konungens vapen, med svenska riksvapnet såsom midtelsköld; i venstra hörnet en allegorisk medaljong. Deröfver konungens titlar på latin.

Pl. 7 åter företer en helt annan typ, men dock förrådande mycken likhet med de båda sist nämnda, ja äfven i viss mån med pl. 5. Förebilden till detta stick är målad af Sigismunds ofvan omnämnde hofmålare Pieter C. Soutman gravyren är utförd af den framstående kopparstickaren Jonas Suijderhoef och bladet tillhör ett på 1680-talet af Soutman i Antwerpen utgifvet storartadt porträttverk.

WLADISLAUS.

Pl. 8 b.

Af Sigismunds tolf barn var Wladislaus det tredje samt äldste sonen. Han Z_V föddes i Krakau den 5 juni 1595 och var således till den 19 mars 1600 arf-JL furste (kronprins) till Sverige; dessutom var han genom val storfurste (czar) af Ryssland (1610—1612) samt uppsteg vid faderns död på polska tronen 1632. Anspråken på Sveriges tron afsade han sig aldrig. Det välde han kunnat förfoga öfver var på sin tid redan storartadt: Sverige, Polen, Ryssland och Östersjöprovinserna, var han, dels genom födseln, dels genom val kallad att styra och hade sannolikt blifvit en af sin tids mäktigaste regenter, om han icke genom faderns förvållande förlorat först arfsrätten till Sverige och sedan Ryssland, hvilket senare land gick ifrån honom tillföljd af Sigismunds okloka plan att vilja införlifva hela Ryssland med Polen samt der införa den romersk-katolska läran. Wladislaus anses varit en upplyst, snillrik och statsklok furste. Han afled efter 16 regeringsår den 10 maj 1648 i Merecz.

Bilder af Wladislaus finnas i mångfald; särskildt äro kopparstick öfver honom ganska vanliga. Icke mindre än ett 40-tal omnämnas i den Wadströmska katalogen och i svenska samlingar finnas äfven de flesta af dessa porträtt öfver Wladislaus. Det å Pl. 8 b. afbildade är ett af de vackraste bladen; sticket är af P. Pontius efter P. P. Rubens bekanta oljemålning. Äfvenledes finnes samma stick med något olika underskrift dock utan gravörens signatur. Denna typ har med mer eller mindre variation stuckits äfven af andra gravörer såsom: M. Merian, Jac. van Heiden och N. Perry. Bland öfriga gravörer, hvilka utfört kopparstick öfver Wladislaus må anföras: J. C. Visscher, P. v. Jode, P. van der Aa, P. Aubry, L. Hönning, J. van Meurs, J. Suyderhoef, Æ. Sadeler, S. Schwan m. fl.CARL IX.

PI. g-

Gustaf den I:s yngste son och sista barn i andra giftet, Carl, föddes den 4 oktober 1550 på Stockholms slott “om natthenn hartth wedh Thu“. Han var således redan en äldre man, när han år 1607 kröntes till Sveriges konung. Mer än sina närmaste företrädare hade han likväl icke blott haft tillfälle att verka för Sveriges bästa, utan äfven gjort det i hög grad, dels inom sitt vidsträckta furstendöme, (se G. O. F. Westling: Hertig Carls Furstendöme, i Sundsvalls läroverks program 1884), dels såsom riksföreståndare och konung. Under hans visserligen stränga, ja mången gång hänsynslösa, men verksamma styrelse har man att anteckna sådana inför alla tider bestående regeringshandlingar som reformationens betryggande genom det tack vare hans energiska åtgöranden fattade “Upsala mötes“ beslut och återupprättandet af Upsala akademi samt derjernte tryckningen af Christofers landslag och flere nyttiga åtgöranden af rent administrativ art. Under hans regering fick äfven riksdagen ett ej förut anadt inflytande på rikets angelägenheter.

Den kraftige, men för sin våldsamhet och misstänksamhet mera fruktade än älskade, monarken afled den 30 oktober 1611 på Nyköpings slott, dit han anländt endast några få dagar förut.

Kända samtida, i koppar stuckna porträtt af Carl IX äro egentligen endast två; det ena, afbildadt flere gånger, är det som äfven här meddelas å Pl. 9 och hvartill vi strax skola återkomma. Det andra befinner sig på den af “Hiero-nimus Kopperstickere“ graverade, år 1598 daterade antaflan, som författats af Tegel (enligt inskriptionen “Ab Erico Georgii Salm.“). Denna antafla är ett af

flere tryck (5 större och 4 mindre blad) sammanfogadt, rikt med vapen och porträtt utstyrdt kopparstick, som anses vara mycket sällsynt. Midtelpartiet, som innehåller porträtten af Carl och hans båda gemåler, skall enligt Klemming (Ur en antecknares samlingar s. 61) vara nygraveradt i midten af 1700-talet. Hertigens bild företer, ehuru tagen rakt framifrån, en omisskännlig likhet med Pl. 9, som framställer Carls profil åt höger.

Originalet till Pl. 9 är graveradt af Hieronymus Nützel från Glauchau, densamme som utfört antaflan, och är signeradt af honom 1596. Att de här återgifna dragen helt visst hafva mycket likhet med den sträfve hertigen lider intet tvifvel; också har denna bild tagits till typ för de flesta senare afbildningar af Carl IX. Nützels gravyr är dock ingalunda något mästerverk, men har ett obestridligt värde, dels genom sin sällsynthet, dels genom den efter all anledning stora likheten med originalet. Bildens öfre och undre sidor prydas, utom af diverse inskriptioner, af de dåvarande 14 hertigdömenas och de 12 grefskapens vapen. Framför hertigens hufvud, i bakgrunden synes det af Carl förda vapnet, företeende en ur heraldisk synpunkt rätt intressant sammanställning af riksvapnet, vasavapnet samt Södermanlands, Nerikes och Vermlands vapen.

Bland öfriga kopparstick framställande Carl märkes ett i Gottfrieds "Inventarium Sueciæ", en skäligen misslyckad "förbättring" af Nützels bild. Bland stick af en något olika typ är ett af H. Hondius, med ansigtet sedt framifrån; inskriptionen är på franska. Ett annat, (af P. Stent) till häst, med engelsk inskription, är måhända att anse såsom samtidigt. En helfigur, osignerad, men möjligen af Geringius, är af föga intresse; den tillhör Werwings: "Konung Sigismunds och konung Carl IX:es historier" utg. 1746—1747.

GUSTAF II ADOLF. H- "• 13 a. 13 b.

Ünder hertig Carls riksföreståndareskap föddes den 9 December 1594 på Stockholms slott hans näst yngste son, som i dopet erhöll namnen Gustaf Adolf efter farfadern (Gustaf I) och morfadern (Adolf af Holstein-Gottorp). Om hans födelsedag finnas inga skiljaktiga uppgifter, men väl om döpelsedagen. I Carl IX:es i Riksarkivet förvarade med egenhändiga anteckningar försedda almanacka

säger hertigen uttryckligen, att dopet skedde den 1 Januari 1595 men att deremot "barnsölet" egde rum den 9 Februari, hvilken senare dag af en del författare orätt angifves såsom den, under hvilken sjelfva "christningen" skett. Till bestyrkande af denna uppgift, som äfven lemnas af A. Lewenhaupt, anf. arb., må här meddelas ett sannolikt ej förut offentliggjordt utdrag ur Stockholms stads Tänkebok för 1595:"Ähr och wetandes att denne nest förledne 27 Decembris, loth högborene Furste Hertigh Carll Biuda Borgmestere och Rådh till fadder till sin unge Son, som skall christnas på nästkommende Nyåhrs dagh, Derom bleff aff the gode Män i Rådet öffuerwägedt, hvilken aff Borgmesterene dertill skulde tieneligest wara Och bleff samtyckt, att Oloff Gregersson skulde göre sådane tienst. Och bleff giffwet till fadder- eller funtgåfifuor, som thet i Lagen kallas, Tre förgyllte Credentz och Ett hundrede ungerske Gyllen. Barnet bleff nampn giffuet, Göstaff. "

Uppfostrad af en Johan Skytte och alltifrån sitt uppstigande på tronen stödd af en Axel Oxenstiernas visa råd, blef Gustaf Adolf med sin rättrådiga karaktär och sitt personliga mod den utmärkta menniska, om hvilken Geijer sagt: "Att han för samvetstvånget satte en gräns, det är hans odödlighet. Och derföre räknar menskligheten honom bland sina hjeltar".

Hans död på slagfältet vid Lützen den 6 November 1632 var helt visst sextonhundratalets märkligaste tilldragelse eller åtminstone den, som på samtiden gjorde det mäktigaste intrycket.

Att en person, som likt Gustaf II Adolf öfver trehundra år varit föremål för ett snarare växande än aftagande intresse från samhällets alla lager, blifvit afbildad i vidsträcktare grad än kanske någon annan, ligger i sakens natur. Också kan man fylla flera portföljer endast med de kopparstick, som återgifva hans bild. Ofriga tryckta afbildningar äro oräkneliga. Äfven äro oljefärgsporträtt och liknande bilder i stort antal kända. Endast på den i Stockholm år 1894 anordnade Gustaf II Adolfsutställningen räknade man öfver tjugu målade porträtt af hjeltekonungen, bland hvilka de anmärkningsvärdaste, enligt den med noggranna beskrifningar uppgjorda katalogen, voro: 1. Hel figur åt hö g er \ med engelsk inskription. Enligt en tradition skall Gustaf Adolf hafva gifvit detta porträtt åt öfversten Alexander Lesslie, hvars efterkommande ännu ega det. Taflan var utstäld genom W. T. L. Mel ville Cart-wright; Banbury, Skottland. — 2. Hel figur åt höger. Tillhör Kungsholms kyrka i Stockholm. — 3. Hel figur åt höger. I konstsamlingarna på Ulriksdals k. lustslott. — 4. Till häst. Tillhör egarne af Sahlsta slott i Upland. — 5. Till häst, af Cornelius Arndt, utförd 1636. Taflan framställer öfvergången af Lech samt eges af Vest-manlands-Dala nation i Upsala. — 6. Knästycke åt höger. Tillhör H. Exc. Herr Riksmarskalken Frih. v. Essen. — 7. Knästycke åt höger. Tillhör Prof. Quennerstedt i Lund. — 8. Knästycke åt

höger. Signeradt 1630. Tillhör Upsala universitet.

— 9. Knästycke åt venster. Nära öfverensstämmande med M. Merian den äldres 1632 i Frankfurt a. M. graverade porträtt. Tillhör grefve Nils Brahe å Skokloster.

— 10. Bröstbild åt höger, med fransk inskription. Tillhör H. M. Konungen. — 11. Bröstbild åt höger. Tillhör Kongl. Marinförvaltningen.

Förutom dessa nu uppräknade finnas flerstädes såväl i Sverige som utlandet, delvis mycket framstående målningar framställande Gustaf II Adolf, såsom t. ex. af van Dyck, Mierveld, m. fl., af hvilka dock de nu nämnda hafva det felet att ej vara målade efter originalet. Ett porträtt af Gustaf II Adolf har egts af en herr F. Varennes, som i Sverige utställde detsamma 1867; och utgafs då vara det Mierveldska

originalet; det spreds i ett rätt stort antal fotografier i olika storlekar. Oljemålningarnas numerär kan dock ej jemföras med det fullkomligt oöfverskådliga antalet kända kopparstick, af hvilka naturligtvis de flesta haft något af dessa porträtt till förebild. Det skulle vara omöjligt att i ett arbete som detta ens närmelsevis redogöra endast för Kongl. Bibliotekets samling. Må det derföre vara tillfyllest, att i all korthet lemna några upplysningar om de här meddelade fem olika bilderna af den store konungen, samt några statistiska uppgifter, men i öfrigt hänvisa till B. Wadströms förteckning.

Pl. 10 återgifver ett af de ståtligaste kopparsticken öfver Gustaf II Adolf. Det är graveradt af den framstående Lukas Kilian, den mest beryktade af de sex kopparstickarne med detta familjenamn. Han lefde mellan 1579 och 1637 och har utfört ett flertal praktfulla blad, företrädesvis porträtt af ryktbara samtida. Den typ, som här återgifves, närmar sig till den något senare af Delff graverade, som åter är utförd efter Miervelts porträtt. Gravyren synes, åtminstone efter inskriptionen att döma, vara utförd 1632 samt är tillegnad konungen. Såsom motstycke till densamma graverades ungefär samtidigt, nämligen 1633, ett här ej återgifvet lika stort blad af Maria Eleonora. I en cartouche öfver konungens bild läses dennes latinska, valspråk: “Cum Deo et Victricibus Armis“ (Med Gud och segrande vapen) och å bladen af den bilden omgifvande palmkransen stå, utom årtalet, orden “In via virtuti nulla est via“. Detta stick finnes äfven utfördt, förminskadt, af A. C. Kalle (sign. 1637).

Pl. ii är hemtad från ett af Jakob van Heyden år 1632 utfördt kopparstick framställande konungen till häst vänd åt venster. Den scen, som finnes återgifven i bakgrunden, är ett moment från slaget vid Breitenfeld. I de båda öfre hörnen synas i medaljonger, t. h. svenska riksvapnet och t. v., inom en cirkel med konungens ofvan citerade valspråk, ett heraldiskt lejon bärande ett lagerprydt svärd. Under bilden meddelas konungens titlar på latin samt en dedication utvisande att sticket egnats konungen. Samma bild nästan oförändrad finnes på ett annat stick med något olika inramning men med den ändring att medaljongerna utbytts mot af-bildningar af tio tyska orter, tillhörande Gustaf Adolfs historia. Nedanföre å denna variant synes svenska riksvapnet omgifvet af konungens titlar på franska språket samt derunder en dedication till Johan Oxenstierna Axelsson, då ännu endast friherre såsom af dedicationen synes.

Förebilden till Pl. 12 anses visserligen vara det kopparsticksporträtt af Gustaf II Adolf, hvilket “i utförandets skönhet, i ståtlig anordning, manlig hållning och vinnande uttryck“ öfverträffar alla andra, men då det utförts efter en oljemålning, för hvilken konungen sannolikt aldrig suttit modell, kan man ej fullt frigöra sig från den uppfattningen att det måste vara konventionellt; det öfverensstämmer likväl rätt mycket med en serie större såväl senare som förut graverade bilder af Gustaf Adolf, bilder af hvilka flere tryckts i Paris hos den bekante Mariette. Emellertid skall originalet till detta stick, att döma af den latinska inskriptionen, blifvit utfördt efter den bästa, då till buds stående afbildning af konungen. Konstnären var den kände holländske målaren Michel Jansze Mierveld (f. 1567 f 1651, ej 1641), hvars bilder genom en viss stelhet i anordningarna och hårdhet i uppfattningen räknas till den äldre holländska skola, som närmast föregick Frans Hals’ mera lifliga och friska konstriktning. Sticket, som utförts af Miervelds måg, den likaledes bekante WillemJakobsz Delff gifver icke förebilden efter i konstnärlighet och hör till de mest efter sökta alstren af denne högt uppskattade konstnärs grafstickel.

Bilden omgifves af en oval ram, hvarå läses konungens ofvan citerade valspråk. Inskriptionen angifver

konungens titlar, året då sticket utfördes samt några antydningar om bildens och stickets tillkomst.

Pl. 13 a. återgifver den Soutmanska gravyren efter van Dycks bekanta grisaille-målning, d. v. s. den förebild, som Soutman haft, framställer konungen endast till hälften. Denna van Dycks målning, som är utförd i ganska litet format, finnes i München och utfördes af den store mästaren för att tjäna till förebild för gravyr; den har flera gånger blifvit reproducerad samt stucken i koppar äfven af 16- och 1700-talens mest framstående mästare i graveringskonsten. Det vill synas som Soutman själf tillagt underkroppen, som ej finnes på van Dycks original, hvilket sannolikt målades på 1630-talet, då deremot Soutmans här återgifna gravyr är signerad 1650. Samma bild af konungen har Soutman användt på ett större stick, der Gustaf Adolf och Christina äro framställda i helfigurer. Den dertill använda Christinatypen återfinnes på Pl. 18. Denna dubbelbild är äfven något senare stucken af Rombout v. d. Hoeye, men kan hvarken som gravyr eller tryck mäta sig med Soutmans.

Förutom dessa fyra, här utförligt omnämnda gravyrer, finnes å Pl. 13 b. afbildad en raritet af stort intresse. Det är nemligen en ytterst sällsynt ungdomsbild af Gustaf II Adolf, utförd af Christopher van Sichern, den år 1580 födde träsnidaren och kopparstickaren, elev af den beryktade Hendrik Goltzius, hvilken anses såsom en af förgångsmännen för det mera koloristiska användandet af grafstickeln. Sichems här af bildade snitt har en omisskänlig likhet med sådana från 1500-talets midt. Att

emellertid denna bild icke är att anse uteslutande såsom en fantasibild får man taga för gifvet. Sannolikt är den utförd ungefär vid tiden för konungens tronbestigning. Dess värde är att söka ej blott i sällsyntheten utan äfven i originaltryckets högst intressanta utförande; också har den af dessa orsaker här afbildats.

En noggrann beskrifvande katalog öfver graverade Gustaf-Adolfs-porträtt och plancher skulle blifva ett värdefullt inlägg i kopparstickarekonstens historia; tyvärr har man här måst inskränka sig till ofvanstående korta meddelanden om endast fem af de sannolikt till flere hundratal uppgående olika sådana och deras varianter.

I den Wadströmska porträttkatalogen finnas, historiska blad, af bildningar af skulpturverk m. m. frånräknade, omnämnda icke obetydligt öfver ett halft hundrade olika gravörer, från hvilkas atelierer ofta utgått flera olika kopparsticksporträtt af Gustaf Adolf, hvilka stick äfven delvis utgifvits med smärre olikheter.

Bland gravörer, som utfört de bästa sticken må nämnas följande: P. van der Aa; E. Baeck; C. Bann; P. Barfus; I. F. Bause; I. Blaschke; Fr. Bouttats; I. Bouwer; H. Cause; H. Cecill; G. L. Crusius; D. Custos; W. J. Delff; J. Dürr; G. G. Endner; j. Falck; Fleischmann; I. Folkema; Seb. Fürich; H. J. Gabler; A. Gerstner; C. G. Geyser; H. Herdan; J. v. Heyden; W. Hibbart; Fr. Hoeijus; H. Hondius; I. L. Hönning; P. Iselburg; P. de Jode d. y.; A. C. Kalle; L. Kilian; M. Lasue; P. V Maro; I. List; J. J. van Mechel; M. Merian; J. van Meurs; I. H. Mittel; B. Montcornet; G. Mountain; J. Mulder; C. Neele; G. Nogel; Joh. Oeder; Cr. van den Passe junior; P. Pontius; Chr. Ried; P. Rollos; J. Sandraert; Ch. van Sichem; P. Soutman; A. Spiess; A. Suriani; V. S. Trautmann; G. Visscher; G. Walch; m. fl.

MARIA ELEONORA.

Pl. 14. 15 a. 15 b.

Gustaf II Adolfs gemål föddes i Königsberg den 11 november 1599, samt var dotter till kurfursten Johan Sigismund af Brandenburg och prinsessan Anna af Preussen. Hon var således nyss fyllda 21, år då hon i Stockholm den 25 november 1620 firade sitt bröllop med den unge svenske konungen, som redan vid denna tid var omstrålad af en icke obetydlig fältherregloria. Äktenskapet blef, oaktadt drottningens gränslösa kärlek till sin gemål, icke synnerligen lyckligt och under de tolf år konungen lefde efter bröllopet torde nog Maria Eleonoras egenheter mången gång förefallit den konungslige maken besvärliga. Att hon i Sverige efter konungens död behandlades både småaktigt och orättvist har minister C. Burenstam framhållit i en nyligen publicerad notis i Personhistorisk Tidskrift I sid. 231, der han bl. a. erinrar om riksrådets sammanträden år 1641, då enkedrottningens bekanta rymning 1640 och dess påföljder i ampra ordalag dryftades: "Rikskansleren ansåg emellertid, att fast enkedrottningen ibland varit ett huskors (malum domesticum) för sin aflidne gemål, så borde man för fädernesandets reputation öfva undseendets dygd

mot henne och ej genom lifgedingets indragning utsätta en enkedrottning för att tigga utomlands. Och dervid blef det. De barska riksråden gåfvo med sig.“ Efter åtta år återkom enkedrottningen och dog på Stockholms slott den 18 mars 1655, öfvergifven af sitt enda barn, drottning Christina, som då befann sig i Bryssel.

Maria Eleonoras porträtt har nyligen varit föremål för utläggning i Personhistorisk Tidskrift, der en afbildning af ett minister Burenstam tillhörigt oljefärgsporträtt af denna drottning finnes intagen.

De hittills kända porträtten af Maria Eleonora äro i hög grad varierande, också kan man med dem till ledning ej göra sig någon säker föreställning om hennes utseende. Såsom ju ofta upprepats skall Gustaf II Adolf just genom prinsessan Maria Eleonoras fägring blifvit så intagen i denna furstinna, att hanbeslöt sig for att anhålla om hennes hand. Detta må ega sin riktighet, men likväl kan genom ännu bevarade bref ses, att konungens moder redan fyra år förut haft giftermålet på förslag. Häraf motsäges ju ej traditionen om Maria Eleonoras skönhet, som dessutom bekräftas af flere samtida uttalanden bl. a. af d’Ogier, som åtföljde den franske ambassadören grefve d’Avaux till Sverige och i sin dagbok för den 3 maj 1635 efter audiensen hos enkedrottningen skrifver: “. . . jag tror aldrig att jag får se så mycken höflighet, parad med så stor skönhet och majestät som hos denna drottning“. Ogier meddelar äfven att grefve d’Avaux af grefvinnan Ebba Brahe, Jacob De la Gardies maka, erhöll “enkedrottningens porträtt, hvilket konungen låtit måla 6 månader efter sin förmälning“; således skulle denna, 1621 utförda bild af Maria Eleonora, kommit till Frankrike.

Rörande det ofvan omtalade, minister Burenstam tillhöriga porträttet, kan nämnas att man ej är fullt öfver ens om dess upphofsman. Egaren synes vara böjd för att anse Mierveld vara den som målat bilden. Ett porträtt i helfigur af Maria Eleonora befinner sig på Gripsholm och har ansetts böra tillskrifvas Johan Hoefnagel och är måhända utfördt 1625, hvilket år denne enligt en gängse uppgift, skall ha utfört ett porträtt af Gustaf Adolf.

Drottningens drag äro äfven flere gånger återgifna i kopparstick. Det af Lukas Kilian, med anledning af Gustaf Adolfs porträtt, ofvan omnämnda sticket, som ofta afbildats, återgifves ej här. Det är dateradt 1633 och ej synnerligen tilltalande som porträtt, ehuru sjelfva sticket är utfördt med mycken bravur och högt uppdrifven teknik; redan på 1600-talet har det varit förebild till en hel serie smärre kopparstick af större och mindre värde bl. a. af Math. Merian, Jac. van Heyden, Baltzar Mont-cornet (tvenne olika); ett omvändt af samma Kilianska typ med mycket dålig och tunn gravyr finnes i den af Jac. Wendelius i Stockholm 1762 utgifna: “En Kårt Beskrifning om den store och oförliknelige Konung Gustaf Adolphs Griftechor uti Riddarholmskyrkan i Stockholm“ etc. etc.

Af de trenne här af bildade kopparsticken är gifvetvis det å pl. 14 det, som har det största konstvärdet. Originalet till detta stick är, såsom af inskriptionen erfares, utfördt af Jacob Hoefnagel, en broder till den ofvan omnämnde Johan Hoefnagel. Denne Jacob H. var en såväl för sina oljemålningar som kopparstick mycket känd konstnär; han säges hafva aflidit i Nürnberg år 1629. Han har dock ej utfört sticket sjelf; det är signeradt af den bekante kopparstickaren Henrik Hondius och synes blifvit graveradt samma år Jacob Hoefnagel dog. Det har delvis tjenat till

förebild för Maria Eleonoras porträtt på Buræi stora af V. S. Trautmann stuckna karta. Denna af sex olika delar bestående karta var för sin tid ett stort mästerverk samt anses vara mycket sällsynt. Konung Gustaf II Adolfs och Maria Eleonoras porträtt i öfre venstra hörnet tala dock ej fördelaktigt för Trautmanns skicklighet som porträttgravör. Med samma typ men i mycket mindre format finnes äfven en gravyr af Fr. Hoeijus samt en af N. de Clerc, hvars stick dock äfven i viss mån liknar det Kilianska, hvilket senare förekommer med olika inramningar och inskriptioner.

Då enligt anteckning å ramen till Hondius’ stick Maria Eleonora var 25 (XXV) år gammal, när bilden utförts, framgår deraf att Hoefnagel år 1624 eller 1625 utfört drottningens porträtt. Det är derföre icke osannolikt att äldre biografer förvexlat bröderna Johan och Jacob Hoefnagel i detta hänseende och att Johan H. aldrig af-bildat Maria Eleonora.

Pl. 15 a. gifver en helt annan typ, mera öfverensstämmande med det ofvan omtalade Burenstamska porträttet,

som uppgifvits härröra från Fr. Porbus d. y:s pensel, men dock sannolikare får räknas såsom ett verk af Mierweld. Man kan ej af sticket konstatera, hvem som varit upphofsman till detsamma och ej heller till det original kopparstickaren haft att följa, men af en anteckning å ramen synes emellertid att det utförts, då Maria Eleonora var 30 år gammal, således omkring år 1629. Det har äfven tjenat till förebild för en del smärre mycket obetydliga stick.

Å Pl. 15 b. framställes Maria Eleonora efter det af le Blond utgifna sticket, sannolikt utfördt samtidigt med ett af drottning Christina som helt ung. Det är måhända det mest sympatiska bland nu kända bilder af Gustaf II Adolfs enkedrottning. Det är äfven stucket i mindre format af Fr. Hulsius samt har tjenat till närmaste förebild för C. Duncks stick i den i Amsterdam 1642 utgifna Gustaf Adolfs historia.

De flesta andra kopparsticksporträtt af Maria Eleonora äro föga intressanta. Bland de bättre må nämnas ett utgifvet af Visscher framställande drottningen stående under tvenne i molnen sväfvande englar, som hålla en lagerkrans öfver hennes hufvud. I öfrigt finnes en hel del smärre, till illustrerade historiska arbeten hörande, med grafstickeln utförda porträtt af Maria Eleonora; de täfla i fulhet, men i detta hänseende vinner dock ett med italiensk inskription priset.

En bild af Carl X Gustafs gemål, Hedvig Eleonora, graverad i England på 1700-talet samt införd i “Universal Magazine“, har följande oriktiga inskription: “Eleonora, Queen to Gustavus Adolphus“, hvilket såsom en kuriositet här må påpekas.

CHRIST NA. Pl- 16- >7- i«- i9- 20.

Gustaf II Adolf hade med sin gemål Maria Eleonora trenne barn,- af hvilka dock det förstfödda icke lefde mer än några timmar och ej heller undfick det heliga dopet. Det var en prinsessa, som föddes och dog den 24 juli 1621. Det andra barnet föddes den 16 oktober 1623 och var äfvenledes en prinsessa, som döptes till Christina efter den då ännu lefvande farmodern, Carl IX:s enke-

drottning; redan följande år den 21 september dog äfven denna unga furstinna. Först den 8 december 1626 blef Maria Eleonora för tredje gången moder och gaf då lifvet åt en dotter, som äfven uppkallades efter farmodern och sålunda erhöll namnet Christina.

Endast fyra och ett halft år gammal såg hon sin store fader för sista gången.Hon hade vid sin tronbestigning, 1632, ännu ej fyllt 6 år.

Christina, som 1654 nedlagt regeringen och 1655 öfvergått till katolska läran, uppnådde en jemförelsevis hög ålder, och var, då hon den 19 april 1689 afled i Rom, 63 år gammal. Hennes historia har i alla tider varit föremål för de lärdes stora intresse och under de senaste decennierna hafva utkommit flera mycket värdefulla arbeten (se Personhistorisk Tidskrift årg. I sid. 139—146), ur hvilka man, om man också måste bedöma den vidlyftiga drottningen strängt, kan finna ett eller annat argument för att i likhet med Geijer säga, “hon var bättre än sitt rykte“.

Såsom den nordiska hjeltekonungens enda barn och arftagerska till hans rike, var Christina redan i sina tidigaste år föremål för mycken uppmärksamhet från utlandet. Också finner man hennes drag förevigade med grafstickeln från en jemförelsevis tidig period. En bland de första bilder af den sedermera så beryktade drottningen är den förut omnämnda le Blondska bilden, Pl. 17, som sannolikt tillkommit ungefär samtidigt med en bild af Maria Eleonora, se Pl. 15 b., äfven den signerad “le Blond excud“, och torde derföre helt visst kunna sägas härstamma från tiden före 1642, då nämnda bild af Maria Eleonora bevisligen reproducerats i ett i Amsterdam utgifvet historiskt arbete öfver Gustaf Adolf. Denna samma bild finnes äfven i mindre skala men omvänd; den är graverad af Fr. Hulsius samt försedd med olika inramning och inskription.

Andra ungdomsbilder af Christina saknas väl ej, men dels äro de ej graverade, dels äro dessa bilder föga framstående som konstverk. Exempelvis det kända, mest såsom kostymbild intressanta, af Elbfass utförda ungdomsporträttet, som finnes i flere exemplar bl. a. på Gripsholm samt i den von Schinkelska samlingen å Tidö. Enligt Chr. Eichorn skall denna Elbfass’ typ ej blifvit stucken i koppar, men likväl må här påpekas, att ett af

Georg Schultz stucket sådant mycket påminner om Elbfass' bilder; det förekommer i olika format och med växlande inramning. Då de flesta af dessa stick äro rätt underhaltiga återgifves ej bilder af dem här. Andra från drottningens yngre år äro graverade af M. Asinius, Joh. Dürr och M. v. Lochom. Detta senare finnes i flere varianter.

Senare bilder af Christina finnas i stort antal. De typer, som oftast förekomma kunna i allmänhet hänföras till tvenne olika grupper, nemligen den Beckska och den Bourdonska. Beck, som verkade i Sverige under år 1647—1651, utförde under denna tid flere större bilder af Christina, bilder hvilka äfven blifvit stuckna i koppar. Af dessa Becks bilder är endast en här återgifven, se Pl. 19, efter gravyr af den ryktbare kopparstickaren Jeremias Falck, daterad 1653. Likväl må påpekas, att den å Pl. 18 framställda stora bröstbilden, som utgifvits af Soutman i Haarlem 1650 och sannolikt graverats af A. Hooper, otvifvelaktigt haft till förebild Becks förut målade porträtt, hvilket äfven graverats af Falck 1649. Detta, ett af Falcks första i Sverige utförda stick, är återgifvet i Upmarks och Silfversparres "Svenska Porträtt"; Becks originalmålning har sannolikt förekommit, men bilden finnes i goda kopior å Grips-holm, i Upsala, i Nationalmuseum m. fl. samlingar. Samma Beckska original har äfven tjenat till förebild för gravyr af D. von den Bremden m. fl. och förekommer äfven omvändt i "Constancia Victoriosa, Ecloga Sacra etc. etc." af Rebolledo. Colonia Agripina 1655. 4:0. En tredje bild af Christina, äfvenledes graverad af Falck, är hvad sjelfva ansigtet beträffar en noggrann kopia af den ofvanomnämnda första bilden af Beck och möjligen utförd af honom. Drottningen är dock här framställd

i

såsom Minerva; bilden, afskuren vid midjan, är placerad likt en byst på en fotställning, samt omgifves af lärdomens emblem. Exemplar af detta stick från slutet af 1700-talet finnas, å hvilka den ursprungliga inskriptionen utplånats och på den rektangulära fotställningen ingraverats: Christina Oueen of Sweden.

Om denna bild af Christina påminner i viss mån anordningen vid en, som stuckits af P. Lombart 1668. Drottningens byst är här framställd med kungliga emblem. Typen är alltjemt den Beckska; å gravyren uppgifves "Le Beck" såsom upphofsman till den målning, efter hvilken sticket utförts.

Den Bourdonska typen skiljer sig i flere hänseenden från den Beckska; drottningen var redan fem år äldre vid Bourdons ankomst till Sverige än vid den tid då David Beck först anlände hit och här inledde sin verksamhet med ofvan omtalade porträtt. Man kan i Bourdons bilder med lätthet spåra den förändring, som egt rum i drottningens lifsåskådning, särskildt är en gravyr af P. Tanjé efter Bourdon i detta hänseende karaktäristisk och återgifver originalet synnerligen väl. Det sarkastiska draget kring munnen, den öppna blicken, den något vårdslösade toaletten angifva en personlighet vida skild från den tidens kvinnor i enahanda samhällsställning.

Bourdon har i likhet med Beck utfört ett flertal bilder af Christina, hvilka tjenat till förebild för ett stort antal gravyrer. Bland de ryktbaraste är den eleganta bild, som tillhörde prydnaderna i hertigens af Orléans samling; den finnes återgifven i gravyr af Alexander Tardieu, men gravyren synes vara utförd efter ritning af Vandenberg, som återgifvit originalet temligen fritt och rätt mycket aflägsnat sig från den karaktäristiska Bourdonska typen. En annan af Bourdons Christinabilder, en ståtlig bild till häst, lär finnas i Pradomuséet i Madrid, och ännu en i H. M. Konung Oscars enskilda samling. Gravyrer af den Bourdonska typen finnas i stort antal och äro, utom de ofvannämnda signerade bl. a. af: Falck, Sandrart, Cause, Beck, Kock, Nanteuil, Tanjé, Aubry, Picart, Fröhlich m. fl.

Vid Christinas ankomst till Paris utkom ett ståtligt graveradt blad (se Pl. 257), till hvilket vi längre fram skola återkomma; må det endast påpekas, att å detsamma framställes drottningen till häst. För denna bild gjordes sannolikt ett flertal studier och olika bilder öfver Christina ridande på en hvit häst utkommo ungefär samtidigt; till dessa får måhända räknas det å Pl. 16 af bildade sticket, som utgafs hos Mariette i Paris. Kamningssättet och klädedräkten äro tydligen lånade från Bourdons bilder, däremot synas dragen mest påminna om Soutmans och Becks framställningar.

Af öfriga mera framstående bilder af Christina må nämnas den präktiga bröstbilden, som målades af holländaren

Wuchters, nu tillhörig Upsala universitets samlingar. Detta högst intressanta konstverk har graverats 1661 af Hælwæg, som här kanske gjort sitt bästa arbete; det ståtliga sticket (se Pl. 20) är mycket sällsynt och räknas till de mest värdefulla bladen i samlingar af graverade porträtt. Likaså måste påpekas Just. v. Egmonts egendomliga framställning af Christina i romersk fältherredräkt, graverad af P. de Jode, ett präktigt stick; en annan bild af Egmont, sannolikt ännu i original bevarad i Sverige, omnämnes af C. Burenstam i: La reine Christine de Suéde. sid. 43.

Bilder i koppargravyr öfver Christina uppgå med varianter säkert till ett par hundratal; också är förteckningen på gravörer och koppartryckare, som utfört dessa bilder mycket stor. En del af de märkligaste må här omnämnas:Ph. Advent; P. Aquila; M. Asinius; A. Aubry; P. Beck; Benoist; D.Berger; J. le Blond; L. Boissevin; Fr. Bouttats; D. v. d. Bremden; E. Brenner; H. Cause; Ceroni; Chardon, ainé; P. Clowet; G. Cook; A. Coyet; D. Custos; Deveria; D. Diricksen; N. Dorigny; F. (?) Duflos; J. Dürr; J. Falck; P. Fruijtiers; Fromlitz; C. Frosch; A. Fröhlich; P. Fürst; C. G. Geyser; A. Hælwæg; Hardt; W. v. P. Hollar; A. Lson Hooper; P. Huart; F. Hulsius; P. de Jode; L. Kilian; D. Koch; A. K(ohl); Lamotte; N. de

L'Armessin; M. v. Lochom; P. Lombart; Maurin; F. Mazot; I. Meijssens; M. Merian; Th. v. Merlem; J. v. Meurs; B. Moncornet; R. Nanteuil; E. Noski; Opitz; H. Pauquet; Perponcher; Petit; I. Philips; Picart; G. Piccinus; P. Pontius; L. Rados; Rossi; J. A. Rossmæsler; Saincton; J. Sandrart; J. Sauné; J. Schenck; J. Snack; P. Soutman; P. Tanjé; A. Tardieu; J. Testa; P. (?) Vallet; G. Visscher; S. Vogelius; A. M. Wolfgang; C. Wouman; T. v. Yperen.

CARL X GUSTAF.

Pl. 2i. 22. 23 a. 23 b.

Denne konung, som med allt skäl räknas till Sveriges utmärktaste regenter tillhörde visserligen på fädernet en utländsk fursteätt, det urgamla Wittels-bachska huset, men var genom sin moder, konung Gustaf II Adolfs syster, i närmaste frändskap med Vasaätten samt dessutom född i Sverige. Han var son till pfalzgrefven Johan Casimir af Zweibrücken, hertig af Stegeborg och ofvannämnda svenska prinsessa, hvilka voro bosatta på slottet i Nyköping då denne son, deras fjärde barn, föddes därstädes den 8 november 1622. Vid Gustaf Adolfs död hade han nyss fyllt 10 år och var, om man afser från den några år äldre systern Catharina, näst Christina den, som utan att ega arfsrätt, dock stod svenska tronen närmast. Om också föräldrarna ej tänkte sig sonen Carl Gustaf såsom svensk arffurste, torde man få antaga att de snart efter Gustaf Adolfs död utsett honom till gemål åt Christina och därföre särskildt vinnläde sig om att gifva honom en uppfostran lämpad för den, som kunde blifva utsedd till landets regent.

Christina förblef ogift, men Carl Gustaf utsågs på hennes förslag till efterträdare på Sveriges tron, hvilken han äfven intog redan 1654 vid kusinens afsägelse. Visserligen äro de sex år, under hvilka hans regering varade, mest kännetecknade af nästan oafbrutna krig, men icke desto mindre har denne monark kanske i vidsträcktare grad än de fleste svenske konungar hos det svenska folket förvärfvat sig ett älskadt namn. Carl X Gustaf hade äfven lyckats göra sig af sina samtida allmänt af hållen; ja t. o. m. de, hvilka motarbetat hans val till Christinas efterträdare, stodo förkrossade vid hans bår den 13 februari 1660 i Göteborg, dit han begifvit sig med anledning af den pågående riksdagen, som var samlad därstädes.

Bilden af den unge, lysande fursten, som i den svenska hären skördat ära och berömmelse, och 1649 blifvit utsedd till Christinas eventuelle arftagare, blef snart föremål för kopparstickarnes konstfärdighet. I stort antal mer eller mindre konstnärliga blad mångfaldigades hans drag.

Ett af de ståtligaste från tiden före tronbestigningen är en af Wolfgang Kilian, efter Sandrarts original, stucken bild, derå prinsen framställes som fältmarskalk med kommandostaf. En något liknande af samma typ, men omvänd, är daterad 1650, den är graverad af C. Galle efter målning af Anselm von Hulle och tillhör sannolikt

den bekanta serien bilder öfver trettioåriga krigets och Westfaliska fredens män. Äfven Dürr har graverat ett vackert blad från ungefär samma period. Det mest konstnärliga af dessa tidigare stick är dock utan tvifvel det, som Jeremias Falck år 1649 utförde efter Becks original; det är afbildadt å Pl. 21, der dock underskriften år 1654

blifvit ändrad genom afslipning på plåten och ingravering af en inskription, som bättre öfverensstämde med den nye konungens titlar; bilder med den ursprungliga inskriptionen äro sällsynta.

Efter tronbestigningen 1654 lät konungen flere gånger utföra sitt porträtt. Redan samma år finnes en ny gravyr af Falck (Pl. 23 a.) möjligen efter förebild af Bourdon; nästan samtidigt med denna senare Falckska gravyr torde vara en af Sandrart (Pl. 22). Bland senare bilder öfver Carl X Gustaf märkes i främsta rummet ett af H. Alardt utgifvet blad, som i stor skala ehuru omvänd återgifver just samma Falckska typ samt den ståtliga ryttarbilden af Ehrenstrahl, äfven den graverad af Sandrart (Pl. 23 b.); af denna bild gjordes nytryck för Sköldebrands: Hist. Militaire. Ännu en annan typ företrädes på Hælvægs gravyr efter Wuchters original, ett dock ganska dåligt stick jemfördt med dem, som samme man utfört af Christina, Carl XI, Christian IV, C. G. Wrangel samt flera framstående danske män. Ofvan uppräknade gravyrer framställande Carl X Gustaf utgöra likväl endast ett ringa fåtal i förhållande till den stora mängd kända porträtt af denne konung.

Under sina tidigare år blef Carl ofta af bildad i olja och miniatyr af andra än de ofvan nämnda konstnärerna; man finner, att han varit föremål för Sandrarts, Münnichhofens (Skokloster och Södermanlands-Nerikes Nation i Upsala), Brenners, Geltons (1658), Lemekes, Signacs, Elbfass', Ovens', D. v. Kraffts och ännu fleres konstskicklighet. Efter dessa original hafva sedermera den största delen af de många kopparsticken blifvit utförda. Bland mästarne till dessa senare må ytterligare nämnas: A. Aubry, Fr. Bouttats, F. Fehr, P. Fürst, I. J. Haid, W. Hardman, J. Harrewijn, J. Hoffmann, J. Boulanger, J. L. Hönning, P. de Jode, L. Kilian, W. Kilian, M.Küsel, J. Lopez, Fr. Mazot, C. Meijssens, I. Meijssens, M. Merian, B. Moncornet, J. G. Ruck-man, P. v. Schuppen, P. Stent, J. C. v. Thill m. fl.

4HEDVIG ELEONORA.

Pl. 24 a, 24 b.

På slottet Gottorp föddes den 23 oktober 1636 Hedvig Eleonora, dotter till hertig Fredrik III af Holstein (Gottorp) och dess gemål Maria Elisabet af Chur-Sachsen. Sedan hon nyss uppnått 18 år förenades hon genom kyrkans band den 24 oktober 1654 med sin frände, den kort förut på Sveriges tron uppstigne pfalzgrefven Carl Gustaf. Bilägret egde rum i Stockholm. Redan från sin första ankomst till det nya fosterlandet förstod den unga drottningen att vinna allas hjärtan och var ännu på sena ålderdomen, om också fruktad, allmänt aktad, icke minst inom familjekretsen, där hon med mycket förstånd och bestämdhet styrde och ställde för alla, lämnande politiken åt de framstående män, som jämte henne voro ledamöter i förmyndareregeringarna 1660—1672 och 1697. Hon öfverlefde sin gemål i öfver 55 år och sin son Carl XI i 18 år, samt afled i Kungshuset (nu Svea Hof-rätt m. m.) i Stockholm sjuttionio år gammal, den 24 november 1715. I en stor del arbeten, där drottningens dödsdag meddelas, äfven i nyligen utgifna genealogiska verk, uppgifves att hon aflidit den 14 november. Denna oriktiga uppgift är sannolikt beroende på ett tryckfel i Rosenhanes konungalängd. Å den i kyrkorna upplästa kungörelsen om dödsfallet är emellertid den 24 november utsatt som drottningens dödsdag; samma dag angifves äfven af Berch ("Kort Utkast til Kon. Carl X Gustafs och dess Gemåls lefvernesbeskrifningar"). Hvad som emellertid häfver hvarje tvifvel är det meddelande om drottningens frånfälle, som finnes i "Brefvexling mellan K. Carl XII och Rådet". Där säges uttryckligen i en skrifvelse af den 25 november 1715, att drottningen aflidit "i går" d. v. s. den 24 november.

Hennes lifliga, från förfädern nedärfda intresse för de sköna konsterna, i främsta rummet arkitekturen, är kändt och har äfven gifvit henne ett så lysande eftermäle att kanske ingen af Sveriges drottningar i detta hänseende kan täfla med henne. I sitt högst värdefulla arbete om N. Lafrensén d. y. säger O. Levertin: "Först med Carl X Gustaf och framförallt med hans drottning Hedvig Eleonora, hvilken under sitt långa lif in i dess bekymmerfyllda skymning ständigt visade ett lika praktiskt som kärleksfullt intresse för alla arter af målarkonst från slottsdekorationens jätte-uppgifter ner till miniatyristens konstkärlek i smått, grundades i vårt land en verklig artistisk tradition." Mycket snart efter Carl X:s död tog sig Hedvig Eleonoras intresse för konsten uttryck i de stora och kostbara byggnadsföretag, som på hennes initiativ planlades och under de följande åren utfördes; här må endast erinras om Drottningholms och Strömsholms nybyggnader, samt ombyggnaderna och inredningarna

vid Gripsholm, Ulriksdal, Carlberg och Vadstena. Dessutom visade “riksenkedrott-

ningen" vid olika tillfällen sitt intresse för andre konstutöfvare än arkitekter. Ehrenstrahl, Behn, D. v. Krafft, Brenner m. fl. ihågkommos icke blott med talrika beställningar utan fingo tidt och ofta på allehanda sätt röna bevis på den konstälskande drottningens nåd.

Sannolikt under Carl X Gustafs lifstid, lät Hedvig Eleonora utföra det nu i Nationalmusei samlingar förvarade förträffliga porträtt af sig, som konsthistorici hänföra till den bekante Toussaint Geltons pensel. Detta torde emellertid vara ett af denna drottnings tidigaste porträtt. Möjligen har äfven den berömde målaren

Wuchters, som af Hedvig Eleonora inkallats till Sverige, utfört porträtt af drottningen, men man känner tyvärr ej nu något sådant. Kort efter Carl X Gustafs död återvände David Klöcker från sin långvariga vistelse i utlandet och från denna tid existera flere af honom utförda bilder af Hedvig Eleonora, hvilka återgifvits af olika gravörer, exempelvis Pl. 24 a. Denna bild är graverad af J. Sandrart, som haft något original af Ehrenstrahl till sin förebild. Den förekommer såväl signerad som osignerad samt med något olika inskription och har äfven repeterats med olika inramning af C. Woumans. Samma bild ehuru vänd åt motsatt sida är graverad af Ph. Fruijtiers (död 1666), hvars stick är det Sandrartska mycket öfverlägset, men ej här kunnat återgifvas på grund af vissa tekniska svårigheter. Denna Fruijtiers gravyr har tjänat till förebild för stick utgifna af T. Merlen och Fr. Bouttats.

Pl. 24 b. återgifver en gravyr af Petrus v. Schuppen efter original äfvenledes af Ehrenstrahl eller Klöcker som han ännu hette 1667, då denna för Pufendorfs “De rebus a Carolo Gustavo rege" etc. etc. afsedda gravyr, utfördes. Öfriga graverade och signerade blad öfver Hedvig Eleonora äro af: D. Padt-Briigge, J. Strauss-berg, J. G. Ruckman, I. M. Moscherosch, Isebr. Compostell, m. fl. Dessa äro dock nästan alla ganska underhaltiga, smärre blad.

Oftare än kopparstick förekomma oljemålade porträtt af denna drottning; förutom Ehrenstrahl, som i stort antal utfört bilder af Hedvig Eleonora, har David von Krafft, enligt uppgift af d:r Aug. Hahr (David von Krafft och den Ehrenstrahlska skolan etc. etc.) minst 100 olika gånger framställt hennes drag. Bland dessa porträtt torde ett på Strömsholm förvaradt böra räknas till de bättre. D:r Hahr lämnar i ofvan anförda arbete bland annat en förteckning på omkring 40 personer, som af drottningen fått mottaga hennes porträtt. Det är således i slotten och tafvelgallerierna som Hedvig Eleonoras drag böra studeras och ej i gravyrsamlingarna.ADOLF JOHAN.

PL 25. 26.

Gustaf II Adolfs äldre syster, Catharina, hade med sin gemål, Johan Casimir af Zweibrücken, pfalzgrefve till Cleeburg, hertig till Stegeborg, sju barn, bland hvilka den mest lysande, sonen Carl Gustaf, uppsteg på Sveriges tron. Yngst bland syskonen var Adolf Johan, som föddes 1629 den 11 oktober på Stegeborg och vid faderns död 1652 erhöll dennes hertigtitel. Han hade vid sin död nyss fyllt 60 år, hvilket noga öfverenstämmer med Carl XI:tes anteckning i en af sina almanackor (dessa dyrbara urkunder befinna sig i grefve F. Cronstedts samlingar på Fullerö och ha välvilligt ställts till författarens begagnande i Kongl. Biblioteket; anteckningarna äro tryckta af C. G. Nordin 1808).

"Den 14 (okt. 1689) behagadhe dhen Aldhra högsta Gudhen hädankalla Hans Förstliga Durchleuchtigheet Hertig Adolph Johan, numera salig hos Gudh, hwilket skiedhe på Stegeborg i Östergötland om måndagen äfther middagen klåkan 1; war gammal 60 åår och 3 tagar.“

Vid 20 års ålder utnämnd till öfverkammarherre och några år därefter till riksmarskalk (Grand Maitre) hos sin kusin, drottning Christina, intog han äfven därigenom redan tidigt en mycket framskjuten ställning, som skulle få en ytterligare glans då brodern uppsteg på tronen. Till sin egen familjs skada och till stort förfång för sin framtid lät han sitt dåliga lynne taga öfverhanden, sålunda sättande sig i harnesk mot alla som kommo i beröring med honom; därutinnan föga lik sin fader, den mera blide och försiktige Johan Casimir. Adolf Johan uteslöts af rådet och riksdagen ur den af Carl X Gustaf förordnade förmyndareregeringen och bodde sedermera till sin död på Stegeborg, där han styrde som envåldshärskare i smått. Slottspastorn på Stegeborg P. G. Öijer har i sina anteckningar (utgifna af Sv. Autografsällskapet genom K. af Schmidt 1897) ofta nog betecknande meddelanden

om sin höge patronus; sålunda skrifver han 1681 19 april: “wankades hugg för några“.

Adolf Johan, som blifvit enkling åtta månader före sin död, såg sig öfvergifven af sina närmaste; de af barnen, som ännu voro i hemmet, när modern, Elsa Beata Brahe, afled, och som i fadern endast sågo en orättvis tyrann, rymde nästan oklädda till Stockholm, där de med mycken välvilja omhändertogos af kusinen, konung Carl XI.

Den bistre Stegeborgshertigens drag hafva bevarats för efterveriden, dels genom flere olika kopparstick, dels genom oljemålningar. Med säkerhet känner man att såväl D. Beck som Ehrenstrahl utfört Adolf Johans porträtt.

Af kopparsticken äro tvenne här af bildade. Pl. 25 återgifver det präktiga af Jeremias Falck utförda sticket. Af underskriften att döma är gravyren utförd efter 1649, då Adolf Johan utnämndes till öfverkammarherre, ty härmed afses helt visst orden “præfecto cameræ“; likaledes kan man med visshet säga att förebilden till gravyren ej tillkommit senare än 1651, då David Beck, som utfört densamma, lämnade Sverige. Då i underskriften ej omnämnes titeln hertig till Stegeborg synes dessutom att ej heller gravyren kan vara senare än 1652. Af Falcks gravyr framgår emellertid ej att sjelfva bilden utförts af Beck, men å en något mindre gravyr, utförd af M. Küsell, visserligen höftstycke men i öfrigt alldeles öfverensstämmande med Falcks, står Beck tydligen angifven såsom den där målat originalet. Äfven Ph. Kilian har stuckit ett liknande, något mindre blad.

Å Pl. 26 framställes Adolf Johan såsom fältmarskalk; detta stick torde vara ut-fördt ungefär vid den tid, då hertigen var öfverbefälhafvare för de i Preussen (1657) kvarlämnade trupperna (ej, såsom inskriptionen orätt angifver, generalissimus öfver svenska armén). Denna gravyr är signerad endast med ett monogram, men får, enligt Wadström, hänföras till L. S(uruge). Bilden har ett visst intresse genom den utsikt af Stockholm, som synes i bakgrunden. Ett med detta i någon mån öfverensstämmande större, men ganska underhaltigt blad är utgifvet af J. Hoffmann. Bland öfriga kopparstick öfver Adolf Johan, må nämnas ett efter målning af Ehrenstrahl, graveradt af Grignon samt afsedt för Pufendorffs ofvan citerade arbete. Ett efter teckning af A. Bloem, af Conr. Meijssens graveradt blad måste, utan att vara något mästerverk, räknas till de bättre gravyrerna öfver denne furste. Tillsammans med Carl X, R. Douglas, C. G. Wrangel m. fl. finnes Adolf Johan afbildad på ett större blad utgifvet af W. Swidde.

16CARL XI.

PI. 27. 28. 29. 30 a. 30 b.

Vid sin död, den 13 februari 1660 efterlämnade Carl X Gustaf endast ett barn, sonen Carl, som några månader förut öfverskridit det fjärde lefnads-året; han var nämligen född på Stockholms slott den 24 november 1655. Det var under ganska brydsamma förhållanden, som den unge fursten tog arf efter sin fader, och när han efter en tolfårig förmyndareregering tog statsrodret i sin egen hand, var landets ställning i icke ringa mån försämrad. Dessutom var den uppfostran han fått egentligen ej ägnad att dana honom för det stora värf han var satt att utföra, men, tack vare konungens naturliga gåfvor samt stödet af rådgifvare sådana som en Johan Gyllenstierna först och en Bengt Oxenstierna senare, motverkades det mindre lyckliga inflytande, hans lärare, Edmund Gripenhielm och hans guvernör, Christer Horn haft på hans utveckling. Desse konungens förste handledare voro ej rätte männen för att gifva den blifvande konungens halstarriga och uppbrusande lynne en annan riktning, men erkännas måste dock, att det var i deras skola, som Carls omutliga rättrådighet bibragtes honom. Strängheten, för att ej säga hårdheten, i hans karaktär, var måhända ett arf från den holsteinska sidan och likaså hans egensinne, som gaf Carl Gustaf Wrangel anledning att vid ett tillfälle utropa: “Konungen vill för mycket hvad han vill.“

Indelningsverkets genomförande, reduktionens fullföljande, krossandet af adelns makt, och rättsväsendets ordnande äro Carl XI:s och hans rådgifvares förnämsta verk, men de fördelar, som utan tvifvel genom dessa åtgärder, dock främst af allt tack vare en långvarig fred, vunnos för landet, neutraliserades i icke ringa mån genom maktens öfverflyttande till en lycksökande embetsmannaklass, äfvensom genom det hat konungen ådrog sig i följd af den med hänsynslöshet och mången gång med uppenbar orättvisa genomförda reduktionen. Slutligen äfven derigenom, att de sålunda samlade skatterna och enväldets införande satte efterträdaren i tillfälle att företaga de för Sveriges framtid och ställning så ödesdigra och hufvudlösa krigen. Man måste dock räkna Carl

XI:s regering såsom en af de märkligaste perioderna af Sveriges utveckling under den nyare tiden, och om den ihärdige monarken icke gått ur tiden i sin kraftigaste mannaålder, utan istället ostörd fått förbättra sina skapelser, skulle gamla Sverige helt visst mycket längre än fallet blef häfdat sin ställning som stormakt.

Carl afled endast 42 år gammal på Stockholms slott den 5 april 1697, efterlämnande liksom fadern blott en son.

I samlingarna på Gripsholm finnas öfver femton olika porträtt af Carl XI; de flesta visserligen af ringa konstvärde, men deribland likväl ett eller par, som få anses såsom verkligt goda konstverk. Äfven finnas i H. M. Konungens samlingar å Kongl. slottet i Stockholm, samt å de öfriga lustslotten goda porträtt af Carl XI, likaså i enskilda samlingar samt i embetslokaler. På Skoklosters, Salsta och Eriks-bergs slott finnas präktiga ryttarbilder, i naturlig storlek, framställande Carl XI i

mannaåldern. De flesta af dessa bilder hafva David Klöcker von Ehrenstrahl till sin upphofsman eller äro kopior efter hans original. Bland dessa kopior anträffar man sådana af D. v. Krafft, som, jemte det han visserligen målade ett eller annat självständigt porträtt af konungen, ingalunda ansåg sig för god att kopiera sin lärares arbeten.

Bland originalen torde det af Ehrenstrahl målade, Upsala universitet tillhöriga, ungdomsporträttet af Carl XI taga priset, och anses af mången såsom ett af mästarens förnämsta arbeten.

Emellertid är det icke uteslutande Ehrenstrahl och Krafft som framställt Carl XI:s drag. Wuchters t. ex. har under sin vistelse i Sverige målat den unge furstens porträtt och sannolikt var det något år förut som Elbfass utförde det från Gripsholm bekanta lilla porträttet af Carl XI som barn, (uppsatt i “Fröken Dübens kammare“). Ett annat synnerligen vackert porträtt från ungefär samma tid, helfigur i naturlig storlek, finnes å Stora Sundby i Södermanland; äfven vet man att Toussaint Gelton målat trenne porträtt af Carl XI i de yngre åren. Sedan Klöcker återkommit till Sverige 1661 och blifvit hofmålare på stat hade han nästan uteslutande privilegium på att “af konterfej a“ sin höga beskyddarinna och hennes son, den unge konungen. Han inskränkte sig likväl icke blott till det rena porträtterandet utan utförde samtidigt en stor mängd allegoriska kompositioner och historiska paradbilder, afsedda att förhärliga den kungliga familjen eller för den märkliga tilldragelser.

En tidig bild af Carl XI härrörande från Klöckers pensel är den för Pufendorfs ofta citerade arbete graverade helfiguren; å denna bild, som är utförd 1668, fram-framställes den unge konungen iklädd antik toga samt stödjande sig mot ett väldigt lejon; gravyren är signerad af I. Boulanger.

Om alltså denne konung ofta afbildats med penseln, hafva hans drag icke mindre sällan återgifvits med grafstickeln. Å Pl. 27 meddelas en ryttarbild, graverad af A. Aubry framställande Carl som helt ung. Det Wuchterska ofvan omnämnda porträttet, äfven från konungens barnaår, är graveradt af Hælwæg, men detta stick, om i någon mån öfverlägset det af Carl X Gustaf, är ingalunda jemförligt, hvarken med det af Christina Pl. 20, eller det af C. G. Wrangel Pl. 109. Andra graverade blad från Carl XI:s ungdom hafva utförts af Ph. Kilian, Bouttats, S. Grim, J. Hofman, J. Straussberg, D. Padt-Brügge, m. fl. Det Straussbergska tillhör som titel “Militärisk Exercitie Book eller Regimentz Spegel af ett Infanterie“, utg. af De la Chapelle 1669. Af samme Straussberg finnes ett senare, mycket underhaltigt stick tillhörigt Keysers bibelupplaga af 1674.

Padt-Brügge har från ungefär samma tid graverat tvenne allegoriska bilder af Carl XI, af hvilka en mycket sällsynt efter Klöckers målning; den utgör titelplanch till Scheffers i Stockholm 1669 utgifna “Konunga och Höfdinga styrelse“; Carl XI föreställes styrande ett skepp, som symboliserar Sverige.

HDet är dock först sedan konungen själf öfvertagit regeringen, som den stora mängden af gravyrer öfver honom såg dagen. De flesta synas vara inspirerade af Ehrenstrahls målningar, men likväl finnas flere med självständig typ, såsom t. ex. en utgifven af Paullus Fürst PI. 29; gravyren till detta pompösa blad synes härröra från C. N. Schurtz, som möjligen äfven utfört självfva originalet. Ett annat prydligt blad är graveradt efter Ehrenstrahl af R. White och utgifvet i London 1683. Den utan gensägelse ståtligaste gravyren af Carl XI och på samma gång, jämte ett af hans gemål, sannolikt det till måtten största svenska kopparsticksporträtt, är ut-fördt af Bartholomeus Kilian, dateradt 1684; det är mycket sällsynt och kan med skäl upptaga täflan med de franska och engelska

konungarnes präktiga bilder från denna tid. Äfven P. Kilian har graverat ett vackert blad af Carl XI, utgifvet af J. Hofman. Af C. G. Eimmart har man en allegorisk bild med konungens porträttbyst; det utgör titelbladet till "Certamen Eqvestre cæteraque Solemnia Holmiæ Suecorum" etc.

Af S. Blessendorfif och J. Gole finnas tvenne blad af hvardera med olikheter i ramverket och underskriften. Ett vackert blad har P. Schenck utfört i aquatinta-manér; det är försedt med inskription på holländska språket.

En intressant framställning af jemförelsevis god konstnärlig halt är den af Böner graverade och af J. Hofman utgifna bilden af konungen iförd strumpebandsordens insignier och mantel (Pl. 28). Den torde vara utförd snart efter konungens utnämning till strumpebandsriddare. Denna höga utmärkelse tilldelades Carl XI 1668 och han antogs till riddare på rikssalen å Stockholms slott den 29 juli 1669.

Samma bild finnes utgifven i mindre skala.

Ett större blad i aquatintamanér är utfördt af M. Meytens; det är dock ej synnerligen tilltalande; samma bild fast omvänd och i mycket mindre skala samt

utan mantel är utgifven dels af Jo. Smith, dels af Jo. Loyd. Dessa senare skiljas endast genom utgifvarnes signaturer.

Å Pl. 30 a. återgifves ett vackert stick utfördt 1685 af J. Gole, som förut olika gånger graverat Carl XI porträtt. Denna bild är pendant till en af drottning Ulrika Eleonora d. ä. (Pl. 31). Exemplar af det här nämnda sticket förekomma utan gravörens signatur. Efter hvilket original detta stick utförts är ej fullt utredt, men omöjligt är ej, att de Plasse, som utfört drottningens bild, äfven är upphofsman till detta; anmärkas må likväl, att bladen ej utgått från samma koppartryckares verkstad, om ock gravyren utförts af samma mästare.

Pl. 30 b. återgifver ett mycket kändt porträtt af Carl XI. Originalet är måladt af Ehrenstrahl samt, enligt somliga exemplar af gravyren, utfördt 1672, enligt andra 1673. Gravyren är ett verk af den bekante Jakob Sandrart, som då var verksam i Nürnberg.

Att uppräkna alla kända gravyrer, hvarå Carl XI:s drag framställas, skulle vara att allt för mycket inkräkta på detta arbetes utrymme, men då någon mera utförlig förteckning af denna art veterligen ej finnes tillgänglig, torde ej vara ur vägen att omnämna ännu några konstnärer, som utfört sådana gravyrer. Johan Franck har efter A. Bentz' något barocka original utfört ett ståtligt stick, som, enligt signatur å en del exemplar, utgifvits af M. A. Hannas. En bild af helt annan art är graverad af S. Thomassin 1695, närmast lik en af samme man signerad gravyr af Carl XII (Pl. 36); denna bild har måhända utförts efter originalteckning eller medalj, af en såsom medaljgravör känd svensk konstnär, Arvid Karlsten (äfven Carlsten), hvars namn, jemte årtalet 1694, befinner sig i själfva den rand, som närmast omgifver konungens bild. Andra blad äro signerade af L'Armessin, J. Ph. Aubry, H. Bonnart,

E. Brenner, D. Padt-Brügge, W. v. d. Laegh, J. G. Walther, P. Stephani, G. v. Aveleen, H. H. de Qvitter, Is. Compostell, J. L. Hönning, N. Harrewyn, m. fl.

ULRIKA ELEONORA D. Ä.

Fredrik III af Danmark hade med sin gemål, Sofia Amalia af Braunschweig, fyra döttrar och tvenne söner, hvilka alla uppnådde mogen ålder. Af de senare blef Christian konung i Danmark och Georg blef drottning Annas af England gemål. Yngst af de fyra döttrarna var Ulrika Eleonora, som föddes den ii September 1656 i Köpenhamn. Hon afled den 26 juli 1693 på Carlbergs slott. Det kan måhända vara af intresse för läsaren att erfara, hvad Carl XI vid detta sorgetillfälle egenhändigt skref i sin almanacka; följande utdrag må därför här få plats, isynnerhet som konungens egna ord belysa hans känslor för gemålen på ett olika sätt än man i historiska arbeten brukat framställa dem. Konungen skrifver nemligen:

"Den 26 (Juli), om onsdags-afton kl. emellan 7 och 8 behagade den Aldrahögsta Guden hädankalla ifrån denna usla werlden til Sig uthi det ewiga lifwet min älskeliga kära Gemål, den Stormägtigsta Drotning, Drotning Ulrica Eleonora, numera salig hos Gudh. Jag hafwer mist en gudfruktig, dygdesam och kär Drotning och Maka, mig til

stor olycka och sorg. Gudh tröste mig och bevare Hennes Maj:t Enke-Drotningen och mina tre Barn, i sorg efterlemnade. Anno 1656 den 11 Sept. är Hennes K. Maj:t födh i Köpenhamn, död anno 1693 den 26 July, war altså 36 år, 10 månader, 15 dagar gammal; wij hafwa aflat tilsammans, igenom Gudhs nåd, 7 barn, 5 Söner och 2 Döttrar, hvarutaf Gudh hafwer til Sig kallat uti det Ewiga 4 de yngsta sönerna uti sin späda ungdom, och lemnade efter sig i sorgen en son

18och 2 döttrar. Den 28 blef Hennes Maj:t bisatt uppå Carlberg uti stora salen; och som hon intet war af detta werldsliga, utan åstundade den ewiga Kronan, altså begärde hon at inga Regalier skulle läggas med henne i kistan, och uti lärft svepas, sammaledes kistan rätt och slät; hwilken hennes begäran blef efterkommen. Regalierna lades uppå ett bord wid fotterna.“

Konungens bekanta ord, när liktåget afgick från Carlberg: “Här lämnar jag

mitt halfva hjärta“, synes gifva vid handen, att den konungslige maken var innerligt fäst vid sin gemål och ej såsom framhållits endast visat henne frånstötande kallsinnighet och missaktning. Att hon af konungen ej rådfrågades i regeringsårenden och i detta hänseende tillbakasattes för enkedronningen, hennes svärmoder, torde varit beroende på att konungen visste, att hennes smak och begåfning ej lågo åt detta håll.

Hennes intresse för välgörenhet har gifvit sig uttryck bland annat genom anläggande af det ännu i Stockholm existerande Drottninghuset, där, sedan mer än 200 år en mängd fattiga kvinnor, tack vare Ulrika Eleonoras stiftelse, erhållit bostad och underhåll.

Endast på Gripsholm förvaras omkring femton olika porträtt af Ulrika Eleonora d. ä., de flesta af Ehrenstrahl, men icke mindre än tre af Ovens. Något original af D. Krafft finnes där sannolikt ej; men väl en af honom utförd kopia efter Ehrenstrahl, hvilket ju är ganska naturligt då D. v. Krafft, som visserligen under drott-ningens första år i Sverige gaf henne undervisning i målning och äfven då helt visst målade hennes porträtt, från 1684 ända till 1696 vistades på studieresor i utlandet,

HEDVIG

Oarl XI:s och Ulrika Eleonoras äldsta barn var en dotter, som erhöll namnen Hedvig Sofia, efter farmodern och mormodern. Den kunglige fadern skref vid hennes födelse i sin almanacka för juni månad 1681: “Dhen 26, som

war om Söndagen blefw min hustru förlossat och födde en dotter. Gud wäre ewinnerlig tack, som henne hafvver hulpit och hielpe henne snart til hälsan igen. Min dotter Hedwig Sofia blefw födde klockan trefjerdedelar till 10 om aftonen.“ Den häruti befintliga tidsbestämmelsen öfverensstämmer med anteckningen i Hofförsam-lingens dopbok, hvadan en uppgift att prinsessan skulle vara född den 20 juli, torde få anses definitivt vederlagd.

Sedan modern, den ädla Ulrika Eleonora, aflidit 1693, uppfostrades Hedvig Sofia under farmoderns närmaste uppsikt. Hennes lifliga lynne, hennes öppna och tillgängliga väsen gjorde henne till broderns, Carl XII:s favorit och alltifrån barnaåren delade hon hans nöjen och stod honom ojämförligt mycket närmare än den yngre

d. v. s. han återkom till hemlandet först tre år efter sin höga beskyddarinnas död. Ett vackert af D. v. Krafft måladt porträtt, i Riddarhuset, har med orätt uppgifvits föreställa Ulrika Eleonora d. ä.; d:r Hahr påvisar i sitt ofvan citerade arbete att porträttet måste föreställa Ulrika Eleonora d. y.

I gravyr finner man visserligen en del porträtt af Ulrika Eleonora d. ä., men endast ett fåtal är värdt att omnämnas. Främst måste då sättas det förut omförmälda stora sticket efter Ehrenstrahls målning. Ehuru pendant till det af gemålen är det icke såsom detta graveradt af Bartholomeus Kilian utan af brodern, Philip Kilian; konungens bild är daterad 1684, däremot är åtminstone det exemplar af drottningens porträtt, som finnes i Kongl. Biblioteket, odateradt. Den ståtliga gravyren är i intet afseende underlägsen pendanten.

Å Pl. 31 meddelas den ofvan, med anledning af Carl XI:s portätt omnämnda gravyren af J. Gole, pendant till Pl. 30. Denna bild af Ulrika Eleonora synes vara målad af de Plasse, som möjligen haft någon förebild af Ehrenstrahl eller Ovens. En annan bild i profil af J. Ph. Aubry är mycket underhaltig. I den kända Bonnartska serien af modejournalsporträtt finnes äfven denna drottnings bild. Å Pl. 32 åter-gifves en ganska vacker gravyr af Edelink,

efter sympatiskt original af Ehrenstrahl; denna typ finnes äfven återgifven i aduatintamanér af P. Schenk. I öfrigt kunna omnämnas: ett litet af Padt-Brügge, ett af Jeremias Wolff samt ett af Simmonneau; detta senare, afsedt för drottningens likpredikan, är utfördt efter målning af Ehrenstrahl och teckning af Brenner.

SOFIA. K- 33-

systern, den mera melankoliskt anlagda Ulrika Eleonora. På riksenkedrottningens tillskyndan förmäldes hon 1698 med denna sin farmoders brorson och sin moders systerson, hertig Fredrik IV af Holstein-Gottorp, som oaktadt en del goda egenskaper gjorde sin gemål djupt olycklig, icke minst då han jämte henne måste lämna sitt land ett rof för främmande inkräktare och begifva sig till Sverige, där hertiginnan sedermera bodde till sin död den 11 december 1708. Hon var då enka, ty hennes gemål, som följt Carl XII på hans första krigståg, stupade vid Klissow den 19 juli 1702.

Denna furstinnas drag äro bevarade genom ett icke obetydligt antal oljefärgs-porträtt, dels af Ehrenstrahl, dels af D. v. Krafft och andra. Vid Gripsholm finnas elfva porträtt af henne. Prinsessan framställes dels ensam, dels med sin broder Carl XII, dels med flera af syskonen, äfvensom med gemålen Fredrik af Holstein-Gottorp; å en af Gripsholmsbilderna är prinsessan framställd till häst. Utom på nämnda slott finnes porträtt af Hedvig Sofia i Nationalmuseum (dit det kommit från Mälsåker),

19på Drottningholm (3 stycken), på Kalmar slott, på Skokloster, på Vibyholm; äfven vid Salsta fanns före auktionen (1875) en oval bröstbild af Hedvig Sofia i svart dräkt med hermelinsbram. Den uppgifves enligt katalogen vara målad af D. v. Krafft. Doktor Hahr, som noga studerat prinsessans porträtt och i sin förteckning nämner sju af D. v. Krafft utförda bilder af henne, säger i sitt förut citerade arbete: “Vackrast af alla Hedvig-Sofia-porträtt torde den Ehrenstralska, af Krafft kopierade bröstbilden på Gripsholm vara, där hon vänder hufvudet öfver axeln mot åskådaren. Det är en intagande komposition som visserligen ej säger mycket om prinsessans person, men är artistiskt verkningsfull. Den är en pendant till Ehrenstrahls nära öfverenstämmande porträtt af Carl XII af år 1697.“

Det är således hufvudsakligen Ehrenstrahl och D. v. Krafft som utfört de nu kända originalbilderna af denna prinsessa, men sannolikt äro åtskilliga kopior gjorda af Starbus, Oberdorf (?) m. fl.

I koppargravyr har man egentligen endast tvenne bilder af Hedvig Sofia.

Det ena, se Pl. 33, tillhör den kända Bonnartska serien modeplancheartade bilder af Europas furstar och furstinnor under slutet af 16- och början af 1700-talen; det andra, som finnes afbildadt i Wadströms: Svenska och Finska Porträtt, är gra-veradt af Berey och är i konstnärligt hänseende det första endast föga öfverlägset, men tillhör samma slags bilder som det.

CARL XII.

Ph 34, 35> 36, 37, 38, 39-

Den siste manlige ättlingen af det pfalziska huset i Sverige, Carl XI:s och Ulrika Eleonoras förstfödda son, såg dagen 1682 den 17 juni och erhöll i dopet faderns och farfaderns namn, Carl, hvilket varit ett dopnamn icke blott inom Vasa-ättens äldre och yngre led utan äfven inom de, med den befryndade släkter, hvilka benämnts efter sina gods Eka och Vinstorp. I sin almanacka skref Carl XI vid sonens födelse följande: “dhen 17 som war om lögerdags mårgånen klåkan tree fierdingar på siju blefw min Gemål förlåssat och födhe en son. Gudh wäre derföre ewinnerlig/en tak och låff, som hafwer hulpitt henne. Han hielppe henne snart til sin förra helsa igen.“ Tretton dagar därefter gjorde den konungslige fadern följande rättelse: “Min son Carel blefw födher om mårgånen klåkan tre fierdingar til siu.“ Tills den unge tronarfvingen fyllt sju och ett halft år var hans uppfostran öfverlämnad åt modern och hennes hofdamer, men med ingången af år 1689 inträdde i detta hänseende en förändring; Carl XI har antecknat i sin almanacka den 2 januari nämnda år: “om aftonen låg Prins Carl första gången uti sina rum och kom uti manfolks händer.“

Redan samma år följer han sin höge fader ofta på dennes jakter och vid 10 års ålder befinnes han hafva skjutit tre

hjortar under jakt på Djurgården. Endast något öfver elfva år gammal nedlade han en björn. Samtidigt försummades ej den hurtige prinsens andliga uppfostran. Denna blef i allo utmärkt och omsorgsfull. Mildhet, rättvisa, ordhållighet samt sanningskärlek voro egenskaper, som alltifrån hans tidigaste år mest kännetecknade Carl XII; att utveckla dessa egenskaper bidrog i hög grad den ädla moderns föredöme. Studierna bedrefvos äfvenledes med synnerlig omsorg, så att när Carl nyss fyllt femton år och af ständerna förklarades myndig, var han mycket bättre förberedd, än på sin tid företrädaren, att stå i spetsen för ett konungarike med Sveriges traditioner.

Han jäfvade ej heller under de första åren de stora förhoppningar, som ställts på honom, men tyvärr skulle Carls mindre goda sidor, såsom äfventyrslusta, själf-rådighet, stolthet och egensinne genom de stora framgångarne i krigen 1700—1708 taga öfverhanden och grundlägga såväl Sveriges som konungens ofärd. Detta hindrar likväl ej att tolfte Carl alltid framstått såsom en af Sveriges nationalhjältar, den personificerade tapperheten och typen för fältherren "sans peur." Den åsikt, som af en entusiastisk polsk adelsman uttalas i texten till ett år 1707 utgifvet, graveradt porträtt af Carl, torde icke varit enastående vid nämnda tid och är verkligen i sin lakonism ganska karakteristisk. Orden lyda i svensk öfversättning: " Carolus är en Mars utan Venus, en Alexander utan vin och en Julius Cæsar, som ej undertrycker friheten. "

Omkring 11 år senare, när underrättelsen att Carl den 30 november 1718 fallit vid Fredrikshall anlände till Sverige och i all synnerhet till Stockholm, var det snarare känslor af likgiltighet och lättnad, än sorg och saknad, som kommo till utbrott hos allmänheten; detta sades också oförbehållsamt såsom t. ex. i Th. Fehmans bref till E. Sparre (Hist. Tidskr. 6 s. 264).

Jemnsides med att ryktets gudinna utbasunade Carls namn och talrika lofkväden berättade om hans ofta nog sagolika bedrifter, spredos otaliga bilder af hjältekonungen, hvars seger vid Narva slagit samtiden med häpnad. Det är också just från denna tid, som ett flertal graverade porträtt af den unge segraren datera sig. Vi skola emellertid först med några ord i korthet redogöra för kända målade porträtt af Carl XII, efter hvilka det stora flertalet graverade blad sedermera utförts. I sitt ofvan citerade arbete öfver D. v. Krafft lämnar d:r Aug. Hahr ganska detaljerade uppgifter om de konstnärer, som utfört Carl XII:s porträtt, och tillåta vi oss att i det följande därur meddela ett och annat. (Se äfven

20en novemberhäftet 1901 af tidskriften "Ord och Bild" intagen värdefull uppsats af samme författare öfver Carl XII:s iconografi.

Ehrenstrahl är sannolikt den, som utfört de tidigaste porträtten af Carl, och ännu inpå första året af hans konungatid fortsatte han därmed. Doktor Hahr anför bland annat de allra tidigaste bilderna där prinsen ses "som en liten naken sprattlande byting, liggande på en sidenkudde med eller utan ett sidenskärp" (Gripsholm). I senare bilder ses han bl. a. såsom två-årig på den halft allegoriska taflan, (Nationalmuseum) "där han jämte sina syskon är inbegripen i lek med Sveas lejon, som liksom en stor, godmodig hund ligger helt lugn på gemakets mjuka matta". Flere andra bilder af Ehrenstrahl från olika tider under den blifvande hjältens barnaår äro kända. Ett föga bekant barnporträtt, enligt uppgift föreställande Carl XII, finnes på Stora Sundby i Södermanland; någon undersökning om att detta porträtt verkligen är, hvad det utgifves för att vara, har visserligen ej nu gjorts, men någon anledning till tvifvel finnes egentligen ej; det sitter nu som pendant till ett barnporträtt af Carl XI. Det är sannolikt utfördt, då prinsen var omkring fyra år gammal; han är klädd i en med guldspetsar besatt, lång cinnober-röd barnklädning, på hufvudet sitter en likaledes röd hatt eller mössa af egendomligt snitt. Denna bild, som ej anföres i d:r Hahrs arbete, är emellertid ganska intressant och kan måhända äfven den vara ett verk af Ehrenstrahl.

Bland bilder från en något senare period, ynglingabilderna, sätter doktor Hahr främst en af 1697 (i Nationalmuseum, replik, å Gripsholm); det är sannolikt någon kopia af detta porträtt, som tjänat till förebild för den ståtliga, ehuru åt motsatt håll vända aquatintagravyren (Pl. 34), som utförts af W. Faithorne och utgafs af E. Cooper år 1700. På Drottningholms, Strömsholms, Ulriksdals, Tidö, Skoklosters och Eriksbergs m. fl. slott samt hos professor Quennerstedt i Lund finnas olika, af Ehrenstrahl utförda bilder af Carl från ungefär samma tid, flere

till häst.

Något år före Ehrenstrahls död, återkom den då ännu unge David (von) Krafft, mästarens systerson, till Sverige och blef genast flitigt använd som porträttör vid hofvet. Dels kopierande Ehrenstrahl, dels arbetande självständigt, utförde han en mängd porträtt af Carl alltifrån tillträdet till regeringen och ännu 1617. Bland de tidigaste var sannolikt den bild, efter hvilken Smith utfört sitt bekanta, starkt idealiserade, men särdeles praktfulla aquatintablad. Egentligen är det dock först 1707 som Krafft i större utsträckning skapade bilder af konungen. Typen är emellertid alldeles förändrad och vi stå inför den traditionella Carl XII:te med den blå rocken, de höga ridstöflarna, spännhalsduken och det korta håret. Med större eller mindre förändringar målade Krafft denna typ ända till år 1717, då han kallades till Lund, där det sedermera så ofta reproducerade porträttet af konungen utfördes. Detta var likväl ej det sista porträtt, som Carl suttit för, ty om också påverkadt af denna Krafftska bild, är ett af A. Wadary (?) måladt knästycke (Gripsholm) sannolikt tillkommet så sent som 1718 i Strömstad.

Bland öfriga konstnärer eller amatörer, som målat porträtt af Carl XII må nämnas: Elias Brenner, Michael Dahl, Anna Maria Ehrenstrahl, David Kock Hyacint Rigaud, Cristoffer Thomas, Joh. Starbus, B. Wedekind, Erik Utterhielm, Stanislaus Leszczynski, Axel Löwen, Axel och Conrad Sparre. Ett Carl XILtes porträtt af rätt stort intresse, tillhörigt lord Chesterfield, finnes afbildadt i fotografi i Kongl. Bibliotekets samling. Ett porträtt af Carl XII inköptes för några år sedan

2

af envoyén grefve C. Lewenhaupt i London; se därom en uppsats i Stockholms Dagblad 1900 den 7 augusti. Endast vid Gripsholm finnas omkring ett tjugutal oljefärgsporträtt af konungen, och i d:r Hahrs arbete omnämnas icke mindre än 30 sådana, som bevisligen utgått från D. v. Kraffts atelier.

Graverade bilder af Carl XII äro hardt när oräkneliga och sannolikt är t. ex. Kongl. Bibliotekets jämförelsevis rikhaltiga samling dock ganska ofullständig. Endast de i denna samling befintliga kopparsticksporträtten af Carl XII uppgå helt visst till ett par hundratal. Det är ingalunda meningen att här åstadkomma någon fullständig förteckning öfver graverade Carl Xlhtes porträtt, men då det ju kan vara af ett visst intresse att åtminstone känna, hvad Kongl. Biblioteket eger af sådana bilder, må de signerade gravyrerna i denna samling här uppräknas efter samma princip, som följts vid ordnandet af densamma.

I. Som prins. S. Thomassin (“sculptor regius“ 1696 efter A. Karlsten; af en tillagd rad synes att bilden ej hunnit utkomma före Carl XI:tes död och därför fått ett därpå syftande tillägg. Efter Carls namn synes äfven ett helt litet “12“, som tillkommit samtidigt med nämnda tillägg. Utom detta finnas endast tvenne stick från samma tid, bägge anonyma, däraf ett tillhörande den svenska upplagan af Fr. Quarles år 1696, utgifna Enchiridion. 12:0 Sthlm).

II. Som kung. r. Med peruk. A. Bröstbild; a. hufvud vändt åt vänster, d. v. s. åskådarens höger, %: P. Gunst, se Pl. 35, (af detta ståtliga blad finnas varianter med namnet på latin, samt i vänstra hörnet utgifvarens namn M. Marrebeck; å somliga exemplar finnes bland de öfver bilden anbragta emblemen äfven kräcklor instuckna under och i linie med kronans 9 ädelstenar. Bilden finnes också i mindre skala samt med annan ram äfven graverad af P. Gunst), J. J. Priester (aquatinta; konungens bild i en lagerkrans öfver krigiska emblem samt barbariske soldater), R. White (vacker gravyr; nedanför bilden i en medaljong framställes Carl XII till häst efter Ehrenstrahl); P. Schenck (aquatinta; tydligen inspireradt af Gunst); M. Ber-nigeroth (trenne olika smärre bilder, närmast lika den af Gunst); L. Heckenauer; N. Ström (denna lilla gravyr är ej utan intresse; den är signerad sålunda: “ad vivum del. et. sc. Nils Ström“); I. Gole (aquatinta; konungen bärande kunglig krona).

III. Som kung. i. Med peruk. A. Bröstbild; b. hufvud vändt åt höger d. v. s. åskådarens vänster, i/i: E. Desrochers (påminnande om Gunst, men omvändt; flere olika); J. Hall (förminskning efter Smith); C. Blessendorff (utfördt för Dahlbergs Svecia Ant.); S. Thomassin, se Pl. 36, (denna bild, ren profil, är tydligen utförd efter Carlsten, äfven Karlsten, som gjort förebilden till det ofvannämnda barnporträttet af Carl XII samt ett förut nämndt liknande af Carl XI).

IV. Som kung. 1. Med peruk. B. Öfver midja7i, hufvud vändt åt höger och vänster samt en face: W. Faithorne,

Pl. 34 (aquatinta; utfördt 1700 efter original af Ehrenstrahl samt utgifvet af E. Cooper); J. Smith (aquatinta; utfördt 1701 efter

D. von Kraffts original); Jo. Al. Bæner (tvenne med olikheter i bakgrunden); P. Schenk (efter Ehrenstrahl);

V. Som kung. Med peruk. C. Stående och ridande: P. v. d. Berge (i Bonnarts stil, tvenne olika) P. Schenck; Jos. F. Leopold (i en medaljong till höger synes dessutom konungens bild, men i profil); N. Bonnart fils; G. Philipp (storartad komposition; konungen till häst spränger fram öfver ett slagfält); G. P. Rugendas.VI. Som kung. 2. Utan peruk. A. Bröstbild; a. hufvudet vänd t ät höger d. v. s. åskådarens vänster, ®/4: E. C. Heiss (typen något påminnande om Dahl och D. v. Krafft); I. C. Weigel; E. Danzel (denna gravyr skall enligt inskrift vara utförd efter en ritning, som en soldat i Carl Xlktes armé gjort, och efter hvilken ett porträtt målats åt Ludvig XV); J. v. Schley; J. L. Höning; J. C. Böcklin; E. Geringius;

F. Morellon La Cave; S. Donnet; J. Hopwood; Geoffroy; G. Cook.

VII. Som kung. 2. Utan peruk. A. Bröstbild; b. hufvud vänd t åt vänster, d. v. s. åskådarens höger, 3/4: Cl. Haton; E. C. Heist, L. Beger; P. Tanjé (1739); P. Snack; C. L. Duflos; J. J. Püschel; Alex. Tardieu (efter original i Konungens af Frankrike, Louis XVI, samlingar); G. H. Schifflen; G. Vertue; P. Schenck; J. Thornthwaite (efter målning af “Rygaud)“; J. Vandergucht; Gottfr. Rogg (allegori med Carl XII i en medaljong); F. Rossmæsler; T. Holloway (intressant bild i tre varianter); J. Puss.

VIII. Som kung. 2. Utan peruk. A. Bröstbild; c. full profil, hufvud åt höger och vänster: J. Goere (medaljong, olika exemplar med holländsk och fransk text; C. Simmonneau, maj.; R. Schindelmeyr; G. Standart; G. v. d. Aveelen (titelblad till: Kongl. stadgar och förordningar ang. justitieverket; efter orig. af E. Brenner).

IX. Som kung. 2. Utan peruk. B. Ofver midjan; a. hufvud vändt åt höger, d. v. s. åskådarens vänster: G. Fiquet (efter “Craft“; enligt inskription skall denna gravyr vara gjord efter en bild, som konungen skar itu med sin värja, emedan han ej ville blifva afmålad; om denna anekdot, se d:r Hahrs förut citerade arbete, sid. 107. Bilden förekommer med större och mindre ramverk); P. Schenck; J. Tscherningh (dåligt tryck, delvis beroende på att plåten varit nött och sannolikt ej heller särdeles framstående från början. På plåten har senare ingraverats en upplysning om att den af M. Klein 1825 den 31 mars inköpts i Brieg).

X. Som kung. 2. Utan peruk. B. Ofver midjan; b. hufvud vändt åt vänster, d. v. s. åskådarens höger: I. C. Höfflich, Pl. 38; J. C. G. Fritsch (efter Kraffts bekanta bild af 1717); J. C. Weigel (aquatinta; på somliga exemplar äro bokstäfverna i inskriptionen hvita, på andra svarta); C. Zinck; O. Thelott; H. Westy; G. Werter;

G. Fehr (illustration till “Schwedische Fama 1711“); Sysang; Krügner; Mentzel; B. Cole; J. Haas; m. fl.

XI. Som kung. 2. Utan peruk. C. Stående och sittande helfigur: J. C. G. Fritsch (vacker bild, ofta återgifven; en dålig efterbildning med rysk och tysk text finnes);

J. Spiegelberg (efter Krafft; bladet graveradt i Stockholm; exemplar med olika underskrifter förekomma, äfvenså förekomma exemplar med riksvapnet i nedre högra hörnet); C. Bergqvist; E. Geringius (dessa senare med starkt tycke af Fritsch’s sistnämnda stick); Parr, Pl. 39 (tryckt 1748 “according to act of parlia-ment“. Samma plåt finnes med ungt, gladt ansikte, hufvudet vändt åt motsatt håll, högra handen upplyftad hålles i håret vid örat. Å dessa exemplar står följande öfverskrift utanför linien: “Printed on the frozen River of Thames, Januari 17 4%9. Act. of Pari. 1738“); Phil. J. Leidenhoffer; J. C. Weigel; Schmidt (tillhör “Effigies Corp. & Anim. Carol XII etc. 1707 Fol.). G. Seydel; J. F. Leopold;

H. Bonnart; P. Schenck; W. P. Kilian; J. B. Brühl; J. J. Püschel; Gio. Filosi; W. Hogarth; (Carl XII tillsammans med Goerz); R. Smithson (efter Hogarht).

XII. Som kung. 2. Utan peruk. D. Ridande: Joh. Theod. Boétius (intressant bild från Altranstadt); J. L. Hönning; B. Picart; Pl. 37, (finnes med olika underskrift).

Utom ofvan anförda förekommer en mängd graverade porträtt af Carl XII utförda af anonyma konstnärer

äfvensom närmare 200 graverade afbildningar af Carl XILs medaljer eller porträtt i medaljong. De kunna naturligtvis ej här blifva föremål för omnämnande och ej heller de som saknas i Kongl. Bibliotekets samling.

För att öfverskådligare redogöra för de ofvan meddelade gravörernas och koppartryckarnes namn följer här en förteckning i bokstafsordning: G. v. d. Aveelen; Jo. Al. Bæner; L. Beger; P. v. d. Berge; C. Bergqvist; M. Bernigeroth; J. M. Ber-nigeroth; C. Blessendorf; J. T. Boétius; H. Bonnart; N. Bonnart, fils; J. B. Brühl;

I. C. Böcklin; B. Cole; G. Cook; E. Danzel; E. Desrochers; S. Donnet; C. L. Duflos; L. Dyssart; W. Faithorne; Gio. Filosi; G. Fiquet; J. C. G. Fritsch; Geoffroy;

E. Geringius; I. Goere; J. Gole; P. Gunst; I. Haas; J. Hall; Cl. Haton; L. Hecke-nauer; E. C. Heiss; W. Hogarth; T. Holloway; J. Hopwood; I. C. Höfflich; J. L. Höning; W. P. Kilian; G. King; Krügner; Legatt; J. F. Leopold; F. Morellon La Cave; Mentzel; Philipp; B. Picart; J. J. Priester; J. Puss; J. J. Püschel; F. Ricci! Gottfr. Rogg; F. Rossmæsler; P. Schenck; G. H. Schifflen; R. Schindelmeyer; I. v. Schley; Schmidt; G. Seydel; C. Simmonneau; J. Smith; R. Smithson; J. Spiegelberg; G. Standart; N. Ström; Sysang; P. Tanjé; Alex. Tardieu; O. Thelott; S. Thomassin; J. Thornthwaite; J. Tscherning; J. Vandergucht; G. Vertue; H. Vesty; I. C. Weigel; R. White; C. Zinck.

ULRIKA ELEONORA D. Y.

pi. 40. 41.

Isin förut citerade almanacka skref Carl XI 1688: “Den 23 (Januari), som war om Måndagen mårgon klåkan en half fjerdedel öfver 9 blefw min Gemål förlåssat och bekåm uthaf Gudhs dhen Aldrahögstes nådh en ung Dåtter; Gudh wäre ewinnerlig takat och låfvat, som hafwer hört min böön och min Gemål så

wäl förlåssat, Han hjelpe hänne snart til sina förra krafter igenn; hon blefw och igenom deth heliga Dopet strax inplantat i Guds församling och kallat Ullerika Elionora. — Dhen 2 (Februari) blef hon Christnadher, Hennes Majestet Enke-Drånningen hölt Barnet. Fadherna woro desse: Markgrefwen Friderich Mangnus

22af Baden Durlag; äldste Prinsen af Hålsten, Prins Friderich; Biskopens uthaf Eutins

Gemål och älsta Prinsesan utaf Hållsten, Pinses......Samma dagen hände dhen

olykan dhet elldhen kåm lös uppå Södermalmen och uppå Hornsgatan mitt emot Sangte Maria Kiörkan, men blefw igenom Guds bistån slegther.“

Den unga prinsessan såg sig redan vid g års ålder fader- och moderlös. Hennes uppfostran öfvertogs under farmoderns uppsikt af hofrådet, sedermera riksrådet grefve Barck, hvars undervisning och lefnadsvishet måhända återspeglas i drottningens kända intresse för litteratur samt i redligheten och det djupa allvaret i hennes lynne. Den 30 november 1718, stod hon ej oförberedd för det höga kall, som genom broderns död och ständernas beslut den 21 februari 1719 lämnades henne, ty redan under åren 1713—1714 hade hon på rådets begäran förestått regeringen.

Sedan 24 mars 1715 genom hymens band förenad med arfprinsen Fredrik af Hessen-Cassel, blef hennes första omsorg efter tronbestigningen att söka åstadkomma dennes val till konung. Genom afsägelse af sina rättigheter och sedan ständerna utvalt Fredrik till hennes efterträdare, lämnade hon åt honom regeringsbestyren och den 24 mars 1720 hälsades han af ständerna såsom konung.

Efter denna tid egnade drottningen ingen uppmärksamhet åt politiken utom vid de tillfällen, då hon, med anledning af konungens resa till Cassel 1731 och sjukdom 1738, förestod regeringen. Oaktadt de berättigade anmärkningar, som hon kunde göra mot sin gemål, egnade Ulrika Eleonora honom en kärlek och en beundran, som upphörde först med hennes död den 24 november 1741.

Då det uppgifvits att Ulrika Eleonora dog på “Stockholms slott“ (Hofbergs biog. lex.) må i detta sammanhang påpekas, att uppgiften är riktig endast för så vidt med Stockhohns slott menas den byggnad, som då beboddes af Deras Majestäter, nemligen det forna Wrangelska huset, kalladt “Kungshuset“.

De första porträtten af Ulrika Eleonora äro helt visst verk af Ehrenstrahl; men tidigt på 1700-talet finner man en hel serie bilder af den unga furstinnan utförda af D. v. Krafft, som dock äfven strax efter sin hemkomst till fosterlandet 1696 kan hafva utfört ett eller annat porträtt af Ulrika Eleonora. Under den första tiden

2

och till Ehrenstrahls död 1698 fick han dock sannolikt nöja sig med att kopiera de Ehrenstrahlska porträtten. Det tidigaste kända Krafftska porträttet af Ulrika Eleonora hänföres af d:r Hahr till omkring 1700 och har från Mälsåker kommit till Nationalmuseum, som dessutom eger flere blyertsutkast till porträtt af denna drottning i olika situationer: sittande vid ett tebord, brytande en blomma, bärande en knähund etc. Hahr nämner äfven ett på Drottningholm befintligt möjligen af Krafft måladt porträtt af Ulrika Eleonora; af detta finnes en större, något förändrad replik på Kalmar slott. Ännu fyra bilder af samme konstnär nämnas i d:r Hahrs förut citerade arbete och tre af dem hänföras af honom till 1702; de finnas på Ströms-holm. Det fjärde, som torde vara utfördt några år senare, tillhör Riddarhuset och är en mycket sympatisk bild. D:r Hahr lämnar, på tal om dessa fyra bilder af drottningen, och med ledning af dem, följande beskrifning af den unge furstinnans utseende: “Prinsessans ansikte är en fin oval med regelbundna, otadliga drag, bågiga ögonbryn och en smal aristokratisk näsa. Det mörkbruna håret är uppsatt enligt tidens mode, som erinrar om våra dagars, och kokett ringla sig å ömse sidor om

pannan tvenne små mörka lockar..........Sannerligen vi trodde att Ulrika Eleonora

i sina yngre år hade ett så förnämt, nästan tadellöst utseende, vana som vi äro, att föreställa oss henne som en medelålders dam med grofva, manliga drag, lång haka och en ful, klumpig hals (Se porträtt, målade af Meijtens d. y. och Schröder)“.

Endast i Hahrs förteckning öfver kända taflor af Krafft omnämnas 12 stycken porträtt af Ulrika Eleonora, däribland, utom de ofvan omnämnda, ett i Skepptuna kyrka, ett på Tidö, ett i Upsala Universitets samlingar, två på Gripsholm m. fl. På sistnämnda slott finnas icke mindre än 16 olika bilder af denna furstinna. De konstnärer, som utfört de flesta af dessa bilder, utom Ehrenstrahl, Krafft och Schröder, äro D. Koch, J. Starbus och Meijtens, ja äfven finnes där ett af Ulrika Fredr. Pasch, efter äldre förebild utfördt, porträtt af Drottningen. Efter Kraffts död blef Schröder hof konterfej are och utförde ett flertal bilder såväl af drottningen som af konung Fredrik. Det är en af dessa Schröderska bilder, som efter gravyr af Bergqvist återgifves å Pl. 41.

Gravyrer öfver Ulrika Eleonora äro endast få. Utom det nyssnämnda finnes ett af E. Geringius, se Pl. 40, i 2 varianter, ett med latinsk och ett med svensk underskrift; på det förstnämnda med gravörens signatur till vänster, på det senare till höger. Öfriga kopparsticksbilder, de flesta helt obetydliga, äro verk af Brühl, Wolfgang Phil. Kilian, Montalégre, J. C. Leopold m. fl.m

FREDRIK I. Pl- 42. 43- 44-

Son till den regerande landtgrefven af Hessen-Cassel, Carl I, och genom sin morfader, som var kusin till drottning Hedvig Eleonoras moder, befryndad med det svenska konungahuset, föddes Fredrik den 28 (ej 17) april 1676 i Cassel. Genom sitt gifte med Carl XI:tes dotter, samt till följd af denna sin andra gemåls afsägelse och de svenska ständernas val, uppsteg han den 24 mars 1720 på Sveriges tron. Hans kröning egde rum samma år den 3 maj, hvarvid samtidigt inträffade den olyckshändelsen att “ett stort, bestyckadt köpmans-skep, präktigt utstyrdt med wimplar och flaggor, som låg på strömmen wid castellet, flög upp i luften, under canonaden, af folkets wårdslöshet med elden i krutkammaren, hwarvid öfwer 100 människor tillika upflögo och ömkligen omkommo“ (se Sv. Konungars Olycks-Öden af H. Schütercrantz).

Om icke just i regeringskretsar så åtminstone hos de bredare lagren blef Fredrik personligen mycket älskad, och få svenska monarker torde under sina första regeringsår varit mera allmänt afhållna än han. Svågern, konung Carl XII, anses varit obenägen för systerns giftermål med den blifvande landtgrefven af Hessen-Cassel; detta framgår dock ej af hans brefväxling med farmodern och med systern. I bref till Hedvig Eleonora skrifver Carl 1714, med anledning af landtgrefvens och arfprinsens frieri, att han “gerna såge att deras begäran vunne framgång“ och senare, 1715 den 15 april: “Jag fröjdar mig mycket att E. K. M:t betygar sig

vara så förnöjd med arfprinsens person, det är säkert att han är af sådana egenskaper att enhvar, som känner honom måste hålla af honom och lär E. K. M:t städse mer och mer hafva fägnad af honom.“ Detta förklarar huru den lefnads-lustige, ståtlige, frikostige och af en ej ringa tapperhetsgloria omstrålade fursten, såväl vid sin första ankomst till Sverige som senare, vid tronbestigningen, hälsades med beundran af hela landet.

När Fredrik efter 31 års regering afled den 25 mars 1751 hade dock denna beundran undergått förändring och delvis förbytts i förakt, men ännu intill det sista var konungen lika afhållen af själfva folket och af sin närmaste omgifning.

Fredriks porträtt från en tidigare period äro föga kända och sannolikt existera i Sverige endast helt få sådana; O. Levertin (N Lafrensen d. y.) nämner, att Starbus år 1708 målat ett å Drottningholm förvaradt porträtt af Fredrik. Bland andra tidiga bilder af honom är emellertid att märka ett utfördt af det branden-burgska hofvets porträttör par excellence P. Pesne; denna bild är återgifven med grafstickeln (Pl. 42). Det är en bröstbild i oval ram med krigiska emblem, sannolikt målad ungefår vid tiden för Fredriks andra giftermål, d. v. s. omkring 1715,

då Pesne sedan några år slagit ned sina bopålar i Berlin. Den under gravyren anbragta inskriptionen utvisar äfven att bilden stammar från tiden före tronbestigningen; sticket är af J. F. Rosbach. En annan bild af Fredrik såsom konung, återgifven i gravyr af G. P. Busch, har möjligen äfven haft ett original af Pesne till närmaste förebild.

Bland öfriga gravyrer från tiden före Fredriks tronbestigning märkes ett knästycke graveradt af P. Schenk med signatur utvisande att det utförts i Amsterdam “ad vivum“ d. v. s. efter en efter originalet själf målad eller tecknad bild. Denna gravyr är flere gånger i mindre format efterbildad. Efter målning af W. Hassell har samme Schenk i aquatintamanér utfört ett annat stick af Fredrik, samt dessutom ytterligare ett i samma manér, men efter annat original. I den Bonnartska samlingen finnes äfven en bild af Fredrik som arfprins. Från tiden mellan Carl Xlktes död och Fredriks tronbestigning känner man en liten gravyr af Wolfgang Philip Kilian; den under bilden anbragta inskriptionen säger uttryckligen, att bilden föreställer arfprinsen af Hessel-Cassel den regerande drottningens i Sverige gemål.

Bland de rätt mångtaliga, kända målade porträtt af konung Fredrik (icke mindre än 16 stycken endast vid Gripsholm) äro många signerade af eller kopierade efter G. E. Schröder. Bland dessa Schröderska bilder torde det mest kända vara en bild i helfigur, som graverats af Christian Fritsch, hvars gravyr dock ej är af mera konstnärlig betydelse än själfva det Schröderska rätt underhaltiga originalet. Efter original, af M. Meijtens är det, i öfre högra hörnet af Tillæi år 1733 utgifna karta öfver Stockholm, anbragta porträttet af konungen utfördt; gravyren är af Geringius. Öfriga konstnärer, hvilka afbildadt Fredrik äro: O. Arenius, G. Des Marées (1722), H. H. de Quitter (Gripsholm) D. v. Koch, M. Meijtens, G. Lundberg). Bland dessas alster äro flere återgifna i gravyr. Quitters målning är graverad af C. A. Wortmann, Lundbergs är graverad af J. F. Martin 1783 och tillhör den bekanta serien öfver de första riddarne af serafimerorden.

Bland öfriga gravyrer öfver Fredrik I förtjäna följande blad att omnämnas: ett af Jac. Wimmer, dateradt 1727 (exemplar utan omskrift finnas), ett hos C. Weigel tryckt i aquatintamanér af Joh. Kenkel, en allegorisk bild af J. D. Preisler, graverad af G. D. Heuman med konungens och drottningens byster samt ett af Jeremias Wolff utgifvet, af J. B. Probst stucket blad (Pl. 43). Mindre betydande äro gravyrer af J. C. Leopold, Krügner, Bemigeroth filius, Mentzel, J. C. Philips (bröstbild i profil signerad 1734), G. P. Busch, Sysang, M. Engelbrecht (ett stående och ett sittande, båda helfigurer), äfvensom tvenne smärre af J. Snack samt ett par i förminskad skala utförda, af ofvan omtalade af Busch signerade reproduktioner af Quitters nyss omnämda, å Pl. 43 återgifna framställning.

24ADOLF FREDRIK.

pi. 45. 46. 47.

Carl X Gustafs äldsta syster, Christina Magdalena, hade i sitt gifte med Fredrik VI, markgrefve af Baden-Durlach åtta barn; bland dem märkes äldste sonen Fredrik VII Magnus, hvars dotter, Albertina Fredrika, blef gift med Christian August af FIolstein-Gottorp. Dessa makar blefvo föräldrar till Adolf Fredrik, som snart efter en

äldre broders död, 1727, erhöll dennes titel af furstbiskop af Lübeck.

Adolf Fredrik föddes på slottet Gottorp den 3/14 maj 1710 och valdes den 23 juni 1743, på grund af ofvan antydda, något långsökta släktskap, till den barnlöse Fredrik I:s eventuelle efterträdare och när Fredrik, åtta år därefter afled 1751 den 25 mars efterträddes han af Adolf Fredrik, som ett par år nominelt stått i spetsen för regeringen.

Fridsam, välmenande, huslig, arbetsam och godhjärtad, led Adolf Fredrik dock i ännu högre grad än företrädaren brist på förmåga att rycka, upp konungamakten ur dess förfall eller att utjemna stridigheterna mellan partierna, och de försök, som på hans mera energiska gemåls, den snillrika Lovisa Ulrikas af Preussen, tillskyndan, gjordes för att utvidga konungamakten, misslyckades och förorsakade i stället ytterligare inskränkningar. Efter ej fullt 20 regeringsår afled Adolf Fredrik på Stockholms slott den 12 februari 1771 något öfver sextio år gammal.

I svenska samlingar finner man icke sällan porträtt af Adolf Fredrik. Den vanligast förekommande typen torde vara det af Lorens Pasch d. ä. i många upplagor utförda porträtt, som afbildats i "Svenska Konungar och deras tidehvarf", och af hvilket bland annat på Gripsholm finnes flere exemplar. I nämnda samling finnas minst 8 porträtt af Adolf Fredrik, däribland ett af Cornelius och ett af Pesne. Äfven Denner har målat Adolf Fredriks bild, en pompös helfigur (se Pl. 45). Att dessutom äfven flertalet i Sverige under midten af 1700-talet verksamme konstnärer utfört porträtt af Adolf Fredrik torde få anses säkert.

Graverade porträtt af denne konung äro jemförelsevis talrika. Ett bland de tidigaste gravyrer är ett, som tillhör det vackra arbetet öfver slottet Eutin; gravyren är af M. Engelbrecht. Af I. I. Haid äro utgifna tvenne lika blad i aquatintamanér,

däraf det ena före tronbestigningen. Andra blad härröra från J. C. Leopold, J. Haas, Sysang, E. Geringius, Wolfgang m. fl. Den Dennerska, ofvan omtalade bilden är graverad af C. Fritsch. En vacker gravyr är den Gillbergska, sannolikt afsedd att utgöra pendant till det Latinvillska porträttet af Lovisa Ulrika (se Pl. 48). Till häst är Adolf Fredrik såsom tronföljare afbildad på en gravyr af J. E. Ridinger, som tecknat bilden samt graverat och tryckt bladet.

Å Pl. 47 återgifves ett i aquatintamanér af Joh. Daniel Herz i Augsburg utgifvet blad, möjligen efter original af Pesne samt gravyr af G. Bodenehr. Bland en del smärre^ obetydliga gravyrer må nämnas ett af J. M. Probst, ett af (C. Bergqvist) efter Pasch, några af C. G. Liebe, M. Engelbrecht, Desrochers, Sysang och J. M. Bernigeroth m. fl. Härtill komma en apoteos med konungens bild af Rehn samt ett af J. G. Schmidt graveradt blad öfver Adolf Fredrik och Lovisa Ulrica, afsedt till titelbilder. De viktigaste graverade porträtten af Adolf Fredrik äro härmed omnämnda. Ännu återstår dock att omtala ett praktfullt stick, af Floding, återgifvet å Pl. 46.

Detta ståtliga blad, som noga beskrifves i C. U. Palms studie: "Per Gustaf Floding och hans konstnärskap" (i Meddelanden från Föreningen för Grafisk konst. III. 1896.), hvartill hänvisas, är af Floding utfördt efter målning af C. N. Cochin. Adolf Fredrik är framställd såsom de sköna konsternas beskyddare och omgifves af de fyra riksståndens allegoriska figurer, samt har vid sina fötter de sköna konsternas representanter, som föreställas för honom af Minerva. Angående detta blad yttrar Floding i "Handlingar Rörande En ny Upfinning" (sid. 16) följande: Det Allegoriska Kåpparstycket, hwilket jag haft den Nåden Hans Kongl. Majestät Allerunderdånigst tillägna och Riksens Högl. Stånder, wid Deras sednaste Sammankomst år 1761 Presentera, hvarmedelst mit syfte må warit, at til ewärdeligt minnes-märke för til-kommande, utwisa det lyckelige tidehvarf, då de frie och ädle konsterne nemligen Architecturen, Målningen, Bildhuggeriet och Gravuren, af Hans Kongl. Majestät wår Allernådigste Konung hägnas och beskyddas och af Samtelige Riksens Höglofl. Ständer på det aldrakraftigaste uppmuntras, understödjas, och til upkomst förhjälpas. " Han hade användt 18 månader att utföra denna gravyr; 1761 sändes från Paris det första exemplaret till konungen. Palm känner trenne varianter.LOVISA ULRIKA.

Pl. 48. 49.

Fredrik den stores syster, den blide Adolf Fredriks af Sverige härsklystna gemål, Lovisa Ulrika af Preussen, föddes i Berlin den 13/24 juli 1720. Sedan Adolf Fredrik 1743 blifvit utsedd till tronföljare i Sverige förlofvades

han snart därefter med Lovisa Ulrika, som redan följande år den 17 juli i Berlin, par procuration, och den 18/29 augusti på Drottningholm blef hans gemål.

Med sitt lifliga lynne och sin stora begåfning, var Lovisa Ulrika föga lämpad för de små förhållanden, under hvilka hon måste lefva i det nya hemlandet och lyckades ej heller att där göra sig omtyckt. Redan innan Adolf Fredrik tillträdt regeringen sökte hon inverka på ärendenas gång, men ådrog sig därigenom många oförsonliga fiender. Hennes illa förberedda försök att utvidga konungamakten misslyckades äfven och ledde till alldeles motsatt resultat samt alstrade hos henne agg och bitterhet, icke blott mot de ledande männen i landet utan äfven mot landet självt.

Efter gemålens död aflägsnad från all gemenskap med politiken och delvis därigenom i fiendskap med sonen, Gustaf III, riktade hon nu sitt hufvudsakliga intresse åt konster och vetenskaper, som alltifrån hennes ungdomsår varit henne kära. Redan under en tidigare period (1753) stiftade hon den senare (1786) omorganiserade, ännu bestående Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets Akademien, och såsom beskyddarinna af de sköna konsterna och befordrarinna af vetenskaperna intager Lovisa Ulrika bland Sveriges drottningar ett framstående rum. Säkert är att Gustaf III icke hade endast sin konstälskande och fint bildade guvernörs, Carl Gustaf Tessins, lärdomar, utan äfven sin högt begåfvade moders föredöme att tacka för den utpräglade smak för konst och litteratur, som redan tidigt hos honom gaf sig tillkänna.

Åtminstone till det yttre försonad med Gustaf III afled Lovisa Ulrika på sitt änkesäte Svartsjö slott den 16 juli 1782 nära 62 år gammal.

Lovisa Ulrika ansågs såsom ung varit en mycket vacker furstinna och stod i sin fulla fägring, då hon år 1744 af grefve Tessin och en lysande svit afhämtades i Berlin.

Mångfaldiga gånger hafva hennes drag återgifvits såväl i olja och pastell som gravyr. Ett bland de tidigaste här i landet befintliga är sannolikt ett af Pesne, på Gripsholm förvaradt porträtt af Lovisa Ulrika i maskeradkostym; ungefär samtidigt med detta är ett af Latinville (Pl. 48), å hvilket den unga furstinnan är framställd som Aurora (original i Stralsund, kopior å Gripsholm och Stora Sundby m. fl. ställen). Nästan alla våra mera framstående svenske målare från senare hälften af 1700-talet hafva af bildat denna konstälskande drottning: Schröder, Scheffel, Lundberg, L. Pasch d. y., Roslin, Forslund m. fl.

Äfven framstående gravörer täflade om att återgifva drottningens drag; t. ex.: Busch, Sysang, Geringius, J. J. Haid (efter Pesne), J. C. Leopold, R. Gaillard (Pl. 48) efter det förut nämnda Latinwillska originalet, Gabr. Bodenehr, C. Bergqvist efter Pasch, Snack (föga framstående gravyr i tvenne varianter efter Roslins förträffliga original); C. G. Liebe, W. Arndt (i sorgdräkt, efter målning af D. Chodow), Gillberg (flere smärre blad), P. G. Floding m. fl. Till praktupplagan af Fredrik ILs “Oevres“ har A. Hoffmann graverat ett mycket sällsynt och vackert blad, sannolikt efter efter original af Pesne.

Den Flodingska gravyren (Pl. 49) är liksom denne konstnärs alla arbeten högst värdefull, men tyvärr ej alldeles fullbordad. Originalet, måladt af L. Pasch d. y. 1766, befinner sig på Rosersbergs slott och har flera gånger blifvit kopieradt. Utom ofvan uppräknade gravyrer finnes ännu en del graverade porträtt af Lovisa Ulrika tillsammans med Adolf Fredrik, af Sysang, J. Gottl. Schenck (bröllopsplanche) m. fl.

GUSTAF III.

pi. 50. 51. 52. 53. 54.

När kronprinsessan Lovisa Ulrika den 13 (24) januari 1746 nedkom med en son var tillfredsställelsen öfver denna hugnesamma tilldragelse äfven i de mest olika läger lika oförställd som allmän, ty sedan mer än 60 år hade ingen direkt tronföljare blifvit född inom landet, också hälsades den nyfödde fursten välkommen med de hjärtligaste känslor och otaliga fröjdeqväden. De förutsägelser,

som då gjordes skulle ej heller komma på skam. Gustafs stora och mångsidiga begåfning, hans glödande fosterlandskärlek, hans förmåga att fatta ett djärft beslut och utan tvekan sätta det i verket, hans frikostighet i

förening med i hög grad kultiverad smak och grundligt vetande, gjorde Gustaf III mer än någon skapad att vid slutet af ett sekel sådant som det adertonde vara konung i ett land med Sveriges

26traditioner. Härpå voro hans framgångar under den första tiden de mest otvetydiga bevis. Att händelserna sedermera utvecklade sig annorlunda än konungen tilläfventyrs trott sig kunna vänta, får måhända ej tillskrifvas uteslutande Gustaf själf. Hans död den 29 mars 1792 betecknar på ett alldeles särskildt sätt gränsen för ett svunnet tidehvarf: “storhetstidens sista strimma af aftonrodnad var borta, och vårt aderton-hundratals grå och borgerliga arbetsmorgon bröt in“ säger O. Levertin.

Alltifrån Gustafs tidigare barndom har man kännedom om hans utseende, tack vare en stor mängd såväl originalmålningar som grafiska afbildningar. Det mera betydande af de tidigare porträtten är af Scheffel och torde datera sig från 1750, ty redan 1751 är bilden graverad af Chr. Fritzsch. Från denna tid förekomma nästan oräkneliga porträtt af Gustaf; alla stora namn på målarkonstens och äfven på bildhuggarekonstens område i vårt land från hans tid återfinnas bland signaturerna under hans porträtt: Scheffel, Pasch d. y., Roslin, Hall, Lundberg, Lafrensen, Breda, Sergel hafva alla gifvit oss ur olika synpunkter intressanta framställningar af “tjusarkonungen“ från olika tider och utförda under intrycket af växlande händelser, en orsak måhända till den annars oförklarliga stora olikheten bilderna sinsemellan.

Graverade blad öfver Gustaf III äro visserligen ej lika talrika som de förut beskrifna Carl XII:tes-gravyrerna, men likväl är Kongl. Bibliotekets samling af sådana så pass omfattande och antalet olika stick så pass stort, att en mera systematisk förteckning öfver den kan vara till nytta för samlare. Med ungefär samma uppställning, som användts vid uppräknande af gravyrer öfver Carl XII, må därför här, utan anspråk på fullständighet, en sådan förteckning få plats. Osignerade gravyrer upptagas ej-

I. Som prins: J. E. Rehn; (allegorisk framställning exemplar finnas med svensk och fransk text); J. G. Schmidt (allegorisk framställning); Ch. Fritzsch (bilden graverad 1751 efter J. H. Scheffels (Schefler enligt gravyren) original (Pl. 53); helfigur; samma typ och bröststycke finnes äfven af Fritzsch); A. Meurling (bröststycke, sannolikt från midten af 1760-talet).

II. Som kung. Öfver midjan; sittande och stående: J. Young Pl. 54, (aquatinta efter C. F. Bredas 1787 i Stockholm målade original); J. S. Negges (efter Roslins original); J. Gillberg, Pl. 50 (graveradt 1773 efter L. Pasch d. y:s original framställande konungen i kröningsdrägt); Fritzsch(ius) samma bild som föregående, men förminskad (detta blad är utgifvet af Schurman i Amsterdam 1780); N. Bergqvist (omvänd, dålig kopia af Gillbergs kröningsbild; gravyren daterad Upsala 1781);

J. F. Boldt (gravyr daterad Berlin 1793, utförd efter original af Hall); G. B. Probst (profil åt höger); Theod. Viero (helfigur, med anledning af Gustaf III ankomst till Venedig den 3 maj 1784; underskrift på franska och italienska); Grainger (liten helfigur efter teckning af Corbold; en variant finnes); M. R. Heland (frontispice till Gustaf III:s skrifter, efter Sergels staty).

III. Som kung. Bröstbild 3U. Hufvud vändt åt höger, d. v. s. åskådarens vänster:

P. G. Floding, Pl. 51. (Detta ståtliga blad, det präktigaste svenska graverade porträtt, finnes närmare beskrifvet af C. U. Palm i dennes monografi öfver Floding och tillåta vi oss att därur meddela följande: Originalet utfördes 1772 af L. Pasch d. y.; gravyren blef fullbordad 1779, men anmäldes först såsom nyligen utkommet 1783 i “Allgemeines Archiv“ etc. Leipzig 1783, 6 del sid. 229, där priset angifves vara i Thaler. Ett exemplar öfverlämnades till konung Gustaf III på hans födelsedag 1782 den 24 januari. Floding hade för afsigt att i samma format som detta gravera en porträttserie af kungliga personer tillhörande Vasahuset, men denna plan afstannade med en halffärdig bild af Gustaf II Adolf. Denna bild är mycket sällsynt och eftersökt af samlare); Duchésne (efter “Rathlin“! sannolikt Roslin; samma bild finnes utan omskrift eller underskrift); C. Gaucher (efter samma original, men med namnet Roslin rätt stafvadt); G. Cook (också efter Roslin); F. Akrel (i ett fönster); S. de Roode (utgifvet af Lossjes; med holländsk text; efter teckning af K. Pothoven, sign. 1782); C. F. Stoelzel (oval efter förebild af Weström); W. Arndt (liknande det föregående, men något mera utdragen oval); Töpfer; Ant. Karcher

(Flodings typ; daterad Manheim 1792); F. L. Neubauer (samma typ som föregående; daterad Frankfurt ajM. 1792); R. Vinkels & C. Bogrets (efter teckning af J. Buys); F. F. Bolt; H. Lips (daterad 1793); W. Arndt (efter Youngs förut omnämnda gravyr i mindre skala); J. E. Mansfeld (stucken i Wien).

IV. Som kung. Bröstbild %. Hufvud ät vänster, d. v. s. åskådarens höger: J. F. Martin (efter teckning af Elias Martin); Ch. Ruette (samma som föregående i mindre skala; signerad London); Snack (signerad 1779, efter Roslins original); C. S. Gaucher (efter Lafrensen); D. Elfvaux (efter Lafrensen); M. Haas (efter Lafrensen); J. E. Mansfeld (efter original af Fabrini dat. Florens 1784); M. Coote (efter Fabrini); Prattent (grav. 1786 sannolikt efter Fabrini); P. Berger (efter Bartholomes); H. Benedict (Gillbergs typ, men omvänd); A. U. Berndes (efter Breda).

V. Som kung. Bröstbild i full profil. Hufvud dt höger d. v. s. åskådarens vänster: M. R. Bertaud (efter allegorisk framställning af H. Fontaine); J. M. Probst; Defraine (teckning och gravyr utförda af samme man, efter Sergels staty; under bilden synes en framställning af Gustaf III:s mord samt längre ned Ankarströms hufvud i profil); Ant. Suntack; J. M. Will.

VI. Som kung. Bröstbild i full profil. Hufvud vändt åt vänster d. v. s. åskådarens höger: D. Berger (graveradt i Berlin 1772, efter teckning af Fr. Reclam utförd i Reinsberg “ad vivum“ 1771); P. Viel (efter Sergel; tvenne varianter); J. F. de Goez (utförd vid konungens genomresa i Augsburg; tvenne varianter); P. Bombelli (efter Goez); G. G. Endner (utförd 1773); C. V. Noorde (efter Fr. Reclam); J. E. Nilson (efter medalj af G. Ljungberger; osignerade blad och varianter förekomma); Ch. Mæchel; J. D. Philippin, född Sysang (efter målning af Tischbein); P. Recaldini (daterad den 3 maj 1784); S. Kumlien (daterad 1793); J. Miller.

7SOFIA MAGDALENA.

H- 55-

ofia Magdalena föddes i Köpenhamn den 3 juli 1746 och var således endast några månader yngre än sin gemål, Gustaf III, med hvilken hon förlofvades redan vid fyra års ålder. Hennes uppfostran under farmoderns, den allvarliga Sofia Magdalenas af Brandenburg närmaste uppsigt hade visserligen gjort den unga furstinnan till ett mönster i många afseenden, men ingalunda danat henne för lifvet vid Gustaf III.s lysande och flärdfulla hof. Redan snart efter hennes ankomst, 1766, till det nya fosterlandet blef hon behandlad med mycken likgiltighet, icke blott af sin svärmoder Lovisa Ulrika, som velat omintetgöra hela partiet, utan äfven af gemålen, som visade henne en sårande kallsinnighet. Den unga kronprinsessans blyghet tolkades som högfärd och hennes oskuld förlöjligades, med den påföljd att den i sin värdighet och sina finaste känslor sårade furstinnan alltmer drog sig tillbaka från det bullrande hoflifvet. Att detta icke föll de svenska hofkretsarne i smaken var ganska naturligt, också synes man alldeles missuppfattat kronprinsessans karaktär och efter högt föredöme klandrat henne utan egentlig orsak.

Ambassadören i Köpenhamn, Sprengtporten, som redan 1761 i ett bref (Ofver-kammarherre Celsings arkiv) till sin hustru skrifvit att de trenne prinsessorna, d. v. s. Sofia Magdalena och hennes systrar, voro vackra, älskvärda och synnerligen väl uppfostrade och mycket öfver hvad han väntat sig, skrifver 1766, kort efter kronprinsessans ankomst till Sverige, såsom svar på ett bref från sin fru, som sannolikt uttalat sig mindre fördelaktigtigt om Sofia Magdalena, följande: “Det Du berättar mig om kronprinsessan förvånar mig mycket. Jag kan endast försäkra, att detta ingalunda liknar henne och att det i följd däraf alldeles säkert måste varit genom andras till-skyndan hon handlat så. Men då ingenting här i världen är omöjligt, kan man vänta sig allt; allrahelst med en nation, som börjar blifva så ovärdig som vår. Det skulle i öfrigt ej vara första gången man i Sverige fördärfvat hjärta och sinne på en ung furstinna, som uppfostrats i oskuld och ej eger kännedom ens om namnen på kabal och intrig. Jag beklagar att denna arma prinsessa, vid hvilken jag är fäst både af plikt och känsla, skall vara nödsakad att lefva bland sådana människor. “

Häraf tyckes framgå, att det kantiga och otillgängliga i Sofia Magdalenas karaktär, och den hos henne till följd af en allvarlig uppfostran kanske väl mycket framträdande blygheten, för att ej säga tafattheten, genom orättvisa och

ovänligt bemötande utvecklat sig ytterligare vid det svenska hofvet, hvars sätt att vara och tänka hon aldrig delade.

Sofia Magdalena, som fick upplefva sin gemåls tragiska slut och sin sons af-sättning, afled den 21 augusti 1813.

Denna drottnings porträtt från tiden före hennes ankomst till Sverige äro föga kända, åtminstone äro de ej återgifna i gravyr. Alltifrån bilägret lät hon ofta utföra sitt konterfej; bland de många framstående konstnärer, för hvilka Sofia Magdalena suttit har kanske ingen lyckats bättre än Pilo, af hvars hand olika bilder af drottningen existera. I öfrigt finnas på de kungliga slotten, i Upsala universitets samling, i Nationalmuseum samt i privata samlares ego porträtt af Sofia Magdalena, utförda af L. Pasch, Lundberg, Breda, Björck, m. fl. En i hög grad intressant oljemålning framställande drottningen jämte Gustaf III och sonen Gustaf Adolf, helfigurer i naturlig storlek, eges af friherre H. Strömfelt å Tärnö i Södermanland; tyvärr vet man ej hvem som målat det, icke minst ur kostymsynpunkt, intressanta konstverket. Visserligen uppgifves att Lundberg utfört målningen, men detta torde vara ett misstag. Bilden, som skänkts till grefvinnan v. Fersen, född Sparre, har genom arf kommit i Strömfeltska släktens ego.

Graverade bilder af Gustaf III:s gemål äro mycket få; det å Pl. 55 afbildade kopparsticket är utfördt af J. Gillberg 1774 efter original af L. Pasch; det finnes äfven i mindre format samt med olika inramning och omskrift graveradt af F. Akrel.

Tvenne färglagda gravyrer af J. M. Will förtjäna knappast att omnämnas; de äro mer än lofligt underhaltiga.

28GUSTAF IV ADOLF.

Pl- 56, 57-

Den i november 1778 var en glädjedag i hufvudstaden, ja, i hela landet, och de lyckönskningar, som från alla håll ingingo till Gustaf III och Sofia Magdalena, med anledning af att deras förstfödde, landets kronprins, då såg dagens ljus, voro både uppriktiga och innerliga.

Huru de förhoppningar, som då uttalades, skulle komma att gäckas och hvilka orsakerna därtill vore, är icke här rätta platsen att undersöka, men när den olycklige fursten vid femtionio års ålder, under ett antaget namn samt öfvergifven af alla, den 7 februari 1837 slutade sitt oroliga lif på ett värdshus i Schweiz, var det nog mången af de gamla i det fjärran fosterlandet, som glömde hans fel och förläto honom mycket, för hans orubbliga tro på det rätta, hans visserligen egensinniga, men ståndaktiga karaktär och hans ridderliga väsen.

Gustaf IV Adolf har blifvit afbildad af sin samtids mest framstående konstnärer såväl i olja och pastell som miniatyrmålning. Likväl äro bilder af honom ganska sällsynta. Från Gripsholms samlingar äro kända Bredas barnporträtt samt Forslunds sympatiska bild af Gustaf IV Adolf och Fredrika Dorotea Vilhelmina i Haga parken. En förtjusande miniatyr af den unge konungen från 1790-talets slut målad af Gillberg eger grefve Gustaf Hamilton å Hedensberg. Andra bilder af denne konung från olika tider härröra från Huet-Villiers, N. Lafrensen, Lundberg, Pasch m. fl.

Graverade porträtt af Gustaf IV Adolf äro jämförelsevis många. Från tiden före tronbestigningen må anföras: en gravyr af Gillberg efter Sergels marmorbyst; en af F. Akrel efter Lundberg (samma bild finnes i något mindre format graverad af Snack); efter målning af Höijer har J. F. Martin graverat ett blad; från samma tid finnes en gravyr af C. Mayr.

Bland den stora mängd gravyrer från mannaåldern märkes framförallt den ståtliga och sympatiska bild, som meddelas å Pl. 57. Detta porträtt utfördes af Huet-Villiers 1811 på Hartwell och utgafs såsom aquatintablad 1814 i augusti af W. Ward, som utfört gravyren. Det här återgifna är “avant la lettre“, hvadan inskriptionen därå saknas, men å andra exemplar står: Gustavus Count of Gottorp . . . John French Burke, Esq.

En annan tilltalande, graverad bild af Gustaf IV Adolf har utförts af den belgiske gravören Ant. Cardon efter ett i d. v. svenske ministerns i London, Frih. Rehausens ego befintligt porträtt (Pl. 56). Bland öfriga gravörer, som utfört Gustaf IV Adolfs porträtt märkas: Fr. Hubert (efter Lafrensen), Berndes (samma typ som på Forslunds

stora dubbelbild), Colbacof (utförd i Petersburg), Cumelin (hel profil, anonym), J. Puss, E. Hume (efter Titel), von Bilang, Perdoux och Lefevre (efter Rosmæsler), Snack, J. Agar, E. Henne (helfigur, i tvenne varianter), J. Kjölström (efter teckning af K. utförd i Stralsund 1800 den 20 juli), J. Nussbiegel, Heath, von Arnold (efter teckning af Dähling) C. R. Burchhardt.

FREDRIKA DOROTEA WILHELMINA.

Pl. 58-

Gustaf IV Adolfs älskliga gemål den sköna Fredrika af Baden, föddes den 12 mars 1781 i Karlsruhe. Hon var dotter till Karl Ludvig af Baden, som under ett besök i Sverige vid en åktur afled genom olyckshändelse. Den unga furstinnan var nyss fylld 16 år, när hon som den ej ännu fullt 19-årige Gustaf IV Adolfs gemål anlände till Sverige. Hon vann genom sitt älskliga väsen och sin okonstlade glädtighet allas hjärtan och var under de år hon tillbragte i sitt nya fosterland alltjämt lika afhållen. Äfven konungens hätskaste fiender ägnade henne mycken beundran, men tyvärr ägde hon hvarken kraft eller förmåga att inverka på sin make och kunde därför ej draga fördel af den sympati hon uppväckte. Sedan hon 1809 jämte sin gemål lämnat Sverige och under trenne år i utlandet lefvat hos honom, åvägabraktes en skilsmässa 1812. I fjorton år lefde drottningen efter skilsmässan från sin gemål och afled i Lausanne omkring elfva år före Gustaf IV Adolf, den 25 september 1826.

Utom den förut omnämnda bilden af Forslund, framställande drottning Fredrika strax efter hennes ankomst till Sverige, finnas egentligen endast få porträtt af denna drottning. Vid Gripsholm förvaras ett af E. Sköldebrand utfördt, och på Fiholm i Vestmanland fanns 1886 ett pastellporträtt af drottningen vid tiden för resan ur Sverige. En miniatyr af Bossi samt en af Kjölström i Stralsund 1803 utförd teckning måste tagas med i räkningen, när de få porträtten af drottning Fredrika uppräknas.

I koppar stuckna och graverade porträtt af Gustaf IV Adolfs gemål inskränka sig till ett tiotal. Bland dessa torde det å Pl. 58 återgifna vara det bästa, ehuruväl ej heller särdeles framstående; det är graveradt af M. R. Heland efter en målning af den numera förgätne Joh. Ahlberg. Öfriga gravyrer (utom anonyma) äro utförda af: Berndes (efter Bossi), J. Kjölström (efter en förut omnämnd teckning), W. Heuer, J. Agar, Mariage, Rosmæsler, Perdoux och le Févre (efter Rosmæsler).

29CARL XIII.

PI. 59, 60, 61.

Sveriges siste regent före Bernadotteska husets uppstigande på tronen, Carl, först härtig af Södermanland, sedan (1809) konung af Sverige, samt från 1814 äfven af Norge, föddes 1748 den 7 oktober, och var sålunda endast omkring två år yngre än sin broder Gustaf III, som likväl nära 40 år tidigare och i sin fulla mannakraft tillträdde regeringen. Carl var däremot, när han uppsteg på tronen redan öfver 60 år gammal samt föga ägnad för en konungs höga värf. Redan från 1811 öfvertogos regeringsbestyren af den lysande och kraftige adoptivsonen, Sveriges utkorade kronprins, Carl Johan. Ännu ej fullt 70 år gammal afled Carl XIII i Stockholm den 5 februari 1818.

Carl XIII har liksom Gustaf III blifvit afbildad af snart sagdt alla de mest framstående konstnärer, som varit verksamme i Sverige under senare hälften af 1700-

talet: L. Pasch, Lundberg, Roslin, Breda, Gillberg och P. Krafft d. y. hafva alla utfört porträtt af denne konung, likaså Westin m. fl. det tidiga 1800-talets coryféer. I gravyr hafva dock endast få af dessa bilder återgifvits.

En bild af Roslin, som graverats 1774 af J. Snack (Pl. 59), är, liksom denne gravörs flesta arbeten, föga intressant och återger endast mycket ofullständigt originalets finhet och elegans; den Snackska plåten är senare omgraverad af Andersson, som gifvit dragen en mycket äldre prägel. Från en något senare tid äro en (af A. C. Mörner?) i aquatinta-manér graverad bild (Pl. 60) samt en af A. U. Berndes i liknande manér efter original af P. Krafft d. y. (Pl. 61); äfven J. B. Berndes har graverat samma Krafftska porträtt.

HEDVIG ELISABET CHARLOTTA.

pl 62, 63.

Iden lilla staden Eutin föddes 1759 den 22 mars Hedvig Elisabet Charlotta, en af Sveriges mest begåfvade drottningar. Visserligen har ej hennes namn fått sin plats i världshistorien, som Christinas, eller i den svenska konstens häfder, som Hedvig Eleonoras, men när en gång hennes dagbok, börjad af den 16-åriga, nyss till Sverige anlända furstinnan omkring 1774 och fortsatt allt intill 1818 af den mognade kvinnan, blifvit utgifven i sin helhet, skall denna drottning komma att framstå såsom en person med alldeles ovanlig förmåga att bedöma förhållandena och med en människokännedom, som söker sin like.

Hedvig Elisabet Charlotta eller Charlotte, som hon själf skref, var dotter till Fredrik August, härtig af Holstein-Oldenburg, samt var sedan 1774 den 7 juli förenad i äktenskap med Carl, härtig af Södermanland, sedan konung Carl XIII,

Under 35 år placerad på de första trappstegen nedanför tronen, uppsteg hon på densamma 1809, då gemålen intog den förjagade brorsonens plats. Hon afled 1818 den 20 juni, således endast några få månader efter mannen.

Ej få porträtt af den spirituella drottningen från olika tider finnas, nämligen såväl på Gripsholm, Rosersberg, Drottningholm, Kongl. Slottet i Stockholm som i enskild ego. Lundberg, Roslin, P. Krafft d. y., Breda, Bossi, Wertmüller, Björck, Westin och andra hafva, somliga flerfaldiga gånger, med penseln eller ritstiftet återgifvit drottningens drag, men graverade bilder inskränka sig till Snacks förfuskade gravyr (Pl. 62) efter det förtjusande Roslinska porträttet vid Drottningholm, samt J. B. Berndes föga mera framstående aquatintagravyr (Pl. 63) efter Westins tråkiga original.ADLER-SALVIUS, JOHAN. PI. 76.

Den sedermera så ryktbare legaten till fredsverket i Osnabrück Adler-Salvius, som i sin ungdom hette Johan Pedersson, föddes 1590 i Strängnäs, där fadern var stadssekreterare. Vid 24 års ålder var han magister vid universitetet i Helmstät och under fortsatta resor i utlandet blef han 1618 juris doktor i Montpellier, ja man har äfven påstått, att han varit medicine doktor, ett förhållande, som verkligen tyckes bevisas af följande anteckning i Storkyrkans vigselbok (1620): “den 19 Sept. wigde Doctor Johan Botvidi, M. Johan Salvium, Medicinæ Doctorem, tilhopa med Lorenz Gulsmedz efterlefwerska, H. Margreta.“ Säkert är att Johan Adler-Salvius var en mycket begåfvad och ovanligt kunnig man, men på samma gång ränklysten och föga samvetsgrann, när det gällde att förskaffa sig egna fördelar. Hans lysande egenskaper äro obestridda och förskaffade honom äfven många framgångar, oaktadt han motarbetades af ett så mäktigt parti som det Oxenstiernska. Han lyckades 1648 få inträde i riksrådet och genom sitt ofvan omtalade gifte med den rike guldsmeden Lorentz Hartmans enka, kom han äfven i en lysande ekonomisk ställning. Genom Gustaf II Adolfs adelsbref upphöjdes han redan 1624 till adelsman; friherre blef han 1651, men, då han helt plötsligt afled 1652 den 24 aug., blef han ej såsom friherre introducerad på riddarhuset. Det af honom redan vid hemkomsten från fredsverket i Tyskland åtrådda lugnet, såsom han tänkt sig det, omgifven af rikedom och ära, fick han sålunda ej njuta.

Den här återgifna bilden af Adler-Salvius tillhör den serie kopparstick, som utgåfvos i Tyskland 1648 och till största delen graverats efter förebilder af Anshelm van Hulle, hvars hufvudsakliga verksamhet infaller under början och midten af 1600-talet, och som uppgifves hafva afbildat samtlige underhandlarne i Osnabrück och Münster. Dessa Hulleska bilder äro likväl ej desamma, som finnas i den samling porträtt af legaterna vid Westfaliska freden, hvilka pryda den stora salen i Münsters rådhus, ty dessa senare lära målats af J. B. Floris. Gravyrerna efter Hulleska serien äro utförda af olika kopparstickare såsom C. Galle, P. Pontius och P. de Jode, hvilken senare signerat den å Pl. 76 meddelade bilden af Adler-Salvius, ett ganska medelmåttigt konstverk. Bland öfriga gravörer, som utfört bilder af Adler-Salvius märkas: P. Nolpe (tryckt i Amsterdam 1648; på nyare afdrag står äfven Romb. v. d. Hoije exc.) och P. P. Holsteyn (stor bild dat. 1646). Hos H. Allaerd och P. Aubry äro andra gravyrer utförda efter olika mästares porträtt af Adler-Salvius.

ALSTRÖMER, JONAS. Pl. 180.

I Alingsås föddes den 7 januari 1685 Jonas Toresson, hvars fader var borgaren i nämnda stad Tore Carlsson. Den unge Jonas ägnade sig åt handel och kallade sig Alström; i sällskap med en kamrat lämnade han vid tjugutvå års

ålder fosterlandet för att i London få anställning i en blygsam och i början föga lönande handel; först efter 17 års vistelse i England återvände han till sitt nära nog på branten af ruin stående fädernesland såsom en man rik på erfarenhet och med vidsträckta kunskaper inom handel och näringar. Dels på egen bekostnad, dels med andras

hjälp grundläde han vid hemkomsten i sin födelsestad Alingsås olika industriella företag, som från en ganska ringa början, tack vare hans kraft och okufliga energi, utvecklade sig på ett för dåtida svenska förhållanden alldeles enastående sätt. Men icke nog med de industriella anläggningarna, de för desamma nödvändiga råämnena sökte den praktiske mannen så vidt möjligt att producera inom landet och gaf därigenom äfven impulsen till införande af sådana plantor som potatis och tobak. Upphöjd i adligt stånd 1751 antog han namnet Alströmer; redan 1739 hade han blifvit kommerseråd och blef 1748 en af de första riddarna af Nordstjerne orden. Han afled 1761 den 2 juni i födelsestaden Alingsås, som, från att vara ett samhälle på 300 personer, vid Alströmers död räknade ej obetydligt öfver 2,000.

Det här af bildade sticket är utfördt af F. Akrel. Ett något mindre, efter original af J. H. Scheffel är graveradt af Gillberg. Ännu en gravyr öfver Alströmer kan omnämnas; den är utförd i Martins manér af Riedel samt tryckt i Leipzig. Alströmers byst af 1'Archevesque uppställdes å Börsen i Stockholm 1790 på bekostnad af borger-skapet.

ARCKENHOLTZ, JOHAN. Pl. 204.

Drottning Christinas bekante biograf eller rättare sagdt utgifvaren af de 4 delarne' "Mémoires concernant la Reine Christine", Johan Arckenholtz, föddes 1695 den 5 februari i Helsingfors, där fadern var landssekreterare. Sedan han under långa resor i utlandet förskaffat sig en för den tiden hög bildningsgrad och mycken kännedom om olika länders politiska förhållanden och personligheter återvände han 1732 till Sverige, där han ingick i kansliet. Använd af konung Fredrik i diverse enskilda politiska uppdrag kom han genom en skrift öfver förhållandena i Sverige att ådraga sig hattpartiets hat och blef sedan af detta parti förföljd på det mest hänsynslösa sätt. Under flere år åter i utlandet i egenskap af bibliotekarie och hofråd hos landt-grefvarne af Hessen-Cassel, Fredrik (I) och Wilhelm, utgaf han 1751—60 sitt berömda, ofvan omtalade arbete öfver Christina. Han återvände senare till Sverige och dog i Stockholm öfver 82 år gammal 1777 den 12 juli.

Det här afbildade kopparsticket har till förebild G. Desmarées präktiga, Upsala universitet tillhöriga porträtt af Arckenholtz, som af denne själf testamenterats till universitetsbiblioteket. Gravyren, som på ett ej särdeles lyckligt sätt återgifver den lifliga och intelligenta bild Desmarées lämnat oss af partigängaren och historikern, är utförd i Cassel af W. C. Mayr, en mindre framstående gravör. Det oljefärgs-porträtt af Arckenholtz, som finnes vid Gripsholm är en kopia af Desmarées original i Upsala.

BANÉR, GUSTAF ADAM. Pl. 117.

Den store fältmarskalken Johan Banérs son, Gustaf Adam, föddes 1624 och var enda barnet i faderns gifte med Katarina Elisabeth von Pfuel. Sedan han först ägnat sig åt krigareyrket och tidigt fått mottaga höga beställningar vid hofvet, blef han slutligen president i krigskollegium och generalguvernör öfver Ingermanland.

Mest känd genom sina kärleksäfventyr, spelade Banér likväl äfven i politiken en role, föga hedrande för honom. Han är känd under spenamnet "Dulle-Banér", ett namn, som af somliga tydts så att Banér skulle varit "tokig"; detta var så föga fallet som Banér i själfva verket var ganska kvick och fyndig. Snarare skulle man kunna öfversätta ordet med oförvägen, en egenskap, som sannolikt var utmärkande för Banér i yngre dagar. Banér misstänkes bl. a. för att på andras tillskyndan hafva genom intriger åstadkommit att Magnus Gabriel De la Gardies 1675 anklagades för högförräderi. Han afled 1681 mot slutet af året.

Det här af bildade sticket daterar sig från 1651 och är graveradt af Jo. Georg.

BANÉR, JOHAN. Pl. 66, 67.

Sveriges kanske ädlaste fältherre, Johan Banér, föddes 1596 den 23 juni på fädernegården Djursholm och var vid

Gustaf II Adolfs död redan riksråd och generalmajor samt utnämndes efter slaget vid Nördlingen till fältmarskalk öfver hela den svenska armén, som han omorganiserade och med hvilken han vann segern vid Wittstock 1636. Under den korta tiden af knappa fem år fick Banér tillfälle att lägga i dagen sin lysande strategiska förmåga, men tyvärr fick fosterlandet ej länge åtnjuta förmånen af hans fältherreegenskaper. Han afled nämligen redan 1641 den 1 o maj i Halberstadt, efterlämnande ett namn, som i krigets annaler alltid kommer att stå ristadt bland de främsta.

Hans porträtt i olja äro ej sällsynta. Vid Sjö fans 1894 en helfigur i naturlig storlek; å det gamla Brahegodset Ryboholm finnes en god midjebild och vid Gripsholm tvenne bröststycken.

Graverade porträtt af Johan Banér äro i likhet med de flesta af trettioåriga krigets hjältars mycket talrika. Å Pl. 67 meddelas afbildning af Montcornets ganska ståtliga, men ej synnerligen väl utförda gravyr öfver Banér till häst, i bakgrunden synes en framställning af slaget vid Chemnitz. Utom en del anonyma stick finnas sådana af mer eller mindre konstnärlig halt graverade af: Midjest, B. Montcornet (flere varianter) M. Merian, H. M(etzger), P. Aubry (Pl. 66), G. Walch, J. G. Ruckman, Lucas Sadeler, R. Custodis, C. Danck m. fl.

BENZELIUS, CARL JESPER. Pl. 217.

Den siste biskopen med namnet Benzelius, Carl Jesper, föddes den 16 januari 1714 i Upsala samt var son af ärkebiskopen Erik Benzelius d. y. och Emanuel Svedenborgs syster Anna. Sedan han 1738 i Lund såsom “primus“ vid promotionen förvärfvat sig magistergraden och 1744 i Helmstät tilldelats teologie doktorsvärdigheten, utnämndes han till hofpredikant, hvilket ämbete han förestod till 1750, då han blef professor vid universitetet i Lund. Efter mer än tjugusexårig vistelse i den skånska lärdomsstaden flyttade Benzelius såsom biskop till Strängnäs 1776. Han var en from, blygsam och anspråkslös man, som visserligen på sitt område hade mycken lärdom och grundliga kunskaper, men dock ej kunde upptaga täflan med sina lysande förfäder och anförvanter af samma namn. Han afled 1793 den 2 januari i Strängnäs.

Af Carl Jesper Benzelius finnes flere porträtt; det här å Pl. 217 återgifna är graveradt af F. Akrel 1797, sannolikt efter målning af Lorenz Pasch d. y.

BENZELIUS d. y., ERIK. Pl. 161.

En af den svenska kyrkans mest framstående medlemmar Ericus Erici Benzelius, liksom fadern ärkebiskop och på sin tid en af Sveriges lärdaste män, föddes 1675 den 27 januari (ej 21 jan.) i Upsala. Redan vid 27 års ålder bibliotekarie i sin födelsestad, öfvergick han senare till teologiska studier; teologie doktor 1719 blef han professor 1723. Snart nog kallades han dock från lärosätet i egenskap af biskop först i Göteborg (1726) och sedan i Linköping (1731), där han afled 1743 den 23 september, sedan han redan året förut utnämts till ärkebiskop, hvilket höga ämbete han dock aldrig hann tillträda.

Hans å Pl. 161 meddelade porträtt är graveradt af Erik Geringius, sannolikt efter förebild af Scheffel, men öfverensstämmer ej fullt med dennes målning i Upsala universitetsbiblioteks samling (se närmare N. Sjöberg: Svenska porträtt i samlingen vid Upsala universitet, utg. genom Sv. Autogr. sällsk.). Ihre har försedt porträttet med en högtrafvande latinsk inskription.

BENZELIUS, HENRIK. Pl. 179.

Den fjerde ärkebiskopen af samma slägt, Erik Benzelii den yngres yngste broder och sina föräldrars yngsta barn föddes Henrik Benzelius i Strängnäs den 7/18 augusti 1689. Efter grundliga teologiska studier samt en sexårig vistelse på utrikes resor blef Henrik Benzelius 1720 e. o. professor i Lund, samt snart nog ordinarie professor i grekiska och därefter i österländska språk. Teologie professor samt domprost i Lund 1738 blef han endast två år därefter biskop därstädes samt vid brodern Jakobs död 1747 erkebiskop. Detta höga ämbete innehade han sedermera till sin död 1758 den 20 maj. Han var en mycket berest man och hade bl. a. besökt Jerusalem, Grekland, Egypten m m. samt ansågs af sin samtid såsom en sällsynt lärd man, en värdig telning på slägten Benzelius’ stamträd. Hans porträtt har målats af Arhenius och graverats i koppar af J. Gillberg; denna gravyr, som af bildats å Pl. 179, åtföljer M. Asps år 1758 i Upsala utgifna likpredikan med personalier; samma bild

finnes äfven i liten oval.

BENZELIUS, JAKOB. Pl. 164.

Född 1685 den 25 februari, samt son till ärkebiskopen Ericus Henrici Benzelius, blef denne högt värderade teolog redan vid tjugu år promoverad filosofie magister. Hans stora lärdom och hans framstående egenskaper i öfrigt blefvo ej erkända förrän han redan uppnått en ålder, som för Benzelierna torde få anses framskriden, han fick nämligen ända till 1718, d. v. s. i femton år, tjänstgöra som adjunkt dels vid filosofiska, dels vid teologiska fakulteten vid Upsala universitet. Sedan han detta år utnämnts till professor samt från 1719 varit ledamot af prästeståndet, synes hans begåfning fått bättre tillfälle att göra sig gällande. Det dröjde också endast 10 år innan han blef biskop i Göteborg. Tretton år senare kallades han till ärkebiskop i Upsala, och var den tredje i ordningen af de fyra inom samma slägt, som beklädt detta höga ämbete. Han afled 1747 den 19 juni i Stockholm.

Det å Pl. 164 afbildade porträttet af Jakob Benzelius målades af J. H. Scheffel 1738 och graverades i Köpenhamn af J. M. Preisler 1751. Å somliga exemplar är målarens namn ej utsatt.

32BERONIUS, MAGNUS. PL 2o b.

Son af regementspastorn Olaus Magni Beronius, föddes Magnus Beronius i Upsala den 18 oktober 1692 och blef efter aflagda lärdomsprof filosofie magister 1716. Sedan han vidare förkofrat sig i vetenskapen och någon tid tjänstgjort som

lektor i Gefle, företog han en resa till utlandet. Vid hemkomsten utnämnd till teol.

adjunkt vid universitetet i Upsala blef han 1732 poes. professor vid samma universitet och 1737 teol. professor. Biskop i Calmar 1745 blef han efter 19 års vistelse

i detta stift vid sjuttiotvå års ålder ärkebiskop i Upsala, där han afled den 18 maj 1775. Hans barn adlades med namnet Björnstjerna.

Lorens Pasch har målat Beronii porträtt, som graverats af J. Gillberg 1770, Pl. 201. Samma bild finnes äfven i mindre format med oval inramning.

BIELKE, NILS. Pl. 187.

Den ryktbare fältmarskalken Nils Bielkes sonson med samma namn föddes den 12 januari 1706, samt var son af presidenten grefve Carl Gustaf Bielke; modern var en friherrinna Horn. Ännu helt ung sändes han till Frankrike, där han någon tid torde tjänstgjort vid det regemente, som senare fick namnet Royal-suédois; hans håg låg dock ej åt krigarens yrke och snart nog återvände den unge adelsmannen till hemmet, där han föredrog att ägna sig åt kvinliga sysselsättningar såsom broderier och dylikt. Emellertid gjorde han redan 1724 en resa till Ryssland, där han synes varit på god väg att svära czaren trohet; likaså var han ej obenägen att blifva hertiginnans af Curland undersåte. Med få ord han lade tidigt i dagen en ganska vacklande karaktär. Efter ytterligare någon vistelse i Ryssland tjänstgjorde han ånyo i franska armén, men återkom till Sverige, där han 1727 gifte sig med sin systers svägerska Hedvig Elisabeth Sack. Sedan han någon tid jämte sin hustru lefvat i Frankrike, öfvergick han till katolska läran och vistades mestadels i Italien. Från sin hustru lefde han sedermera skild. Han utnämndes 1737 den 10 februari till senator i Rom och intog därigenom inom Kyrkostaten en framstående ställning, som han innehade ännu vid sin död 1765 den 12 juni. Få år efter sedan mannen lämnat henne, skrifver hans hustru till sin svärfader: “Jag erkänner att det möjligen kan finnas lika goda äkta män, men ingen bättre .... aldrig såg jag honom, att icke han gladde mina ögon och aldrig hörde jag honom, att han icke gladde mitt hjärta.“ Detta visar ju att de, som haft största skäl att döma honom strängt, med öfverseende sågo hans förvillelser.

Hans porträtt i olja finnes på Salsta. Ett annat, där han är iförd sin ståtliga senatorsdrägt, är måladt af Caspar Prenner, graveradt af C. Nolli samt afbildadt å Pl. 187; samma bild finnes äfven i mindre format. Ett annat är graveradt i Rom af Zaballi; exemplar däraf finnas utan gravörens namn.

BIELKE, STEN. Pl. 118.

Riksskattmästaren Sten Bielke föddes 1624 den 8 augusti på Åbo slott under det fadern Nils Turesson-Bielke var president i Åbo hofrätt samt landshöfding öfver Finland. Ehuru han först ägnat sig åt sjömannens yrke och vid endast trettiofem års ålder avancerat till amiral, öfvergick han, som 1657 blifvit riksråd, till den civila

banan och blef rikskanslіråd, president i reduktionskollegium, riksskattmästare samt president i Bergskollegium och slutligen i Statskontoret. Han var dessutom använd i mångfaldiga beskickningar; den förmånliga freden i Roeskilde [658 var till stor del beroende på Sten Bielkes framstående egenskaper som underhandlare.

Efter att nyss hafva uppnått sextio år afled den kunnige, driftige och af Carl XI högt skattade mannen den 8 september 1684.

Hans porträtt måladt af Ehrenstrahl fanns före auktionen 1875 vid Salsta och ett vackert af samma målare tillhör Vibyholmssamlingen. Det å Pl. 118 afbildade sticket är utfördt af Strauss, samt tillhör en serie bilder af Carl XI, Hedvig Eleonora samt innehafvarne af riksembetena, afsedda för den 1674 utgifna Keyserska bibelupplagan.

BJÖRNKLOU, MATTIAS. Pl. 101, 102.

Mjölnarsonen Matts Eriksson, senare kallade Mattias Mylonius, föddes 1607 den 26 december (ej 26 feb.) på Nyqvarn i Vestmanland. Sedan han i Upsala idkat grundliga studier samt varit Magnus Gabriel De la Gardies lärare blef han under några år professor i Upsala, men kallades af Axel Oxenstierna till tjenst-göring i kansliet. Här lyckades han göra sig så fördelaktigt känd för sin omfattande kunskap i politiska och statsrättsliga frågor, att rikskansleren däraf föranleddes att sända honom jämte sin son Johan och Adler-Salvius till fredsverket i Osnabrück, där han kom att utöfva stort inflytande. Efter vestfaliska fredens afslutande afgick han, som redan 1646 adlats med namnet Björnklou (Biörenclou), såsom sändebud i Wien, samt erhöll senare uppdrag att ordna förhållandena i de genom freden förvärfvade provinserna. Sedan han nästan utan afbrott varit Carl X följaktig särskildt under krigen i Polen, samt 1660—61 varit Sveriges ombud vid kejsarvalet, utnämndes han till hofkanslär och ingick under förmyndareregeringen i riksrådet 1664. Han afled den 20 augusti 1671.

Tvenne porträtt af Björnklou finnas vid Gripsholm. Det å Pl. 101 afbildade sticket till den med anledning af Adler-Salvii porträtt omtalade serien af A. von Hulle målade bilder af vestfaliska fredens män; gravyren är af C. Galle d. y. Andra graverade porträtt af Björnklou äro utförda af Hallaerdt, P. Aubry, J. Gole (efter teckning af L. Weyandt) m. fl.

BJÖRNSTÅHL, JAKOB JONAS. Pl. 208.

Den bekante resenären och reseskildraren Jakob Jonas Björnståhl, föddes 1731 den 23 januari. Fadern var underofficer. Sedan Björnståhl, hvars ovanliga kunskaper i döda och lefvande språk vid flere tillfällen väckt uppmärksamhet, 1761 promoverats till filosofie magister, tillbragte han någon tid hos riksrådet Erik Wrangel på Lagnö samt var därefter lärare för dennes dotterson, en ung grefve Posse. Snart nog erbjöds honom emellertid att åtfölja tvenne unga herrar Rudbeck på en resa till utlandet. Från denna resa skulle Björnståhl aldrig återvända till hemlandet. Under tio år alltjämt i sällskap med den ene af de unge Rudbeckarne besökte han Frankrike, Tyskland, Italien, Schweiz och Holland.

Sedan han i Oxford erhållit underrättelse att han på konung Gustaf III:s bekostnad jämte professor Norberg skulle begifva sig på forskningsresa till Turkiet,

företog han denna resa 1776; efter trenne års ansträngande men i vetenskapligt hänseende mycket gifvande resor i orienten dukade han under för ett tillfälligt illamående och afled efter några dagars sjukdom i Salonichi den 12 juli 1779.

Bland bilder af Björnståhl märkes främst Gillbergs gravyr, Pl. 208, efter Sergels i Rom 1772 utförda medaljong. Ett med detta ganska öfverensstämmande är graveradt af Liebe i Leipzig. Äfven J. F. Martin samt C. A. B(ernigeroth) hafva graverat bilder af Björnståhl, den senare i det för honom karaktäristiska prickmaneret. En vacker gravyr öfver Björnståhl närmast lik den Liebeske typen, men anonym, förekommer ibland före all skrift.

BONDE, CARL. Pl. 129.

Son af riksskattmästaren friherre Gustaf Bonde i dennes första gifte föddes Carl Bonde den 11 okt. 1648 och hade knappt fyllt 23 år, då han utnämndes till kansliråd. Trenne år senare afgick han till Paris som envoyé och innehade denna befattning till 1678. Efter hand lagman och landshöfding utnämndes han 1695 till Kungl. råd och upphöjdes s. å. i grefligt stånd. Framstående diplomat och väl underrättad om den politiska ställningen på kontinenten utsågs han till legat vid freden i Ryswijk, samt senare till ambassadör till konungen af England för att återlämna insignierna till den af Carl XI burna strumpebandsorden. Efter återkomsten från denna beskickning lefde Bonde knappast ett år och afled 1699 den 16 december.

Hans porträtt af Ehrenstrahl finnes i Vibyholms-samlingen likaså på Gripsholm. Bland graverade porträtt af honom märkes i främsta rummet den ståtliga aquatintabilden, som återgifves å Pl. 129; den är utförd af P. Schenck efter en målning af B. Vaillant. Af öfriga gravyrer må nämnas en bild tillsammans med S. Lillie, utförd af A. C. Eimmart,- och tillhörande den bekanta serien bilder till Carl XI:s karusell. Äfven af Brenner finnes ett graveradt porträtt af Carl Bonde å olika varianter likaså af P. Schenck en variant af det å Pl. 129, utan grefliga vapnet.

BONDE, GUSTAF. Pl. 96.

Näst brodern Christer släktens kanske mest framstående man föddes riksskattmästaren Gustaf Carlsson Bonde 1620. Riksråd 1653 och snart efter Carl X:s död riksskattmästare samt ledamot af förmyndareregeringen hade Gustaf Bonde redan ung kommit i tillfälle att visa sina framstående egenskaper som statsekonom och lyckades äfven under de år han var riksskattmästare att bringa landets finanser i utmärkt skick. Han afled endast 47 år gammal i Hamburg den 25 maj 1667 under en resa, som han för sin hälsas vårdande företog till Tyskland.

• Hans i olja utförda porträtt finnas dels i Vibyholms-samlingen (af Ehrenstrahl),

dels vid Gripsholm. Det å Pl. 96 meddelade sticket är utfördt af P. v. Schuppen och tillhör Pufendorfs “De rebus a Carolo Gustavo etc.“ Af detta blad finnas flere varianter. En annan gravyr öfver Gustaf Bonde i profil i rund medaljong är utförd af El. Brenner; äfven häraf finnes en variant, som skiljer sig från den förstnämnda därigenom att inramningen är oval.

BONDE, GUSTAF. Pl. 184.

I sin självbiografi skrifver Gustaf Bonde: “Åhret effter wår Frälsares ankomst

i kiöttet 1682 d. 6 Aprilis klockan emellan 6 och 7 eftermiddagen, är jag Gustaf

Bonde hijt i werlden och staden Stockholm framfödd af bekanta, Christeliga och för-nehma föräldrar.“ Hvad börden beträffar kan med skäl sägas att den var förnämlig; fadern var den ofvan omtalade grefve Carl Bonde, kungl. råd och ambassadör; modern, Eleonora Margareta Brahe, var amiralen grefve Brahes dotter med riks-marsken Carl Gustaf Wrangels dotter. Men icke blott på bördens vägnar hade Gustaf Bonde företräden, som skulle bereda honom väg till framgång och äreställen; han var en ovanligt redbar, kunnig, ja nästan lärd man, som aldrig gick ifrån sin öfvertygelse och som genom sina gedigna kunskaper och sin lugna hofsamhet förstod att vinna allmän aktning och odeladt erkännande. Han inkallades i riksrådet 1727, sedan han varit verksam såsom landshöfding samt president i Bergskollegium. Såsom riksråd kvarstod han till 1739, då han äfven nedlade den under tvenne år af honom med mycken heder innehafda posten som kanslär vid Upsala akademi. Han inträdde åter i rådet 1762 efter tjugutre år ägnade åt studier samt åt skötseln af sina stora egendomar. Han afled den 5 december 1764.

Flere porträtt af honom under olika skeden finnas vid Vibyholm; de äro afbil-dade i »Anteckningar om Bondesläkten» utg. af C. Trolle-Bonde. Det å Pl. 184 afbildade sticket är utfördt af C. Fritsch, samt skulle tillhöra en af denne gravör utförd serie liknande bilder af framstående svenska män från 1720-talet, men kom ej till användning. Se vidare: Anteckningar om Bondesläkten. Tillägg.

BRAHE, EBBA. Pl. 104.

Gustaf II Adolfs ungdomsbrud, Ebba Magnusdotter Brahe eller »Braa» som hon själf skref sig, föddes 1596 den 16 mars på faderns, riksdrotsen grefve Magnus Brahes gods Lerje och var sålunda föga mer än ett år yngre än sin höge syssling, den dåvarande arffursten Gustaf. Hennes ungdomskärlek och de därmed förknippade omständigheterna äro alltför kända för att här blifva föremål för omnämnande, allenast må erinras därom att Ebba Brahe, som varit den unge konungens trolof-vade, sannolikt till följd af änkedrottning Christinas önskan förlofvades med fältherren Jakob De la Gardie, hvarigenom förbindelsen till Gustaf II Adolf blef bruten. I sitt äktenskap med De la Gardie blef Ebba Brahe moder åt 14 barn däribland den lysande kansleren Grefve Magnus Gabriel De la Gardie, konung Carl X:s svåger. Efter en lefnad fylld af omsorgen om sitt och om de sina afled Ebba Brahe 1674 den 5 januari nära 78 år gammal, sedan hon i tjugutvå år varit änka efter den ofvannämde riksmarsken grefve Jakob De la Gardie.

Man har på senare tider börjat draga i tvifvel huruvida de porträtt, som upp-gifvits föreställa Ebba Brahe i hennes yngre dagar verkligen kunna anses vara autentiska. Ellen Fries (se Märkvärdiga kvinnor. Svenska kvinnor sid. 163) säger bl. a. att man olyckligtvis ej kan få någon riktig föreställning om Ebba Brahes utseende, ty endast från äldre dagar finnas säkra porträtt af henne. Detta torde dock måhända vara en alltför långt drifven kritik. På Skokloster finnes nämligen ett porträtt, som uppgifves vara Ebba Brahes bild i de yngre åren, denna bild som sannolikt länge befunnit sig i Brahesläktens ego, skall enligt en gammal tradition föreställa henne. Då intet verkligt bevis emot denna uppgift anförts, förstår man ej hvarför bilden icke för oss och våra efterkommande kan få vittna om den sköna furstebrudens behagliga drag, såsom den sannolikt gjort nu i snart trehundra år. Det kan

34i alla händelser anföras, att den i Skoklostersamlingen befintliga bild, som framställer Ebba Brahe under de senare åren af hennes lif och tjänat till förebild för den afskräckande, å pl. 104 afbildade gravyren, äger en viss likhet med det ofvan omtalade ungdomsporträttet. Fullt säkra porträtt af Ebba Brahe från senare tider finnas å Skokloster, å Stora Sundby, i Riddarhuset, å Maltesholm, samt icke att förglömma, i grafkoret i Weckholms kyrka. När Jakob De la Gardies och Ebba Brahes likkistor öppnades på 1840-talet befanns denna senares hår alldeles bibehållet, det hade en vacker rödgul ton samt var ej alls gråsprängdt; en lock däraf förvaras nu på Maltesholm. Det skulle vara af stort intresse att jämföra alla dessa bilder sinsemellan samt med ung-domsbilden å Sko. En föregifven ungdomsbild å Gripsholm har säkerligen intet med Ebba Brahe att skaffa. En omständighet, som möjligen kan göra att äfven bilden på Sko får anses osäker, är kostymen, som kanske tyder på en något senare period; man är dessutom berättigad göra sig den frågan: hvilken här i Sverige vid denna tid verksam konstnär har kunnat utföra detta porträtt? Denna fråga är likväl ännu ej nog undersökt för att man utan vidare skulle kunna afgifva något säkert omdöme i saken.

Graverade bilder af Ebba Brahe finnas ej förutom den här meddelade af Straus för en likpredikan utförda, nästan hemska bilden, som ej omnämnes af Klemming i hans studier öfver kopparstickare i Sverige under 1600-talet. Att den framställer Ebba Brahe torde ej kunna betviflas, då den utförts ganska snart efter hennes död och dessutom helt visst haft det äldre Skokloster-porträttet till förebild.

De till denna bild anbragta vapensköldarne äro Ebba Brahes trettiotvå adliga anors vapen. Utom andra vapnet i andra raden, hvilket äfven bör innehålla en orm, samt andra vapnet i fjerde raden, som egentligen skulle innehålla Plata-ättens vapen, två vingar, men innehåller tre rosor, som fördes af grefve Göstaf Johanssons släkt, torde de vara rätt angifna.

BRAHE, PER, d. y. Pl. 114, 115.

På Rydboholm, det gamla Vasagodset i Roslagen, föddes Per Brahe den 18 februari 1602. Han var son af Abraham Persson Brahe och Elsa Gyllenstierna. Såväl farfadern, Per Brahe d. ä., som morfadern, Nils Gyllenstierna, och farbrodern, Magnus Brahe, hade beklädt, riksdrotsämbetet, hvilket Per Brahe äfven skulle komma att förvalta under längre tid än någon af sina företrädare, nämligen från 1641 till sin död 1680 den 12 september. Hans verksamhet som sådan var visserligen mycket framstående och ofta har han t. ex. under Carl XI:tes förmyndareregering gifvit prof på stor klokhet och mycken själfuppoffring, men sitt stora anseende som administratör och organisatör vann han Vinder sin guvernörstid i Finland, som hvars välgörare han med all rätt

betraktas.

Ett stort antal porträtt af Per Brahe d. y. finnas i olika samlingar. På Skokloster ser man en, ehuru ganska underhaltig ungdomsbild utförd 1619. Bland andra porträtt af “Gref Per" märkes ett äfven å Skokloster, sannolikt, ehuru något ändradt i afseende å utstyrseln, förebild till Jeremias Falcks präktiga, omkring 1651 utförda, å pl. 114 afbildade gravyr. Samma bild finnes äfven i Smålands nation i Upsala. Ett annat från en något tidigare epok, liten helfigur till häst, finnes äfven vid Skokloster; denna bild är ett i flere hänseenden intressant konstverk, ej minst därigenom, att å densamma finnas afbildade de inom det Braheska grefskapet belägna slotten Wisingsborg, Brahehus och Vestanå samt Grenna kyrka. Äfven från den

gamle riksdrotsens senare år finnas olika bilder, däribland förtjänar omnämnas det å Carl XI:s kröningstafla af Ehrenstrahl å Drottningholm. Andra bilder finnas vid Rydboholm, Vibyholm, Gripsholm, å Riddarhuset, å Karlberg m. fl.

Bland graverade bilder af Per Brahe d. y. intages hedersrummet af den ofvan-nämnde Falckska gravyren (se pl. 114), som äfven finnes i mindre skala graverad af I. H. E. samt af P. Troschel. Guldsmedsgesällen I. Straus från Berg har utfört ett stick, som, ehuru mycket dåligt, dock är något bättre än de till samma serie hörande bilderna i Carl XI:s bibel in 4:0. 1674; det är en tydlig efterbildning af Grignons gravyr (pl. 142) efter Ehrenstrahls original. Af detta senare finnes en mycket sällsynt variant (unicum?), hvarpå den kungliga kronan samt hyendet bort-tagits och ersatts med Brahevapnet. Äfven Sigmund Vogel har graverat en bild af Per Brahe d. y. En anonym gravyr är i afseende å anordning och inskription alldeles öfverensstämmande med denna af Vogel, men företer olikheter i dräkten samt visar ett helt annat ansikte.

BRENNER, ELIAS. Pl. 143.

Den berömde miniatyrmålaren, kopparstickaren och fornforskaren Elias Brenner, var född finne. Fadern var kyrkoherde i Storkyro och där föddes sonen 1647 den 18 april. Vid nyss fyllda 16 år inskrefs han vid Upsala universitet och idkade där hufvudsakligen antikvariska studier, men jämsides därmed fortfor han att utbilda sina under faderns ledning till lif väckta stora konstnärliga anlag. Redan 1668 lämnade han Upsala och företog resor inom landet samt i Finland i forskningssyfte och af-tecknade därunder fornminnen. Under en tid åter i Upsala under början af 1670-talet stannade han där endast kort, för att sedan medfölja konung Carl XI på dennes resa till norra delarne af landet. Härefter sysslade B. hufvudsakligast med miniatyrmålning, han var då bosatt i hufvudstaden och blef utnämnd till “hofminiatör“ 1677, men först efter Signacs död fick han ordinarie anställning. Han lärde sig senare kopparstickarekonsten och blef såsom sådan mycket framstående. Sina antikvariska, heraldiska och numismatiska kunskaper vidgade han alltjämt och har bl. a. utgifvit det synnerligen förtjänstfulla “Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum“.

Han afled i Stockholm 1717 den 16 januari. Om honom se närmare Elias Brenner, utg. 1896 af E. Aspelin.

Det å pl. 143 afbildade sticket är utfördt af C. H. efter originalet. Det finnes äfven i mindre skala i gravyr af Akrel.

BURENSKÖLD, JAKOB. Pl. 158.

I Stockholm föddes 1655 den 25 december Jakob Burensköld, son af härads-höfdingen Nils Burensköld och dennes maka Eva Ulfvenklou. Han ägnade sig redan tidigt åt krigarens yrke och var vid tjugutvå års ålder ryttmästare under Nils Gyllenstierna samt deltog med utmärkelse i Carl XI:s krig mot danskarna. Sedan han under flere år tillhört Malteserordens trupper och i sådan egenskap blifvit använd mot Turkiets härskaror i Ungern, var han dock åter i Sverige 1688 och hade avancerat till major vid Östgöta kavalleri, när ryska kriget utbröt. Senare utmärkte han sig vid flere tillfällen under det polska kriget. Han avancerade därefter snabbt till öfverste, generalmajor samt landshöfding (1706). Sedan han 1709 utnämnts till generallöjtnant, kommenderade han 1710 vänstra flygelns kavalleri i slaget vid Helsingborg, därhänblef tillfångatagen. Under pesttiden 1711 var han t. f. öfverståthållare i Stockholm, men blef redan samma år öfverbefälhafvare öfver armén i Vestergötland och Bohuslän. Under en följd af år var han sedermera guvernör i Skåne och afled 1738 den 24 februari. Hans

porträtt (se pl. 158) är graveradt af C. Bergqvist, möjligen efter förebild af David v. Krafft eller någon af hans efterföljare; i alla händelser må påpekas, att någon sådan af Krafft utförd bild ej finnes omnämnd i A. Hahrs förträffliga studie öfver Krafft (utg. 1900). Förebilden till Bergqvists stick är utförd 1712, då Burensköld öfvertog guvernörsämbetet i Skåne, hvilket ämbete han lämnade redan 1716 d. v. s. ett helt år innan Krafft i nämnda provins gjorde ett längre uppehåll för att "afkonterfeja" Karl XII och hans generaler. Däremot kan man möjligen gissa på Johan Starbus, som begaf sig till Skåne 1712 eller 1713 för att i Kristianstad porträttera Stanislaus Leszczynskis gemål och döttrar.

BÅÅTH, SEVED. Pl. 98.

Den från Carl XI:tes förmyndareregering bekante riksskattmästaren friherre Seved Bååth, var född nyårsdagen 1615. Han tillhörde det fåtal bland sina samtida ståndsbröder, som alltifrån ungdomen ägnade sig åt fredliga värf. Redan tidigt blef han kammarråd och var vid trettio års ålder riksråd, hvarefter han, som bl. a. innehaft presidentämbetet i Svea hofrätt, år 1668 utnämndes till riksskattmästare. Han afled emellertid redan följande år, den 19 augusti 1669.

Ett porträtt af honom finnes i Vibyholmssamlingen samt afbildadt bl. a. i "Anteckningar om bondesläkten. K. Rådet gr. Carl Bonde." II. 92.

Den å pl. 98 återgifna bilden af Seved Bååth är graverad af J. Falck 1650 och är ett af de vackraste sticken i den förut ofta omtalade serien af Falck här i Stockholm under 1640- och 50-talen utförda porträtt af svenske stormän. Gravyren är utförd efter målning af den i Stockholm på 1640-talet verksamme engelske miniatyrmålaren Alexander Cooper. Af Falcks gravyr finnes en variant, å hvilken i stället för den latinska tillägnan insatts följande: Friherre Sewed Both Sweriges Rikes Radh och Cameradh. Af detta finnes äfven en mindre men omvänd gravyr af P. Aubry.

CEDERCREUTZ, HERMAN (TERSMEDEN). Pl. 175.

Son af brukspatronen Reinhold Tersmeden och hans maka, Christina Börstell i hennes första gifte, föddes Herman Tersmeden 1684 den 13 februari. Jämte brodern blef han delaktig i stjuffaderns, landshöfdingen Jonas Folkerus', adelskap och friherr-liga värdighet samt antog så namnet Cedercreutz. Han inskrefs vid 17 års ålder såsom askultant i Svea hofrätt, men öfvergick snart till den diplomatiska banan. Envoyé till Ryssland 1722 blef han 1727 hemkallad samt utnämnd till statssekreterare för utrikes ärendena. Sedan han under en följd af år därefter varit president i kammarrevisionen, inkallades han 1742 i riksrådet. Han var Sveriges ombud vid freden i Åbo 1743 samt afgick kort därefter såsom e. o. ambassadör till Petersburg, därhän stannade till 1745.

Af konung Fredrik utnämndes han till serafimerriddare 1748 och upphöjdes af Adolf Fredrik i grefligt stånd 1751. Han afled 1754 den 24 november i Stockholm. I likpredikan öfver honom heter det: "Genom stora naturliga förmåner till vett och

hjärtelag, till behageligt och manligt anseende och väsende var Hans Excellens grefve Cedercreutz högvälboren, fast hans börd ej var adelig."

Den å pl. 175 återgifna gravyren öfver honom torde få anses såsom ett af Er. Geringius' bättre arbeten. Originalet, oljemålning af O. Arenius, befinner sig å Gripsholm, där äfven tvenne bröstbilder öfver honom bevaras, en målad af P. Fjellström.

CELSIUS, OLOF, d. ä. Pl. 176.

Denne, en af de utmärktaste bärarne af det frejdade namnet Celsius, föddes 1670 den 19 juli. Sedan han vid Upsala universitet inskrifvits som student endast 8 år gammal blef han först 1694 filosofie magister, hvarefter han 1696 påCarlXLs bekostnad företog en tvåårig resa till Italien. Snart efter hemkomsten blef han 1699 adjunkt vid Upsala universitet och tillhörde sedan detsamma i egenskap af professor under nära 55 år; samtidigt var han från 1736 domprost i Upsala. Han afled midsommarsdagen 1756 (ej 1757). Med rätta anses han såsom en vårt lands yppersta män på lärdomens fält; språkforskare, botaniker, filosof, orientalist och forn-forskare har han

efterlämnat talrika för sin tid synnerligen framstående arbeten och afhandlingar i dessa ämnen.

Det å pl. 176 återgifna porträttet af Olof Celsius d. ä. är såväl till teckning som gravyr utfördt af Jakob Gillberg, som dock därvid sannolikt haft något äldre original till ledning.

CRONHIELM, GUSTAF. Pl. 154.

Kungl. rådet Gustaf Cronhielm föddes 1664 den 18 juli och anställdes, sedan han en del år vistats på resor i utlandet och därunder äfven tjänstgjort vid Wurtem-bergska hofvet, helt ung som uppvaktande hos prins Carl (XII). Han lyckades genom sina grundliga kunskaper fästa Carl XI:tes uppmärksamhet vid sig och förordnades af konungen att biträda kronprinsens lärare, Polus, vid den unge furstens studier. Sedan Cronhielm, som efterträdt sin fader på landshöfdingestolen i Vesterås, 1698, under några år lefvat i landsorten, var han vid 1710 års riksdag landtmarskalk under Hans Clercks sjukdom. Nästan samtidigt utnämnd till hofkanslär ingick han äfvenledes 1710 i rådet. Under en del år president, först i kommerskollegium och sedan i kanslikollegium, lade han i dagen stor förmåga och mycken självständighet. I nära aderton år var han kanslär vid Upsala akademi (1719—1737) och hade förut en kortare tid innehaft samma höga ämbete vid Lunds akademi. Han afled 1737

den 3 juni i Stockholm. Om honom säger Carl XII 1714 i ett bref af den 2 sept.

till Ulrika Eleonora med anledning af det lediga presidentämbetet i Svea hofrätt: “Jag har några små saker emot honom också och ville gärna, att han först visade mera tillgifvenhet till publik nytta än till privat-afseenden, dessutom uträttade han ej stort vid den kommission, han i fjor hade vid flottan, ej häller efterkom han rätt sina order på det sätt, som han borde förstå dem, men detta kan allt bättras.“

Af honom finnas flere porträtt i olja. Det bästa torde vara ett af D. v. Krafft, tillhörigt Upsala universitet; ett i Gripsholms-samlingen är en kopia af detta. Ännu ett porträtt af Cronhielm äger universitetet, nämligen en vacker midjebild af J. H. Scheffel, utförd omkring 1727 (afbildad i Svenska Portr. i Sami. vid Upsala univ. utg. af N. Sjöberg).Den å pi. 154 af bildade gravyren tillhör en serie bilder af fem riksrådsporträtt, graverade 1728 i Hamburg af C. Fritzsch samt återfinnas i det af Christian Nettel-bladt utgifna “Schwedische Bibliothec“.

CRONSTEDT, CARL. Pl. 167.

Den yngste af fyra bröder, alla framstående män, föddes Carl Cronstedt 1672 den 22 maj i Stockholm och ingick, sedan han såsom student i Upsala särskildt studerat matematik, vid artilleriet, där han senare utmärkte sig bl. a. genom sin uppfinning att anfalla med kanoner. Efter en lysande bana som artilleriofficer, därunder han äfven från 1716 var chef för hela artilleriet, uppnådde han generallöjtnants grad samt var under en del år president i krigskollegium. Han afled 1750 den 13 dec.

Hans porträtt måladt i olja af J. H. Scheffel, en synnerligen tilltalande bild, äges af hofmarskalken G. A. Toll. Det är helt visst detta porträtt, som tjänat J.

F. Martin till förebild för den å pl. 167 återgifna gravyren, som tillhör en serie

porträtt af konung Fredrik I och sju bland de första serafimerriddarne. Äfven på Gripsholm finnes ett porträtt af C. Cronstedt, hvilket dit skänkts af grefve U. Cronstedt. Ett annat finnes vid Karlberg.

CRONSTEDT, GABRIEL. Pl. 178.

Född 1670 den 2 maj i Stockholm ägnade sig Gabriel Cronstedt liksom sin yngste broder Carl åt den militära banan och ingick vid fortifikationen, inom hvilken corps han avancerade till direktör samt generalmajor. Senare utnämnd till öfver-kommendant i Stockholm samt generallöjtnant afled han den 7 september 1757 på sin egendom Siggesta å Vermdön.

Det å pl. 178 återgifna sticket är utförclt af Jakob Gillberg 1752.

CRONSTEDT, JAKOB. Pl. 168.

Äldre broder till de båda föregående, föddes Jakob Cronstedt 1668 den 23 november i Stockholm. Han beträdde,

efter studier i Upsala, den civila banan och blef 1719 landshöfding samt 1727 riksråd och ansågs vara en stor administrativ förmåga. Han afled 1751 den 21 februari på sitt gods Fullerö, där han bl. a. hade ett dyrbart bibliotek och en värdefull myntsamling. I Barkarö kyrka finnes öfver honom följande grafskrift: "En hedersman njuter här de trognas hvila. Han var Kongl. Maj:ts och Rikets högt betrodde man. Råd, Riddare och Commendör gff K. M. Orden.... Han är Guds helgon; Konungen klagar dess fall, riket vördar dess minne."

Porträtt af honom finnas vid Fullerö samt vid Gripsholm. Det å pl. 168 af-bildade sticket tillhör den förut omtalade serien af serafimerriddareporträtt graverade af J. F. Martin. Originalet till Jakob Cronstedts bild är måladt af J. H. Scheffel.

DAHLBERG, ERIK. Pl. 134.

Den ryktbare fältmarskalken grefve Erik Dahlberg föddes enligt sin egen uppgift den 10 oktober 1625 (se "En kort och sannfärdig lefvernesbeskrifning etc.") i Stockholm. Utgången ur ett enkelt hem och uppfödd i verklig fattigdom blef den

unge Dahlberg sin egen lyckas smed. Sedan han erhållit en mycket underordnad befattning vid förrådet i Pommern, lyckades han genom generalkamreraren Rehnskölds bemedling erhålla inträde vid fortifikationen och blef redan 1648 ingeniör därstädes. Under långvariga resor i utlandet, hvars befästningsverk han flitigt studerade, utvecklade han sin begåfning för teckning och matematiska studier samt blef kallad att infinna sig i svenska högkvarteret utanför Warschau 1656. Utnämnd till generalkvartermästarelöjtnant var han Carl X följaktig på tåget till Danmark 1657. Det var nu han genom sitt mod och sin djärfhet utmärkte sig först vid Fredriksodde och sedan genom den dristiga planen att med armén tåga öfver Bälten, med hvilken hans namn är oupplösligt förenadt. Efter Carl X:s död, under förmyndareregeringen någon tid ställd i skuggan ryckte Dahlberg åter fram i främsta ledet under Carl XI:s och de första åren af Carl XII:s regeringar. Han blef efter hand landshöfding, generalmajor, grefve, fältmarskalk och generalguvernör samt erhöll på egen begäran afsked 1702. Innan ett år var tilländalupet afled han i Stockholm den 16 jan. 1703. (För närmare upplysningar hänvisas till H. Hildebrands förträffliga text till den 1899 utg. nya upplagan af Dahlbergs Suecia antiqua & hodierna).

Af Erik Dahlberg finnas flere porträtt, bland hvilka det mest framstående torde vara det, som tillskrifves Pietro Berretino da Cortona, i Säfstaholms samlingar och utförts i Rom när Dahlberg var omkring 30 år gammal. En ståtlig bild är äfven Ehrenstrahls år 1664 utförda porträtt af Dahlberg tillhörigt Upsala universitet.

Den å pl. 134 återgifna af E. Blessendorff utförda gravyren, finnes äfven i en variant utan inskription samt är ursprungligen utförd för Sveciaverket, där den emot Dahlbergs egen önskan finnes meddelad i Del. I, sid. 4. Samma bild i mindre format är graverad af Fritzsch samt af Kaltenhöfen (Göttingen 1760).

von DALIN, OLOF. Pl. 182.

Historieskrifvaren och skalden, den smidige hofmannen Olof von Dalin föddes 1708 den 29 augusti å Vinbergs kyrkoherdeboställe i Halland. Fadern var kyrkoherden Jonas Dalin. Redan vid 18 års ålder lämnade den unge Dalin lärdomsstaden i Skåne och blef handledare för sedermera landshöfdingen Rålambs söner i Stockholm. Tack vare de förnäma förbindelser han genom denna anställning lyckades knyta samt framför allt, sedan han börjat utgifvandet af den spirituellt redigerade "Swänske Argus", fick Dalin snart nog erkännande äfven vid hofvet och utnämndes till kongl. bibliotekarie. Sedan han gjort resor bl. a. till Frankrike och utvecklat en omfattande skriftställareverksamhet, erhöll han 1744 uppdrag att skrifva "Svea rikes historia". Senare stod han högt i gunst hos drottning Lovisa Ulrika samt anställdes 1751 såsom lärare hos den unge kronprinsen Gustaf III och adlades samma år. Under en följd af år tillhörde han nu den intimaste hofkretsen, men aflägsnades därifrån 1756. Af konung Adolf Fredrik återkallad till hofvet och utnämnd till hofkanslär 1763 afled Dalin dock samma år den 12 augusti på Drottningholm.

Det å pl. 182 återgifna porträttet af von Dalin, är dateradt 1772 och säkerligen utfördt efter en af D. Fehrman gjord medaljong; sticket är af F. Akrel. En liknande bild men med peruk är äfven graverad af Akrel, som likaledes utfört en reproduktion i mindre format af den förstnämnda gravyren. Ett graveradt porträtt af von Dalin

är utfördt af J. Gillberg, som tecknat bilden och själf stuckit den.1

DANCKWARDT-LILLIESTRÖM, (NICLAS) CLAES. PI. 116.

Son af en från Lübeck till Sverige inflyttad gevärsfaktor i Örebro samt född i denna senare stad 1613 började Niclas Danckwardt sin militära bana 1629 såsom en man i ledet. Efter knappa 18 års tjänst var han öfverste för ett af honom själf värfvadt regemente. Adlad 1647 samt utnämnd till kommendant i Neustadt i Mähren blef han senare landshöfding samt generallöjtnant, hvarjämte han under någon tid var guvernör öfver Skåne (Halland och Blekinge) samt krigsråd i krigskollegium. Han afled 1681 d. 6 januari.

Hans porträtt måladt i olja fanns på 1860-talet å Kåsätter i Örebro län. Den här meddelade, å pl. 116 afbildade gravyren är utförd af F. Akrel 1779 efter ett år 1649 utfördt original, möjligen nämnda, å Kåsätter befintliga, oljemålning.

DE GEER, CHARLES. Pl. 207.

Sonsonson till den ryktbare till Sverige på 1620-talet inflyttade Louis De Geer och son till Jean Jacques De Geer till Finspong föddes Charles De Geer 1720 den 10 februari på Finspong, men erhöll sin uppfostran i Holland, dit han redan vid tre års ålder flyttade jämte föräldrarna. Det var först några år innan han skulle tillträda det af en hans äldre farbroder stiftade fideikommisset som han återvände till Sverige, nämligen 1738. Efter studier, först i Utrecht och sedan i Upsala öfvertog han själf 1741 skötseln af sina stora egendomar, hvilket maktpåliggande värf han utförde med mycken framgång, därvid läggande i dagen lysande administrativa egenskaper. Hans namn har dock gått till eftervärlden af en annan anledning. På det naturvetenskapliga området har han förväfvat sig en mycket framstående plats, särskildt såsom kännare af insekternas lefnadssätt, förvandlingar och instinkter. Ett af honom utgifvet storartadt illustreradt arbete i åtta band kalladt “Mémoires pour servir å 1’histoire des insectes“ anses äfven af moderna naturforskare hafva stort vetenskapligt värde. De Geer, som sedan 1750 hade titel af hofmarskalk, afled i Stockholm den 7 mars 1778 efterlämnande minnet af en ädel, upplyst och välvillig personlighet.

Hans porträtt finnes på Leufsta måladt af O. Arenius (se Personhistorisk Tidskrift årg. III, häft. i, sid. 19); äfven på Gripsholm finnes porträtt af honom. Den å pl. 207 afbildade, af J. Gillberg utförda gravyren har till förebild ett af G. Lundberg måladt pastellporträtt; denna gillbergska gravyr finnes äfven i mindre skala samt omgifvet af en oval inramning.

DE GEER, LAURENT. Pl. 95.

Äldste son till Louis De Geer d. ä. föddes Laurent De Geer i Dortrecht 1614 den 16 maj, tolf år innan fadern öfverflyttade till Sverige. Han var liksom fadern “en ovanligt ädelsinnad, from och gifmild natur.... lifligt intresserad af studier och vetenskaper samt ovanligt språkkunnig“. Ehuru ej i egentlig mening bosatt i Sverige hade han dock här stora intressen att bevaka samt besökte detta land flere gånger jämte sin familj ibland för längre tid; så föddes t. ex. en hans dotter i Stockholm. Han afled 1666 i Amsterdam.

Hans porträtt måladt af framstående holländsk mästare finnes vid Leufsta samt har möjligen varit förebild till Crispin de Pas teckning för här afbildade stick af Th. Mattson (pl. 95). Samma bild, men med ljus bakgrund dock utan inramning och underskrift finnes i Kungl. Bibliotekets samling af svenska porträtt.

DE GEER, LOUIS. Pl. 74.

Louis De Geer, som härstammade från en gammal belgisk adelssläkt, föddes i Liége den 17 november 1587 och emigrerade med föräldrarne till Holland, där han från 1615 i Amsterdam hade en omfattande affärsrörelse, hvarigenom han kom i förbindelse med Sverige och dess ledande män. Snart nog blefvo hans svenska intressen af mera aktuell art, i det han af Gustaf II Adolf såsom pant erhöll stora, kronan tillhöriga, svenska bruksegendomar. Det var likväl först från 1628, sedan han öfver-flyttat till Sverige, som han kan räknas såsom svensk. Sitt nya fosterlands väl befrämjade han dels genom införande af förbättrade metoder vid kanongjutning och järntillverkning, dels genom utrustandet af den flotta, som 1644 förskaffade Sverige sjösegern vid Femern.

De Geer, som 1651 återflyttat till Amsterdam, afled där 1652 den 19 Juni och begrofs i vallonska kyrkan i Dortrecht.

Hans porträtt, en framstående bild af den berömde David Beck, äges af rytt-mästaren friherre Gustaf De Geer till Finspång, samt finnes i kopior dels på Leufsta, dels på det De Geerska familjegodset Rhijnhuyzen i Holland. Det är efter detta porträtt som Jeremias Falck 1649 utfört den å pl. 74 reproducerade gravyren, hvaraf exemplar äfven tryckts under senare tid; den Falckska gravyren har efterbildats af Aubry och F. Akrel samt af Th. Matham, hvilken senare graverat ett ganska sällsynt blad.

DE LA GARDIE, JAKOB. Pl. 75.

Äldste son af den till Sverige inflyttade Pontus De la Gardie (se nedan) och konung Johan III:s naturliga dotter, Sofia Gyllenhielm, föddes Jakob De la Gardie i Reval 1583. Man har i allmänhet antagit, att han var den yngre brodern, men af konung Sigismunds stadfästelsebref å friherreskapet för honom synes otvetydigt, att han var äldst, det torde därför vara visst, att det hittills såsom brodern Johan De la Gardies födelseår i allmänhet meddelade årtalet 1580 är orätt. Redan vid trettio års ålder riksråd och generalfältherre, intog Jakob De la Gardie vid Carl IX:s död inom de styrande kretsarna en framstående plats och åtnjöt allt framgent såsom krigare ett mycket stort anseende, närmast på grund af det utmärkta sätt, hvarpå han ledt krigen i Ryssland och därigenom åstadkommit den för Sverige så fördelaktiga freden i Stolbowa 1617. Jakob De la Gardie, som 1615 blifvit grefve med Leckö till grefskap, utnämndes till riksmarsk 1617 och blef senare af denna anledning en af drottning Christinas förmyndare. Slutligen blind afled han i Stockholm den 12 augusti 1652. En allmänt gängse uppgift, att han skulle dött i Skara stämmer ej väl öfverens med följande ord i den Oxenstiernska minnesboken (De la Gardieska Archivet): “1652 den 12 augusti dödde herr Jacob De la Gardie i sitt hus vid stora torget.“ Likaså framgår af hans likpredikan (Skoklosterarchivet) samt af danske ministern Juels bref (Fryxell. Handlingar, I, 94), att han verkligen aflidit i hufvudstaden.

Han var gift med Ebba Magnusdotter Brahe “boren grefvedotter till Visings-borg“, konung Gustaf II Adolfs ungdomsbrud.

Redan från 1606 äger man ett utmärkt, på trä måladt porträtt af Jakob De la Gardie, sannolikt utfördt under hans tjänstgöring i holländska armén, af framstående nederländsk mästare. Detta porträtt förvaras vid Gripsholm, dit det skänkts af excellensen grefve Jakob De la Gardie. Det är ett knästycke sedt framifrån, med högra handen hvilande på den å ett bord liggande hjälmen, den vänstrahanden i sidan; dräkten af svart sammet med slät nedvikt krage, kantad med fina gröna spetsar; guldbroderadt lifgehäng samt öfver högra axeln en dubbel guldkedja; i öfra högra hörnet står: I. D. L. G. Æt. S. 23. 1606. Ännu ett annat porträtt af Jakob De la Gardie finnes i Gripsholmssamlingen. I utländsk ägo, på slottet Pouzol i Frankrike, De la Gardiernas hemort, finnes ett år 1615 utfördt porträtt af honom (se närmare, Mahul: Notices Historiques sur Pontus De la Gardie et sur sa famille etc. Carcassonne 1858). I ett bref, som meddelas i nämnda arbete, påstår Jakob sig ej vara nöjd med detta porträtt. I en bouppteckning från 1722 (se Rytterns socken af F. U. Wrangel, Bil. 16) omtalas tvänne bilder af Jakob De la Gardie, båda vid bouppteckningstillfället förvarade vid Ekholmen, som då var i släktens ägo. Kanske är det något af dessa, som nu äges af landshöfdingen grefve Magnus De la Gardie på Maltesholm, där tvänne bilder af riksmarsken förvaras.

Det å pl. 75 återgifna kopparsticket är utfördt af Falck samma år Jakob De la Gardie dog, möjligen efter original af D. Beck; ett oljefärgsporträtt af Jakob liknande den Falckska gravyren fanns för få år sedan å Hamiltonhus vid Helsingborg, men är nu införlifvadt med samlingarna på Maltesholm. Ett annat graveradt porträtt af Jakob är utfördt af D. Padt-Brügge och tjänar som titelplanche till Historia Belli Svec. Moschov.

DE LA GARDIE, MAGNUS GABRIEL. Pl. 121, 122.

Drottning Christinas bekante gunstling, Jakob de la Gardies och Ebba Brahes son, Magnus Gabriel De la Gardie, föddes 1622 den 15 oktober i Reval under den tid fadern var ståthållare i nämnda stad. Hans ovanliga begåfning och stora lärdom i förening med hög börd och stora rikedomar banade för honom tidigt vägen till statens

viktigaste ämbeten och de högsta areställen; må här endast nämnas: riksmarskalk, rikskansler och riksdrots. Efter en mycket sorgfällig uppfostran under Matias Björnklos ledning, anträdde han 1640 en flerårig studieresa till utlandet, hvarest han fulländade sin utbildning vid främmande länders mest framstående lärdomscentra och genom umgänge med dåtidens ryktbaraste konstnärer och vetenskapsmän, sålunda läggande grunden till sitt varma intresse för konst och vetenskap. Vid Ludvig XIV:s hof, där han mottogs med mycken utmärkelse, utbildade han sig jämväl till en af sin tids kanske mest lysande ädlingar.

Snart efter sin hemkomst utmärktes han mycket af den unga drottningen, som 1645 utnämnde honom till öfverste för lifgardet. Redan 1647, vid tjugufem års ålder, medlem af riksrådet och samma år förmäld med drottningens kusin, prinsessan Maria Eufrosyna af Pfalz, Carl X:s syster, kom han att intaga en alldeles särskildt framstående ställning i landet. Såsom mecenat och gynnare af vetenskap och konst torde han stå oupphunnen i vårt land.

Hans ålderdom fördystrades af motgångar och sorger och, ehuru endast 64 år gammal, var den fordom så lysande och mäktige mannen bruten till kropp och själ, när han den 26 april 1686 afled på sitt slott Venngarn, “nedtyngd af sorger och förödmjukelser, förbisedd, fattig och missaktad“.

På Gripsholm, Ulriksdal, Karlberg, Fiholm, (i Västmanland), Maltesholm m. fl. slott äfvensom på Riddarhuset förvaras dels originalmålningar, dels kopior framställande den mäktige mannen under olika tider.

Ett af de mest framstående torde vara det af D. Beck på 1640-talets slut utförda, af Falck 1649 graverade bröststycket, se pl. 121; originalet till denna målning torde ej numera finnas i behåll, men från Mälsåkerssamlingen har genom konung Oscars II:s donation en kopia kommit till statens samlingar. Detta Falckska stick är efterbildadt dels af Aubry, dels af Johan Meyssens och Lang äfvensom i den Hulleska serien i (gravyr) af Jode. Det å pl. 122 afbildade sticket af Schuppen är utfördt till Puffendorf samt finnes i flere varianter och efterbildningar. Ett af dessa är graveradt af Vaillant samt företer alldeles samma bild ehuru omvänd samt med olika underskrift; originalet till Schuppens gravyr är af Ehrenstrahl. Af guld-smedsgesällen Straus från Berg finnas tvenne dåliga efterbildningar af den Ehren-strahlska typen.

DE LA GARDIE, MAGNUS JULIUS. Pl. 159.

Brorson till Magnus Gabriel De la Gardie och son till riksrådet Axel Julius De la Gardie, föddes Magnus Julius den 14 april 1668. Han ägnade sig åt den militära banan och var nyligen blifven generallöjtnant, när han, femtioårig, 1718 inkallades i rådet. Någon egentligen framstående roll i politiken spelade han ej, men kan däremot anses såsom den svenska högadelns mest lysande “grand seigneur“ under förra hälften af 1700-talet. Rik genom sitt gifte med en fröken Lillie, praktälskande och konstvän hade han i hufvudstaden eller å sitt ståtliga Tullgarn öppet hus såväl för sina politiska vänner som för hofvet och för allt hvad landet i öfrigt ägde ypperst på lärdomens och snillets område. Han blef efter N. Tessin 1727 öfverstemarskalk, enligt nuvarande begrepp riksmarskalk, och afled den 28 april 1741 i Stockholm.

Hans porträtt af D. v. Krafft finnes vid Drottningholm.

Det här afbildade kopparsticket är utfördt af Hamarson efter original, möjligen af Ehrenstrahl eller D. v. Krafft.

DE LA GARDIE, PONTUS. Pl. 64.

Den i Languedoc i södra Frankrike år 1520 födde Pontus d’Escouprie till la Gardie, stamfader för den lysande svenska ätten De la Gardie, blef 1565 vid eröfringen af Varbergs fästning af de svenska trupperna tagen till fånga. Han tjänade då i danska hären jämte en del under hans befäl stående franska legotrupper. Att Pontus De la Gardie såsom öfverlöpare föredrog en ställning i svenska armén, framför fångenskapen, har man förebrått honom, men med orätt. Han handlade i detta hänseende ingalunda i strid med den tidens hedersbegrepp. Otaliga äro exemplen på svenska adelsmän, som under 1600 talet tjänade ena året i holländska armén för att nästa kampanj stå i fransmännens led eller tvärt om. Hade striden stått mellan fransmän och engelsmän hade förhållandet varit olika och då skulle Pontus äfven af samtiden bedömts olika. Naturligt nog skulle missnöje med Pontii hastiga befordringar och afundsjuka öfver hans stora insteg vid hofvet framkalla försök att skada eller nedsätta honom på allt sätt och Göran Perssons ofta citerade uppmaning till Erik XIV, att: »sända herr Pontus till

sitt land igen, der hans släkt intet är att skräppa och skryta med», bevisar nogsamt, att man motarbetade den mörkhyade, förslagne och lysande ut-ländingen, hvars öfverlägsenhet man sökte förneka.

Pontus lät sig emellertid ej däraf bekomma. Hans goda kunskaper i krigsväsendet i förening med ett ovanligt vinnande sätt och mångsidig vetande gjorde

39honom snart nog till en af de oumbärligaste männen vid Johan III:s hof. Hof-marskalk hos denne konung 1569, blef han friherre 1571; slutligen generalfältherre samt riksråd, användes han äfven vid många tillfällen såsom sändebud till främmande makter. Genom sitt vid 60 års ålder ingångna gifte med Johan III:s naturliga dotter, Sofia (Gyllenhielm), kom han i ett ännu intimare förhållande till konungen, som utnämnde honom till “högste befälhafvare öfver all krigsmakten“ (1582). Legat till Polen 1585 drunknade han i Neva s. å. den 5 november på återresan till Sverige.

Det å pl. 64 återgifna porträttet af Pontus härrör måhända från någon af de under Erik XIV:s och Johan III:s tid i Sverige verksamme konstnärerna såsom Willam Boy, Baptista van Uther eller möjligen ver Wilt. Gravyren är utförd först 1654 och har till mästare Jeremias Falck, om hvilken ofvan ofta varit tal bl. a. med anledning af Christinas och Carl X:s porträtt. En annan gravyr öfver honom omgifven af krigiska emblem samt med utsikt öfver Stockholms slott i bakgrunden är jämte det förut omnämnda porträttet infogadt före titelbladet i: Vita Ponti De La Gardie etc. etc. af Örnhjelm. 4:0 Lips M. D. C. X. C.

DES MARÉES, GEORG, (äfven DE MARÉES). Pl. 200.

Den snillrike skaparen af det lifliga Arckenholtzska porträttet i Upsala universitets samlingar, Georg Des Marées, föddes 1697 i Sverige och var son till den hit inflyttade franske inspektoren Jean Des Marées och dennes hustru, som tillhörde konstnärssläkten Mijtens. Han kan som konstnär med skäl anses som Mijtens bäste lärjunge och var i Sverige verksam som porträttör till 1724, då han för alltid lämnade fosterlandet. Han afled 1775. Hans biografi i sammandrag kan läsas dels i Fueslin: Geschichte der besten Künstler, dels i O. Levertins: N. Lafrensén d. y.

m. fl. arbeten.

Det här återgifna svartkonstbladet är utfördt af den berömde I. I. Haid, sannolikt efter Des Marées’ själfporträtt.

DOUGLAS, ROBERT. Pl. 90, 91.

Den år 1611 den 17 mars i Skottland födde Robert Douglas skall redan som page inkommit till Sverige och fått anställning hos Gustaf II Adolf. Han stannade äfven efter konungens död i svensk tjänst och var senare under Carl X Gustaf ansedd såsom en af denne konungs mest framstående härförare. Utnämnd till fältmarskalk 1657 utförde han följande år den berömda öfverrumplingen af Mitau, då han tillfångatog självfve hertigen af Curland och dennes familj samt förde dem till Riga. Han afled i Stockholm 1662 den 28 maj, sedan han fem år förut utnämnts till riksråd.

Det å pl. 90 afbildade sticket härrör från Jeremias Falck och är graveradt 1651 efter David Bechs original; samma typ finnes äfven graverad af P. Aubry, ehuru omvänd, samt af P. de Jode, Wolfgang, Kilian, Paul Fürst m. fl., äfvensom af en del anonyme gravörer. Å pl. 91 återgifves ett ståtligt blad, som sannolikt härrör från samma håll som de anonyma bilderna af J. Banér och L. Torstensson till häst afbildade å pl.

40

DU WALL, GUSTAF. Pl. 126.

Af skottsk börd, men född i det då till Sverige hörande Stralsund 1630 den 21 mars, ingick Gustaf Mac Dougall, senare Duwall, efter goda studier på den civila banan och blef därjämte tidigt kammarherre först hos drottning Christina och därefter äfven hos Carl X. Sedan han åtföljt olika svenska ambassader till England 1655 och 1658 och under någon tid varit resident i Danmark, utnämndes han 1662 till lands-höfding i Kopparbergs län, hvilken befattning förskaffade honom den tvetydiga äran att sitta ordförande i den s. k. trolldomkommissionen. Såsom landtmarskalk fungerade han vid 1675 års riksdag och hade året förut upphöjts i friherrligt stånd. Han afled 1692

den 1 januari.

Hans porträtt af L. Pasch d. y., sannolikt måladt efter äldre förebild, finnes i Riddarhusets samling. Det här afbildade sticket tillhör en af F. Akrel graverad och utgifven serie porträtt af landtmarskalkar, samtliga utförda efter oljemålningarna i Riddarhuset.

EHRENSTRAHL, DAVID KLÖCKER. Pl. 128.

David Klöcker, den berömde konstnären, föddes den 23 september 1629 (ej 1623) i Hamburg och ingick först såsom skrifvare i det svenska kansliet i Tyskland, men ägnade sig snart uteslutande åt målarekonsten, som han förut idkat som amatör. Efter studier i Amsterdam synes han kommit till Sverige omkring 1651, men begaf sig redan 1654 på en sjuårig studieresa till Tyskland och Italien, i hvilket senare land han kom att studera under Pietro da Cortona. Han återvände till Sverige 1661 och blef vid hemkomsten "hofkonterfejare". Under närmare fyrtio år utöfvade han här sitt konstnärsskap och har lämnat oräkneliga prof på sin mångsidighet och sin obestridliga begåfning, men, om också hans betydelse för den svenska konstens utveckling i själfva verket var mycket stor, var dock hans konstnärskap ganska ytligt. Med fullt erkännande af konstnärens goda egenskaper säger David von Kraffts biograf (Dr. A. Hahr) om Ehrenstrahl, att »han blef en habil hofartist, användbar till allt från att måla enkedrottningens favoritkatt ända till yttersta domen".

Ehrenstrahl afled i Stockholm den 23 oktober 1698.

Hans själfporträtt i Nationalmuseum är ej graveradt. Akrels här afbildade gravyr (pl. 128) är sannolikt utförd efter original af David v. Krafft. Af Ehrenstrahl finnes äfven graverade bilder utförda af Berndes och en anonym konstnär.

EHRENSVÄRD, AUGUSTIN. Pl. 197-

En biograf har kallat Augustin Ehrensvärd "ett bland de största militäriska snillen Sverige någonsin egt" och torde detta omdöme ej heller af en strängare kritik kunna jäfvas. Hans storverk äro anläggandet af Sveaborg och skapandet af den s. k. svenska galéreflottan. Han föddes 1710 den 25 september på Fullerö och hade först för afsikt att vid universitetet göra fruktbar sin stora matematiska begåfning, men öfvertalades att välja faderns yrke, ingick han 1726 vid artilleriet och blef 1749 öfverste för "Kongl. artilleriregementet"; utnämnd till fältmarskalk 1772 afled han samma år den 4 oktober på Saris i Finland.

Hans porträtt måladt af Arrenius finnes på Tosterup i Skåne.

Det är Arrenii original som graverats af F. Martin, och hvaraf å pl. 197 en afbildning meddelas; exemplar finnas före all skrift.ENANDER, SAMUEL (G YLLEN ADLER). Pl. 99.

Född den 20 september 1607 i V. Eneby församling, där fadern var kyrkoherde, kom Samuel Nicolai till Upsala universitet och blef 1632 filosofie magister. Sedan han under något mer än 15 år varit dels lektor i Linköping, dels kyrkoherde i Söderköping, utnämndes han till hofpredikant 1647 samt följande år till superintendent vid svenska armén i Tyskland. Utnämnd till enahanda befattning i Carlstad 1650 samt till biskop i Linköpings stift 1655 och adlad 1658 med namnet Gyllenadler afled han 1670 den 17 december.

Det å pl. 99 meddelade porträttet af Samuel Enander härrör från en gravyr signerad: B. E. fec. P. Troschel och utförd 1649, då Enander var 42 år gammal. Varianter af detta stick finnas, hvarå synas smärre olikheter i ramverket.

ENGESTRÖM, JOHAN. Pl. 203.

Ätterna von Engeströms stamfader, biskopen öfver Lunds stift, Johan Engeström, föddes den 21 november 1699 i Lilla Slågarp i Malmöhus län. Fadern var länsman. Vid ännu ej fyllda femtio år utnämndes han, som varit teologie professor och domprost, till biskop öfver Lunds stift. Han ansågs på sin tid såsom en ovanligt framstående kännare af orientaliska språk, särskildt hebreiska och kaldeiska. Han afled den 16 maj 1777 i Lund.

Det å pl. 203 meddelade porträttet är en afbildning af J. Gillbergs gravyr, som företer den egendomligheten, att å

somliga exemplar angifves J. H. Scheffel hafva utfört originalet, å andra däremot att det är af F. Brander; i öfrigt äro gravyrerna alldeles öfverensstämmande.

VON FERSEN, AXEL. Pl. 221.

“Le beau Fersen“, d. v. s. grefve Axel Axelsson von Fersen, föddes den 4 september 1755 och var son till den bekante statsmannen och politikern grefve Axel Fredrik von Fersen och hans grefvinna Hedvig Catharina De la Gardie.

Hans lysande bana och hans tragiska slut äro alltför kända för att här närmare omnämnas, må därföre blott erinras om följande data. Endast femtonårig begaf han sig till utlandet för att utbilda sig på den militära banan, för hvilken han var bestämd; efter fem års studier i Tyskland och Italien, samt tjänstgöring i franska armén återvände han till Sverige. Utnämnd till kapten vid Lifdragonerna 1775 tjänstgjorde han några år i svenska armén, men återvände snart till Frankrike, där han nu erhöll en titulär öfverstefullmakt, hvarpå han såsom adjutant medföljde Rochambeau till Nordamerikanska frihetskriget. Till belöning för visad tapperhet utnämndes han 1782 till secundchef vid franska regementet Royal-Deux-Ponts och 1783 till verklig chef för regementet Royal-Suédois. Ungefär samtidigt blef han öfverste i svenska arméen och var under denna tid en ofta sedd gäst vid franska hofvet. Han stod hos den sedermera så olyckliga franska konungafamiljen högt i gunst och var den, som var dem behjälplig vid den misslyckade flykten från Paris. Sedermera under en del år verksam för åvägabringande af en motrevolution i Frankrike återvände Fersen till Sverige, där han snart utnämndes till riksmarskalk. Det var under utöfvande af detta ämbete vid kronprinsen Carl Augusts liks införande till hufvudstaden den 20 juli 1810 som han af den rasande hopen mördades, till följd af en väl skött intrig från hans afundsmäns och fienders sida.

Af Axel von Fersen existerar ett flertal porträtt, bl. a. ett af C. F. Breda i Upsala universitets samlingar, men af gravyrer från äldre tider endast den å pl. 221 meddelade, hvad likheten angår sannolikt mycket otillförlitliga ryttarbild, som graverats af Snack och framställer den lysande ädlingen i barnaåren.

FLEMING, CLAS. Pl. 119.

Äldste son till öfverståthållaren friherre Herman Flemming till Liebelitz, föddes Clas Flemming den 15 februari 1649 i Stockholm. Sedan han dels ägnat sig åt den militära banan, dels såsom kansliråd och landshöfding haft tillfälle att visa sina utmärkta egenskaper och sedan han vid 1680 års riksdag haft förtroendet att vara landtmarskalk, inkallades han 1681 i rådet och blef under de senare åren af sin lefnad en af de ifrigaste förkämparne för reduktionen. Han afled den 31 juli 1685.

Hans här å pl. 119 afbildade porträtt är graveradt af F. Akrel och tillhör en serie innehållande gravyrer efter de å Riddarhuset bevarade originalen.

FLEMING, ERIK. Pl. 112.

Den tappre Henrik Fleming hade med sin första fru, Ebba Bååt, åtta barn, af hvilka sonen Erik var det fjärde i ordningen. Han föddes 1616 på den gamla slägtegendomen Edeby och ägnade sig tidigt åt studiet och skötseln af bergverken i vårt land. Sedan han under helt kort varit landshöfding i Kopparbergs län samt landtmarskalk 1654 blef han president i Generalbergsamtet samt 1655 riksråd. Han afled på sin gård Riksten den 19 april 1679.

Det å pl. 112 meddelade sticket tillhör samma serie, som ofvan nämnts vid Clas Fleming.

VON FRIESENDORFF, JOHAN FREDRIK. Pl. 97.

Född i Bremen 1617 kom Johan Fredrik “Friesendoorff“ genom riksskattmästaren Gabriel Oxenstiernas bemedling tidigt i svensk tjänst och användes vid flere beskickningar och fredsförhandlingar. År 1649 blef han svensk resident i Portugal, men återvände snart till Sverige, där han utnämndes först till kammarråd och senare till kommerseråd, hvarefter han 1661 som svenskt sändebud i London afslutade alliansen med England. Han afled 1669 i Stockholm; själaringning efter honom ringdes sistnämnda år den 26 mars i S:t Nicolai, där han begrofs 1670 den 14 maj; själfva jordfästningsceremonien synes dock skett redan den 13 maj i

Riddarholmskyrkan. Han var ej introducerad som svensk adelsman, men blef såväl engelsk baronet som kejserlig tysk riksfriherre. Han efterlämnade minnet af en mycket framstående diplomat.

Hans här å pl. 97 meddelade porträtt är graveradt af P. Willemsen, en framstående kopparstickare från midten af 1600-talet.

FUCHS, RUTGER. Pl. 173.

Denne en af Stockholms mera framstående öfverståthållare föddes 1689 den 12 april i Malmö, dit fadern, Christian Fuchs, inflyttat från Preussen. Sedan han alltifrån 1699 tillhört krigarståndet och därunder vid olika tillfällen mycket utmärkt sig, särskildt som chef för Södermanlands regemente 1719, då han vid Södra Stäket af-värjde ryssarnas anfall på Stockholm, erbjöds honom 1723 att blifva president i

41kammarkollegium och 1727 en plats vid rådsbordet. Han afböjde dock dessa hedrande uppdrag och kvarstannade på den militära banan tills 1739, då han blef öfverståthållare i Stockholm, på hvilken post han lyckades göra sig synnerligen af-hållen och "uträtta mer än de fleste" af sina företrädare. N. v. Dardel säger om Fuchs: "Bland Stockholms alla öfverståthållare finnes det måhända ingen, som gjort sig i så många afseenden förtjänt af dess tacksamhet som Rutger Fuchs." Han afled i Stockholm den 10 april 1753.

Rutger Fuchs' porträtt, sannolikt af Scheffel, finnes i magistratens sessionssal i Stockholms rådhus; ett annat tillhör Södermanlands regementes officerscorps och ännu ett annat finnes å Carlbergs slott. Det här å pl. 173 af bildade, Martinska sticket tillhör en samling bestående af åtta bilder framställande Fredrik I och sju bland de första serafimerriddarne.

GILLBERG, JAKOB. Pl. 220.

Denne en af våra mera begåfvade och kanske mest produktive kopparstickare föddes 1724 i Vermland och blef först löjtnant vid Fortifikationen, men ägnade sig från midten af 1750-talet åt koppargravyr, som han under Laurent Cars studerade i Paris. Hans grafstickel har lämnat oss flere framstående arbeten, såväl landskap som porträtt, bland hvilka senare märkas Gustaf III (pl. 50), Sofia Magdalena (pl. 55), Carl Scheffer (pl. 211), Nordencrantz (pl. 196) m. fl. Såsom lärare vid målareakademien från 1768 fortfor han att verka till sin död 1793 den 15 oktober.

Hans här å pl. 220 meddelade porträtt är tecknadt och graveradt af honom själf 1758; varianter finnas, som dock endast skilja sig från den här återgifna gravyren därigenom att signaturen befinner sig i motsatt hörn.

GRILL, ANNA JOHANNA. Pl. 205.

Hustru till nästföljande, Claes Grill, och hans kusin, föddes Anna Johanna Grill 1720 och afled den 3 januari 1778. Hon var dotter till den konstälskande Carlos Grill, hvars sinne för skön konst hon synes hafva ärft jämte faderns dyrbara konstsamlingar. Det är, tack vare hennes dotters, fru Peills, donation som Nationalmuseum nu kan ståta med den dyrbara Rembrandttaflan "Claudius Civilis".

Hennes porträtt målades dels af Meytens, dels af Roslin och af G. Lundberg. Det är efter Lundbergs målning, som det å pl. 205 afbildade sticket utförts i Paris af Moitte. Af detsamma finnes en mindre efterbildning af Snack.

GRILL, CLAES. Pl. 188.

Den Grillska släkten spelade inom köpmansvärlden i Stockholm under midten af 1700-talet en mycket framstående roll. Dess mest betydande man var utan tvifvel Claes Abrahamsson Grill, som föddes den 19 april 1705 i Stockholm. Hans upphöjda tänkesätt, hans frikostighet, den rättrådighet hvarmed han behandlade sina tusentals underhafvande i förening med hans oegennytta hafva bidragit att göra hans namn aktadt och äradt. Han afled den 6 november 1767, innan ännu hattpartiet återkommit till makten och godtgjort de oförrätter och den af partihänsyn före-

stafvade domen öfver honom och öfriga delägare i det. s. k. växelkontoret.

Grills porträtt är liksom hustruns måladt af flere mästare bl. a. af G. Lundberg; det å pl. 188 meddelade porträttet

är graveradt i Paris af Moitte; en del exemplar äro tryckta före all skrift.

GYLDENSTOLPE, NILS. Pl. 137.

Af Michael Wexionii (adlad Gyldenstolpe) tolf barn var det den 1643 den 5 november i Åbo födde sonen, Nils, som skulle gifva ätten dess största ryktbarhet. Liksom fadern studerade han först i Upsala och ägnade sig därefter åt civil tjänstgöring, först i kansliet samt sedan från 1664 i justitierevisionen. Han öfvergick dock efter få år till diplomatien och tjänstgjorde vid olika tillfällen såsom ambassadsekreterare, därvid läggande i dagen mycken skicklighet och takt, hvilka egenskaper skulle bana honom väg till de högsta äreställen. Under en följd af år envoyé i Danmark och Holland återkom han till Sverige 1687, då han utnämndes till hofmarskalk och vid 1689 års riksdag var han landtmarskalk. Efter riksdagen riksråd, guvernör för kronprinsen (Carl XII) och universitetskansler i Lund, blef Gyldenstolpe 1705 kanslipresident. Han afled 1709 den 4 maj i Stockholm efterlämnande minnet af en rättrådig, lärd, inom diplomatien och politiken mycket förfaren herre.

Hans porträtt finnes i Riddarhusets samling af landtmarskalkar, äfvensom på Gripsholm. Den å pl. 137 afbildade gravyren härrör från Akrel, som graverat hela serien landtmarskalkar. Ett mindre stick af samma bild är graveradt af E. L. Brenner.

GYLLENBORG, CARL. Pl. 163.

Kanslipresidenten Carl Gyllenborg föddes i Stockholm den 7 mars 1679 och utmärkte sig liksom sin far, farfar, farbror och bror för sin poetiska begåfning och idkade liksom de med framgång vitterhet. Först bestämd för krigarens yrke kom han dock, sedan han tillfälligtvis användts i diplomatiska värf, att helt ägna sig åt diplomatien och utnämndes 1703 till kommissionssekreterare vid svenska beskickningen i London samt efter hand till resident och minister därstädes. Sedan han 1717 hemkommit blef han 1720 hofkansler och ingick redan 1723 i rådet, där han genast intog en framstående plats. Efter riksdagen 1739, då hattpartiet utträngde mössorna, blef Gyllenborg, som var det förstnämnda partiets chef, Arvid Florns efterträdare som kanslipresident. Han innehade detta ämbete till sin död den 9 december 1746, men de sista åren dock endast till namnet, då hans undergräfda hälsa nödgade honom att öfverlämna ledningen t. o. m. af en del viktiga göromål till andra, bl. a. till sin efterträdare C. G. Tessin.

Det å pl. 163 afbildade sticket är utfördt af Bernigeroth d. y.; samma typ finnes i smått samt med tysk underskrift och är signerad “I. M. B. sculp.“.

GYLLENBORG, JAKOB. Pl. 131.

Den förste bäraren af det sedermera så ryktbara namnet Gyllenborg, Jakob Vollimhaus, apotekaresonen från Upsala, föddes den 7 mars 1648, och var således endast omkring ett år äldre än sin broder Anders Vollimhaus, sedermera grefve Leijon-stedt. Bägge bröderna voro synnerligen nitiska och verksamma ämbetsmän, med stor arbetsförmåga och duglighet, men ärelystne och icke utan en viss tilltagsenhet, hvilken senare egenskap var utmärkande isynnerhet för Anders. Vid 32 års ålder adlades Jakob Vollimhaus, som varit en af de drifvande krafterna vid reduktionens

42genomförande. Han erhöll namnet Gyllenborg, då däremot brodern antog namnet Leijonstedt; båda blefvo senare upphöjda i grefligt stånd. Först en obetydlig tjänsteman i kammarrevisionen, blef han, tack vare det utmärkta sätt han utfört olika revisionsuppdrag, insatt i reduktionskommissionen, hvaruti han snart blef den egentliga själen. Landshöfding 1689 och landtmarskalk vid 1693 års riksdag blef han 1695 kungl. råd. Han afled i Stockholm 1701 den 11 mars.

Det här afbildade sticket är utfördt efter den å Riddarhuset förvarade originalmålningen, gravyren är af F. Akrel.

GYLLENSTIERNA, GÖRAN. Pl. 124.

Göran Göransson Gyllenstierna föddes i Dorpat den 2 februari 1632 och var sonson till den under Carl IX:s regering såsom amiral bekante Göran Nilsson Gyllenstierna. Redan vid tjugofem års ålder utnämnd till landshöfding ingick Göran Gyllenstierna i rådet 1666; kort därefter president i reduktionskollegium samt 1673

till öfverståthållare i Stockholm. Han ansågs visserligen såsom en utmärkt ämbetsman och en upphöjd karaktär, men dock helt och hållet sin mäktige broder Johan Gyllen-stiernas lydige redskap. Också var hans ställning efter broderns död tämligen osäker, hvarföre han lämnade sina höga och maktpåliggande ämbeten samt utnämndes till president i Göta hofrätt, hvilket ämbete han dock aldrig tillträdde. Han afled i Stockholm den 20 oktober 1686.

Den gravyr, som afbildats å pl. 124, är utförd af Jac. Piccina i Venedig, helt visst under den tid, då Göran Gyllenstierna vistades vid akademien i Padua.

GYLLENSTIERNA, GÖRAN. Pl. 224.

Sonson till den föregående föddes Göran Nilsson Gyllenstierna 1724 den 11 april Liksom farfadern ägnade han sig åt den civila banan och uppnådde tidigt rådspurpurn. Sedan han varit lagman i Nerike, blef han vid 41 års ålder riksråd, men nedlade dock detta höga ämbete redan efter fyra år. Åter flera gånger kallad till rådet afsade han sig alltid, men utnämndes 1781 till riksmarskalk. På denna post hade Gyllenstierna tillfälle att lysa med sina för detta värf särdeles lämpade egenskaper. Han afled den 17 maj 1799 i Norrköping, sedan han redan 1788 lämnat alla sina befattningar.

Hans porträtt, helfigur i naturlig storlek, utfördt af L. Pasch, finnes i Upsala universitets samlingar (Se Svenska porträtt förtecknade af N. Sjöberg. Samlingarna vid Upsala universitet). Den å pl. 221 återgifna gravyren af Berndes är utförd efter original af Forslund.

GYLLENSTIERNA, JOHAN. Pl. 113.

Yngre broder till öfverståthållaren Göran Gyllenstierna, föddes Johan Gyllenstierna den 18 februari 1635 på Elfsjö vid Stockholm. Efter hastig befordran till kammarråd, hvilken värdighet han uppnådde vid tjugufem års ålder, blef han, nyss trettio år gammal, hofkanslär och tvenne år senare, 1668, intog han en plats vid rådsbordet och var samma år landtmarskalk. Han var utan gensägelse en af de mest betydande personligheterna under Carl XI:s regering, en statsman, som mer än de fleste haft förmågan att härska och behärska. Broderns biograf, N. v. Dardel, säger om Johan (se Personhist. Tidskr. Årg. V. sid. 89). “Aristokrat kanske i lika

i

hög grad som medlemmarne af den regering han anföll, var han det dock i en annan mening. Väl önskade han åt adeln bevara en privilegierad ställning i samhället, men han ifrade för jämlikhet inom densamma och var en bestämd motståndare till det alltmera öfvermäktiga inflytande högadeln och särskildt grefvarna sökte tillägna sig. Stolt öfver sin urgamla härkomst såg han i själfva verket med förakt ned på flertalet af dessa honom i lysande börd underlägsna grefvar och kunde endast med

yttersta harm fördraga deras högmodiga later och oförsynta anspråk på företräde framför alla andra. Förtrytelsen öfver dessa anspråk kom sedan helt naturligt att vända sig jämväl emot den regering, som så uppenbarligen gynnade desamma.“ Sedan han under Carls fälttåg i Skåne stått vid konungens sida, utnämndes han 1679 till generalguvernör i de nyförvärfvade provinserna, men afled redan den 10 juni 1680 i Landskrona vid knappast fyllda 45 år.

Hans här å pl. 113 meddelade porträtt tillhör den förut omtalade af F. Akrel graverade serien porträtt af landtmarskalkar.

GYLLENSTIERNA, MARIA GUSTAFVA. Pl. 156.

Dotter af öfverståthållaren grefve Christofer Gyllenstierna, i hans första gifte,

föddes Maria Gustafva Gyllenstierna i Stockholm den 27 okt. 1672. Hon var en

högt begåfvad kvinna och har bl. a. öfversatt Flavii Josephi judiska historia. Gift 1693 med kungl. rådet grefve Carl Bonde öfverlefde hon sin man i trettioåtta år och afled först den 5 november 1737 på Tyresö.

Originalet till hennes här afbildade graverade porträtt utfördes af Schröder. Gravyren är af J. Gillberg. En del exemplar af denna gravyr företer den olikheten med de öfriga att i Gyllenstiernska vapnet stjärnan är afdelad

mellan uddarna samt att själfva skölden erhållit den form, som inom heraldiken brukat användas för kvinnliga sköldar.

HEDLINGER, JOHAN CARL. Pl. 195.

Ehuru ej till börden svensk kan dock den i Schweiz 1691 födde Johan Carl Hedlinger med fog räknas som svensk, ity han under tjugusju år i Sverige hade sin verksamhet såsom föreståndare för myntverket. Hans framstående talang som medaljgravör fäste Görtz' uppmärksamhet på honom, hvarföre han öfvertalade honom 1717 att öfverflytta till Sverige. År 1745 lämnade Hedlinger dock sitt nya fosterland och återflyttade till Schweiz, där han lefde till sin död den 14 mars 1771.

Det å pl. 195 afbildade svartkonstbladet är utfördt af den kände I. I. Haid efter Arrenii original. Ett annat mycket ståtligt blad framställande Hedlingers bild är utfördt af samme Haid efter original af I. R. Studer. Äfven finnas några obetydliga anonyma gravyrer öfver honom.

HORN, ARVID BERNHARD. Pl. 160.

Frihetstidens namnkunnigaste man, Arvid Horn, föddes 1664 i Finland. Han ägnade sig först åt den militära banan, där han uppnådde generallöjtnants grad. Sedan han utfört åtskilliga diplomatiska uppdrag utnämndes han 1705 till kungligt råd och senare till president i kanslikollegium. Under de senare åren af Carl XII:s regering föll han i onåd och entledigades från flere af sina ämbeten. Efter Carls död antog han titeln riksråd istället för kungligt råd, men nedlade 1719 alla sinaämbeten. Åter riksråd och kanslipresident 1720, landtmarskalk vid riksdagarna 1726 och 1731, var han faktiskt den, som hade högsta makten i landet, tills han vid 1738 års riksdag störtades af hattpartiet. Få år därefter afled han på sin gård Ekebyholm den 17 april 1742.

Flera graverade porträtt af honom äro utförda af Hamarson, de äro emellertid af obetydligt konstvärde, likaså ett i litet format signeradt C. C. G—1. Det å pl. 160 afbildade är graveradt af den i Hamburg verksamme Fritzsch; det finnes äfven i mindre format.

HORN, GUSTAF. Pl. 82, 83, 84.

Den kanske ryktbaraste bland de många framstående män, som den frejdade ätten Horn skänkt fäderneslandet, Gustaf Carlsson Horn, grefve till Björneborg, föddes under föräldrarnes fångenskap på Örbyhus den 22 oktober 1592, enligt inskriptionen å hans vapensköld i Jakobs kyrka i Stockholm. Han var endast tvenne år äldre än Gustaf II Adolf och stod äfven denne konung närmare än såväl Johan Banér som Lennart Torstensson. Hans bana är så känd och hans lefnadslopp har så många gånger varit föremål för utförliga redogörelser, att man här torde kunna inskränka sig endast till att meddela, att han blef riksråd 1626, befälhafvare i Livland 1628, var konungens närmaste man under fälttåget i Tyskland samt efter konungens död jämte Bernhard af Weimar öfverbefälhafvare öfver den svenska armén. Slutligen riksmarsk, generalfältherre och president i krigskollegium hade Gustaf Horn uppnått de högsta äreställen och stod på höjden af sitt anseende, då han den 10 maj 1657 afled i Skara under pågående riksmöte. Han var en af trettioåriga krigets utmärktaste män och ansågs såsom fältherre vara lika tapper som mild emot fienden, lika rättvis som sträng mot sig själf och andra.

Enligt Biografiskt lexicon skall af Florn finnas minst 16 porträtt, men huruvida härmed afses i olja målade bilder eller kopparstick angifves ej. Ett bland de bästa torde vara ett på Gripsholm, härrörande från David Becks pensel; det finnes äfven i kopia i Upsala universitets samlingar. Äfven vid Rydboholm, å Carlberg samt Salsta finnas bilder af Horn.

De graverade bilderna äro ganska talrika. Främst måste då nämnas ett ståtligt, om ej just sympatiskt, stick af Hondius (Pl. 82) utgifvet af P. F. Glaser; det har äfven blifvit efterbildadt i mindre format. En intressant bild är tecknad (ad vivum 1634) samt graverad och tryckt af Lucas Kilian. Det vackraste är utan gensägelse det ofvan omtalade praktfulla Beckska porträttet, som graverats af J. Falck och med rätta räknas såsom ett af denna konstnärs allra bästa stick (Pl. 83). Det å Pl. 84 afbildade pompösa porträtt, som återgifver Horn till häst, har i vänstra hörnet signaturen B. Wachmann, som dock ej torde hänföra sig till gravören. Bland öfriga i koppar stuckna bilder må anföras sådana af: C. Baun, J. A. Böner (1633), W. Kilian, P. Anberg (Becks typ), J. Meyssens

(Becks typ), Jac. v. Heyden, H. J. Gabler, Ruckman (efter Rigaud), (B) Montcornet (varianter) samt flere anonyma.

HORN, HENRIK. Pl. 127.

Henrik Henriksson Horn föddes den 22 maj 1618, tvenne månader efter faderns död. Han var redan vid 25 års ålder öfverste och utnämndes efter en synnerligen hedrande militärtjänstgöring först till riksråd 1660 och sedan, 1665, till fältmarskalk

44

samt var därefter tvenne olika gånger generalguvernör i Bremen och Verden. Han afled den 28 februari 1693 i Stade.

Den här afbildade gravyren saknar signatur, men torde härröra från C. Hagen. Af denna finnas tvenne äfvenledes anonyma efterbildningar, som dock förete väsentliga olikheter.

HÅRLEMAN, CARL. Pl. 172.

Nicodemus Tessins, d. y., lärjunge och efterträdare såsom öfverintendent, Carl Hårleman, föddes i Stockholm den 27 augusti 1700 (ej 1707) och härstammade från en till Sverige inflyttad holländsk trädgårdsmästare Christian Horleman, som från 1666 var anställd vid den dåvarande “Kongl. Trädgården“ d. v. s. den nuvarande kungsträdgården. Carl Hårleman, som var dennes sonson, började helt ung att under Tessins ledning utbilda sig till arkitekt och afslutade sina studier med en flerårig vistelse i utlandet, hufvudsakligast i Frankrike och Italien. Hof-intendent vid Nicodemus Tessins död 1728 samt öfverintendent 1741 var han den, som hufvudsakligen ledde och afslutade slottsbyggningen. Han var en utmärkt arkitekt och en mångsidigt bildad man, hvilken omständighet bidrog till att han t. o. m. blef erbjuden inträde i rådskammaren. Han afled 1753 den 9 februari i Stockholm och fick sålunda ej upplefva kungl. slottets invigning.

Hans porträtt är bl. a. utfördt af I. I. Haid i ett vackert svartkonstblad; bl. andra graverade bilder öfver Hårleman äro tvenne utförda af: C. efter (karrikatyr-liknande) konturteckning af “Equos Ghinzi“. Ett större minnesblad, graveradt af Aug. Dahlsteen, pl. 172, har i midten en profilbild af Hårleman. En liten bild är graverad af J. F. Martin. Af de bilder, som medföljde de första ordensstatuterna framställande ordensdräkterna uppgifves en föreställa C. Hårleman; denna gravyr är af Rehn.

VON KRUSENSTJERNA, PHILIP (CRUSIUS). Pl. 105.

Från Rothenburg a. d. Saale härstammade den först i Holsteinsk och från 1640-talet i svensk tjänst i Östersjöprovinserna anställde Philip Crusius, som föddes 1598 i Eisleben. Han har gjort sig känd såsom en utmärkt ämbetsman och användes vid flere beskickningar bl. a. 1655 till Moskwa. Adlad 1649 och utnämnd till ståthållare i Reval 1659 afled han i denna stad 1676 den 10 april. I Anecdota Benzeliana kallas han: “en lärd man och af de mest vidsträckta insikter i svenska rikshushållningen, den han mycket uppbragte isynnerhet i afseende på handeln; var ock en lärd poet“.

På 1630-talet gjorde han på hertigens af Holstein uppdrag till Moskwa och Persien en resa, som vidlyftigt beskrifvits af hans sekreterare Adam Olearius; denna resebeskrifning utkom i tredje upplagan 1663. Det å pl. 105 meddelade porträttet är utfördt för Olearii bok.

KÖNIGSMARK, MARIA AURORA. PL 149.

Man har länge haft en alldeles falsk föreställning om Conrad Christoffer Königsmarks dotters, den för sin skönhet beprisade Aurora Königsmarks, ålder, detta väl mest beroende på oföretagsamhet att undersöka förhållandet, ty den minsta eftertanke borde ha gifvit vid handen, att den år 1673 aflidne krigarens dotter måstvara minst trettio år, när det besjungna mötet med Carl XII ägde rum. Emellertid känner man nu, tack vare grefve Adam Lewenhaupts forskningar, att den ryktbare marskalkens af Sachsen moder föddes i Stade redan 1662 den 28 april. Med sin skönhet förenade hon äfven flere talenter och ansågs af sina samtida såsom en mycket

framstående, högt bildad kvinna. Hon afled såsom prostinna i stiftet Qvedlingburg i februari 1728.

Hennes porträtt finnes flerstädes bl. a. på Gripsholm, Skokloster m. fl. Det här å pl. 149 afbildade svartkonstbladet är utfördt 1705 af P. Schenck. En annan graverad bild af Aurora Königsmark, en yppig gestalt, härrör från C. Fritzsch i Hamburg.

KÖNIGSMARK, CARL JOHAN. Pl. 123.

Son af den bekante generalen Conrad Christoffer Königsmark och Maria Christina Wrangel föddes Carl Johan Königsmark 1659 den 5 maj i Nyborg i Danmark. Han följde i sina förfäders spår och ägnade sig åt krigareyrket; vid åderton års ålder utmärkte han sig redan för sin tapperhet i malteserordens tjänst. Snart därefter i engelsk tjänst blef han under sin vistelse i London anklagad för mord å en Thom Thynn, i hvars hustru han sades vara förälskad; denna romantiska historia har varit föremål för flere utläggningar och redogörelser. Härefter gick Königsmark först i fransk och sedan, under sin farbroders, Otto Wilhelm Königsmarks befäl, i venetiansk tjänst. Han deltog i fäktningen vid Argos, men kort därefter afled han af feber den 28 augusti 1686 (enl. likpredikan).

Af Carl Johan Königsmark existera flere graverade bilder, bland hvilka främst måste nämnas R. White’s å pl. 123 återgifna ståtliga, 1682 signerade blad, som äfven finnes återgifvet i stålstick. Ett annat vackert svartkonstblad är utfördt af Dunkarton 1812. Vackert är äfven ett af L. Cossin utfördt graveradt blad efter original af den i London bosatte svenske målaren M. Dahl (1656—1743), som utfört ett kändt porträtt af Carl XII.

KÖNIGSMARK, CONRAD CHRISTOFFER. Pl. 103.

Äldste son till den från trettioåriga kriget ryktbare Hans Christoffer Königsmark föddes Conrad Christoffer 1634. Han blef redan tidigt öfverste och var vid trettio års ålder generalmajor. Han gick senare i holländsk krigstjänst, men utnämndes 1673 till svensk rikstygmästare. Samma år blef han skjuten vid belägringen af Bonn.

Det å pl. 103 afbildade sticket är af Mathias Merian d. y. Tvenne anonyma graverade porträtt af Conrad Christoffer K. hafva samma typ som detta ehuru omvända; det ena är ordnadt som byst på en sockel.

KÖNIGSMARK, HANS CHRISTOFFER. Pl. 93.

Hans Christoffer Königsmark, som föddes 1600 den 25 februari på fädernegodset Kötzlin i Mark-Brandenburg, hade först tillhört den kejserliga arméen, men öfvergick, såsom rättrogen protestant till Gustaf Adolf 1629. Efter en lysande krigarebana, och sedan han 1651 blifvit riksråd samt 1655 fältmarskalk, afled han den 20 mars 1663 i Stockholm.

Af honom finnes ett flertal i olja målade porträtt, af hvilka en del återgifvits i gravyr. Bland graverade porträtt af honom måste i främsta rummet nämnas:

J. Falcks ståtliga, år 1651 signerade gravyr efter D. Becks original, som inspirerat flere gravörer bl. a. J. v. Meurs (bilden omvänd), J. Meyssens, P. Aubry samt en del anonyme. Härförutom märkas bröststycken af P. Aubry och Paul Fürst, en liten bild till häst äfven af Fürst, samt gravyrer af Leonardus Henrici (från Venedig) och W. P. Kilian jämte en hel del anonyma.

KÖNIGSMARK, OTTO WILHELM. Pl. 125.

Bland den rad af lysande krigare, som tillhört släkten Königsmark är Otto Wilhelm Königsmark den förnämste. Han var född 1639 och son till Hans Christoffer K.; liksom fadern blef han fältmarskalk och ansågs såsom en af Europas främste strateger. Sedan han 1675 utnämnts till svensk fältmarskalk och i fransk tjänst förvärfvat sig generallöjtnants grad, antogs han till generalissimus öfver republiken Venedigs krigsmakt 1686. Under fälttåget till Grekland afled han den 13 september 1688.

Ett stort antal bilder af honom förefinnes i gravyr. Det å pl. 125 af J. C. Gerhard finnes äfven omvändt samt utan ramverk och vapen; ett vackert svartkonstblad är signeradt I. Gele; ett annat, knästycke, af P. Schenck finnes med och utan inskription. Bland öfriga kunna nämnas ett af Nicola Schurtz, ett af B. Kenckel samt en del anonyma, däribland ett af 1688 framställande fältherrens byst i krigisk omgifning; af detta senare finnas exemplar med och

utan inskription.

LEIJONHIELM, JOHAN MALCOLM. Pl. 216.

Redan vid tjugufem års ålder utnämnd till major deltog friherre Johan Malcolm Leijonhielm med sitt regemente, det dåvarande Nerike-Vermlands, i 1788 och -89 års fälttåg i Finland. Vid reträtten från Högfors den 1 sept. 1789 ljöt han hjältedöden. Han var äfven anställd i Prinsessan Sofia Albertinas hofstat som kavaljer.

Det å pl. 216 afbildade minnesbladet är utfördt af I. G. Funche samt tillägnadt förbemälda Prinsessa af Hübner.

LEIJONHUFVUD, AXEL GABRIEL. Pl. 215.

Född den 13 september 1717 samt son till den för sin tapperhet bekante Carl Leonard Leijonhufvud, ingick Axel Gabriel Leijonhufvud först på den civila banan, men blef dock efter få års tjänstgöring, bl. a. i riksarkivet, liksom fadern krigare och avancerade till öfverstelöjtnant, hvarefter han 1766 tog afsked ur krigstjänsten. Han öfvergick sistnämnda år till hoftjänst och utnämndes då till hofmarskalk och öfverkammarherre hos prinsessan Sofia Albertina. Under riksdagen 1771 var han landtmarskalk. Han afled 19 juni 1789 på sin egendom Lindö. Varmt intresserad för konst och vetenskap tillhörde han Gjörwells umgängeskrets samt har uppträdt som författare. Han var en af alla, som kommo i beröring med honom, högt skattad personlighet.

Den å pl. 215 meddelade gravyren är utförd af S. L. Caton 1789 efter original af J. Snack.

LEIJONSTEDT, ANDERS. Pl. 148.

Yngre broder till Jakob Vollimhaus, sedan grefve Gyllenborg, föddes Anders Vollimhaus i Upsala 1649 och ingick liksom brodern på den civila banan. Först

45sekreterare i riksbanken blef han snart, på grund af sin stora begåfning och mycken tilltagsenhet och därjämte tack vare brodern Jakobs kraftiga stöd, insatt i reduktionskommissionen, i hvilken han var en af de mest verksamme och hänsynslöse med-lemmarne. Han adlades 1686 och antog då namnet Leijonstedt. Landtmarskalk vid 1719 års riksdag blef han riksråd, grefve samt president i kammarrevisionen samma år. Han hade liksom sin broder Jakob och andra fränder af namnet Gyllenborg, mycken poetisk begåfning. Han afled i Stockholm den 10 oktober 1725.

Hans porträtt finnes i Riddarhusets samling af landtmarskalkar och är graveradt af F. Akrel, se pl. 148.

LEWENHAUPT, GUSTAF ADOLF. Pl. 80.

På Vinäs i Kalmar län föddes den 24 februari 1619 Gustaf Adolf Lewenhaupt; föräldrarne voro rikskammarrådet och generalguvernören grefve Johan Casimir Leijon-hufvud (Lewenhaupt) och friherrinnan Sidonia Grip. Han gjorde sina första lärospån i krigareyrket under vistelse i Holland och kommenderade sedermera, endast tjugutre år gammal, i det andra slaget vid Leipzig det Torstenssonska regementet. Generallöjtnant 1648, riksråd 1650 samt fältmarskalk 1655. Han ansågs såsom en lika tapper som framstående härförare, hvars företag gynnades af lyckan, också var det en verklig förlust för svenska hären, när han, ännu ej trettioåtta år gammal afled i fältlägret vid Rautis i Finland den 29 november 1656.

Den å pl. 80 afbildade gravyren efter målning af Mathias Merian d. ä., är efter all anledning utförd af den framstående kopparstickaren M. Küsell, som bl. a. stuckit ett med detta nära öfverensstämmande blad framställande Carl Gustaf Wrangel, efter målning af Math. Merian den yngre. Gravyren är möjligen stucken efter det porträtt af G. A. Lewenhaupt, som finnes vid Skokloster; liknande gravyrer öfver Lewenhaupt äro utförda af Wolfg. Kilian (omvänd), P. Aubry m. fl.

LILLIE, AXEL. Pl. 92.

Bland trettioåriga krigets män var Axel Lillie, om icke en af de mest framstående, dock mycket bemärkt för sitt till oförvägenhet gränsande mod samt sin stora erfarenhet. Han föddes den 23 juli 1603 och ingick tidigt i krigstjänst. Endast 28 år gammal förlorade han vid stormningen af Mainz ena benet, hvilket dock icke hindrade honom att med mycken framgång fortfarande med lif och lust ägna sig åt krigets värf. Öfverste redan 1631 blef

han generalmajor 1638; tio år senare riksråd samt därefter generalguvernör och fältmarskalk afled Lillie den 20 december 1662.

Bland de af Beck utförda, sedan af J. Falck graverade bilderna af framstående svenska personligheter är det af Lillie (pl. 92) ej ett af de bästa, men är likväl såsom tillhörande den Falckska bildserien af stort konstnärligt intresse. Det är ut-fördt 1651, då Lillie redan hade passerat sin lefnads middagshöjd. Öfriga graverade bilder af Axel Lillie äro utförda af A. Kolze, som graverat trenne något olika, med och utan signatur samt mot olika fonder; ett knästycke är utgifvet af P. Fürst i gravyr af P. Troschel.

LILLIENSTEDT, JOHAN. Pl. i52.

Född i Björneborg den 14 juni 1655 blef Johan Paulinus, som han först kallade sig efter fadern, kyrkoherden Paulus Raumannus, redan vid 24 års ålder kallad till

adjunkt vid universitetet i Åbo, men kom aldrig att tillträda denna befattning. Han avancerade hastigt på den civila banan, där han tjänstgjorde under Sten Bielke, i hvars hus han varit guvernör. Adlad 1690 med namnet Lillienstedt blef han 1705 vice president i Wismarkska tribunalet. Sedan han med mycken smidighet utfört flere diplomatiska värf och under en del år verkat som landshöfding, samt under Carl Xlhtes senare år varit denne konung följaktig, utnämndes han 1719 till riksråd och upphöjdes till grefve. Slutligen president i förbemälda Wismarska tribunal afled han i Pomern den 26 september 1732.

Det ståtliga af Drevet utförda å pl. 152 afbildade sticket är ett bland de vackraste blad, som denne konstnär utfört. En mindre gravyr öfver Lillienstedt är signerad Andr. Reinhardt.

VON LINNÉ, CARL. Pl. 206.

Den världsbekante vetenskapsmannen Carl von Linné föddes den 13 maj 1707 i Råshults komministergård. Han var ännu icke trettio år, då han uppnått världsrykte. Europa genljöd under decennier af hans lof, och när han den 10 januari 1778 vid sjuttio års ålder aflidit meddelade Gustaf III de samlade ständerna nyheten därom såsom en förlust, som drabbade hela svenska folket.

Graverade porträtt af Linné äro nästan oräkneliga. Bland de ståtligaste bladen äro H. Kingsburys stick efter Hofmans original samt Alix gravyr efter Roslins år 1775 utförda oljemålning. Efter samma original är äfven Clement Bervic’s å pl. 206 meddelade stick, som på beställning af Sv. Vetenskapsakademien utfördes 1779.

LÖFVENSKIÖLD, HENRIK ANDREAS. Pl. 185.

Löfvenskiöld var son till landskamreraren Anders Löfgren och föddes på Eggeby gård i Östergötland den 5 september 1699. Han ägnade sig från år 1719 åt civil tjänstgöring och var vid sin död amiralitetskammarråd. Adlad 1743 antog han namnet Löfvenskiöld. Han afled i Karlskrona den 25 maj 1765. Känd såsom en dugande och kunnig ämbetsman användes han ofta i kommittéer. Äfven såsom författare är han fördelaktigt känd, både som svensk och latinsk skald.

Det å pl. 185 meddelade porträttet af Henrik Andreas Löfvenskiöld är utfördt af anonym konstnär.

MACLEAN, RUTGER. Pl. 226.

Den såsom framstående patriot och banbrytande landthushållare kände Rutger Macleon föddes den 27 juli 1742. Han hade dels ägnat sig åt krigstjänst, dels åt uppvaktning vid hofvet, där han intog en framstående ställning såsom kammarherre hos drottning Sofia Magdalena. Sedan han af morbrodern öfverste Coyet ärft den stora egendomen Svaneholm i Skåne vinnläde han sig om att med nya metoder för landtbruket åter sätta denna vanskötta egendom i fullgodt skick. Hans åtgöranden i detta hänseende såsom stridande mot gängse meningen betraktades med misstro, men Macleans okufliga energi och fasta tro på sina idéer öfvervunno icke blott alla svårigheter utan förskaffade honom så småningom erkännande äfven från de bittraste motståndarne. Han afled den 14 januari 1816 på Svaneholm.

Den bild af Maclean, som lämnas å pl. 226, är utförd af v. Heuer efter ritning af P. Lindberg.MANDELBERG,

JOHAN EDVARD. Pl. 212.

Historie- och bataljmålaren Mandelberg var född 1731 i Stockholm, där fadern var målare. Sin egentliga utbildning fick Mandelberg i Köpenhamn från 1752 under Pilos ledning. Äfven i Paris under Roslin samt i Rom under Mengs utvecklade han sina rika anlag; han utnämndes vid återkomsten till Köpenhamn till dansk hofmålare samt blef 1764 professor vid därvarande konstakademi och var sedermera bosatt i Köpenhamn, där han afled 1786. Det har uppgifvits, att han är upphofsman till en liten tafla öfver Tessinska huset i Stockholm, bekant från olika utställningar. Denna uppgift kan på det bestämdaste vederläggas. C. G. Tessin i sina egna inventarier uppger denna tafla och en pendant vara utförda af "hofinten-denten Pasch".

J. F. Clemens har graverat den å pl. 212 meddelade bilden af Mandelberg efter P. Als' original. Äfven af J. F. Hörlings hand har man en, ehuru föga tilltalande gravyr öfver Mandelberg.

MANDERSTRÖM, CHRISTOFFER. Pl. 214.

Hofman och vitterlekare var den år 1727 den 2 december födde Christoffer Mander-ström en, om ock mycket underlägsen, föregångare till Johan Gabriel Oxenstierna. Han hade åtnjutit en vårdad uppfostran som gjorde honom synnerligen lämpad för den bana, som blef hans, nämligen hofmannens; först handsekreterare hos kronprinsen Adolf Fredrik blef han snart kammarherre hos Lovisa Ulrika och hos kronprins Gustaf (III). Slutligen öfverkammarherre, ståthållare på Ulriksdal och hofmarskalk hos drottning Sofia Magdalena afled han i Stockholm den 1 september 1788. Hans litterära produktion är af olika värde; bäst torde vara en del öfversättningar af operatexter.

J. F. Martin har, sannolikt efter hans död 1788, utfört den å pl. 214 af bildade gravyren.

MARDEFELT, ARVID AXEL. Pl. 136.

Den från det olyckliga kriget i Brandenburg på 1670-talet kände fältmarskalken Conrad Mardefelt hade sonen Arvid, som föddes på 1660-talet och redan från sin första ungdom ägnade sig åt militära värf. Han ingick i armén 1677 och utnämndes efter 20 års krigstjänst till öfverste för Södermanlands regemente och deltog sedermera i fälttågen i Polen samt avancerade 1703 till generalmajor samt 1706 till general vid infanteriet. Endast tvenne år därefter afled han 1708 i sitt kvarter i Jankin i Stor-Polen, där han af fienden hölls fången.

Af honom finnes trenne graverade porträtt, alla anonyma samt nära öfverens-stämmande med hvarandra, dock olika med afseende på underskriften. Det å pl. 136 meddelade är, hvad utförandet angår, det bästa.

MARTIN, ELIAS. Pl. 227.

Den äldre af de såsom konstnärer i Stockholm verksamme bröderna Martin, Elias, var född 1739. Fadern var snickaren Olof Martin, modern var halfsyster till snickaren Georg Haupt. Genom fältmarskalken Augustin Ehrensvärds bemedling fick han tillfälle att utveckla sina stora konstnärliga anlag. Det var dock först från midten af 1760-talet som Martin i Frankrike och Italien, men hufvudsakligen i England,

\

där han stannade i sammanlagdt femton år, ytterligare studerade historiemålning och landskapsmålning. Han intager bland våra tidigare landskapsmålare ett mycket framstående rum. Han återvände till Sverige 1791 och afled nära 80 år gammal 1818 den 25 januari.

Tvenne anonyma rätt obetydliga graverade porträtt af honom förekomma samt dessutom det å pl. 227 afbildade sticket, som utförts af F. E. Martin efter en medaljong af Sergel.

MEIJERFELT, JOHAN AUGUST. Pl. 165.

Bland de karolinska hjältarne är Johan August Meijerfelt en af de mest framstående. Han var född i Livland 1664 och var son till öfverstelöjtnanten Anders Meyer, som adlats med namnet Meijerfelt. Han hade först tjänat som frivillig i holländska armén. Från 1699 i svensk tjänst var han vid öfvergången af Düna 1701 öfverstelöjtnant. Redan 1704 generalmajor, blef han general 1711 och 1713 kungl. råd samt generalguvernör öfver Pomern,

hvilket land han styrde nästan utan afbrott till 1748. Han afled på Söfdeborg den 9 november 1749.

Öfver honom finnas flere graverade bilder, däribland ett anonymt svartkonstblad. Det å pl. 165 afbildade sticket är utfördt af den bekante Fritzsch i Hamburg och tillhör en serie af 5 bilder af svenske riksråd, hvilka bilder tillhöra Chr. Nettel-bladts: Schwedische Bibliothec. Af detta stick finnes en efterbildning, men utan vapen samt med olika inskription. Ännu en tydlig efterbildning af denna bild med rådshatt är signerad: Dan. Tilas ... I. L. Ekestubbe.

MENNANDER, CARL FREDRIK. Pl. 2x1.

Son till kyrkoherden Anders Mennander föddes Carl Fredrik i Stockholm den 19 juli 1712. Han studerade först i Åbo och sedan i Upsala, men blef magister vid förstnämnda universitet 1735. Sedan han några år verkat som universitetslärare samt kyrkoherde, kallades han 1757 till biskop i Åbo; 1775 utnämndes han till ärkebiskop, hvilket ämbete han förvaltade till sin död den 22 maj 1786. Icke blott som religionslärare utan äfven såsom historiker och naturforskare har Mennander lämnat ett högt aktadt namn.

Det å pl. 211 meddelade sticket är efter P. Kraffts målning utfördt af F. Akrel och tillhör dennes vackrare blad; det förekommer äfven utan inskription. Samma bild finnes i litet format samt omvänd, dock med den ändringen att å rocken tillagts det af Gustaf III 1778 utdelade faddermärket. Ett troligen unikt aftryck af ännu ett graveradt porträtt af Mennander, knästycke i full ornat, utan mitra, finnes i Kungl. Bibliotekets samlingar.

MESSENIUS, JOHANNES. Pl. 65.

Mjölnaresonen, den snillrike Johannes Messenius, föddes 1579 i juli månad i byn Freberga, Kölfvestens socken i Östergötland. Redan vid tio års ålder kom han i Vadstena skola, men genom mäktiga gynnares bemedling blef han efter få år satt i tillfälle att i utlandet fullfölja sina studier. Sedan han besökt Braunsberg, Krakau och Rom, erhöll han 1606 den filosofiska doktorsgraden i Ingolstadt. Återkommen till fosterlandet 1608 blef han professor i Upsala, där han stannade i knappa fem år. Utnämnd till “Custos archivi“ och snart därefter till assessor i Svea hofrätt,

47inblandades han i politiska intriger samt fängslades och dömdes till lifstids fängelse för förrädisk brefväxling med Polen och jesuiterna. Han fördes först till Cajaneborgs fästning nära ryska gränsen och sedan efter nära tjugu år till Uleå. “I denna hemska trakt, där endast strömkarlens vilda toner ljudit, fastnaglades för lifstiden, snillet, skalden, häfdatecknaren.“ Messenius dog 1636 i Uleå. Intressanta upplysningar om M. finnas i L. Linders 1894 utgifna: Bidrag till Messenii tidigare lif 1579(0)—1608.

Redan vid tiden för hans fängslande omtalades, att han sändt sitt i koppar stuckna porträtt till jesuiterna Af detta stick känner man dock ej nu något exemplar, men det är i alla händelser ej denna bild, som återgifvits å pl. 65, som måhända utförts med ledning af ett oljefärgsporträtt i Gripsholmssamlingen. Gravyren är utförd 1703 af Truls Arvidsson, för Messeni “Scondia Illustrata“. Af det ofvannämnda oljefärgs-porträttet, som 1894 var utställdt på Gustaf II Adolfs utställningen, kan meddelas följande beskrifning: Knästycke åt höger, nästan en face; stående i svart dräkt med vänstra handen i sidan, den högra pekande på en uppslagen bok, hvari läses: Muscce post funera florent, Mors sine Musis vita; där bredvid en dödskalle, ur hvars ögonhålor och näsöppning tre blommor uppsticka; i öfre högre hörnet ett vapen samt därunder: AETATIS SVÆ 30. Anno 1611.

Å somliga exemplar af Arvidssons gravyr står i högra hörnet: “ex orig. delin“. Af denna gravyr finnas åtskilliga anonyma efterbildningar.

VON MYTENS, MARTIN (äfven Meijtens). Pl. 193.

Son af den framstående målaren Martinus Mijtens, som redan på 1670-talet var verksam i Stockholm, föddes Martin Mijtens (senare von Mytens) i Stockholm 1695 den 24 juni. Först elev i faderns atelier studerade han från 1717 under Boit i Paris, där han snart väckte uppseende. Under vistelsen där fick han bl. a. måla Ludvig XV:s och czar Peters porträtt. Han gjorde sedermera resor i Tyskland, Italien och Österrike samt blef först kejserlig kammarmålare och från 1759 direktör öfver konstakademien i Wien, hvilken post han innehade till sin död 1770

den 30 mars. Såsom emalj- och miniatyrmålare intager han ett mycket framstående rum, men anses såsom porträttör ej uppnått faderns skicklighet.

Sitt eget porträtt tyckes han målat flere gånger. Minst trenne sådana äro återgifna i gravyr. Bland dessa märkes ett stort svartkonstblad, knästycke, graveradt af I. G. Haid 1756; ett annat är afbildadt å pl. 193, det är äfvenledes utfördt 1756 af Jacques Schmutzen i Wien. Det tredje är måhända mera kändt; konstnären har där framställt sig utan peruk; det är signeradt J. C. Echardt; å somliga exemplar är tillfogadt Heilbronn.

NORDENCRANTZ, ANDERS. Pl. 196.

Anders Backmansson, sedermera adlad Nordencrantz, föddes 1697 den 5 januari i Brunflo i Jämtland, där fadern då var kronofogde. Han ägnade sig tidigt åt handel och mekaniska studier samt vistades i sin första ungdom länge i London. Vid hemkomsten till Sverige gjorde han sig snart känd för diverse uppfinningar och valdes 1727 till riksdagsman för Sundsvall. Genom sin framstående verksamhet vid riksdagen samt sitt stora arbete “Arcana Oeconomice et Comercii“ blef uppmärksamheten fäst vid honom och han utnämndes till konsul i Lissabon 1731. Efter återkomsten till Sverige adlades han och utnämndes 1747 till kommerseråd. Han utöfvade

samtidigt en omfattande skriftställareverksamhet och lämnade dessutom vid sin död den 19 juli 1772 ett stort antal otryckta arbeten i ekonomiska ämnen.

Det här afbildade porträttet af Nordencrantz är graveradt af J. Gillberg efter P. Kraffts år 1771 utförda lifliga och karaktäristiska oljemålning; under originalet var skrifvet ur LIorat. Epist. L. II, ep. I. v. 10: “Diram qui contudit hydram Notaque fatali portenta labore subigit.“

NORDENFLYCHT, HEDVIG CHARLOTTA. Pl. 181.

Den bekanta skaldinnan Hedvig Charlotta Nordenflycht, “Herdinnan i Norden“, föddes den 28 november 1718 i Stockholm. Hennes utförliga biografi af D:r J. Kruse utkom 1896, till hvilket intressanta och på synnerligen grundliga forskningar hvilande arbete härmed hänvisas. Fru Nordenflycht afled den 28 juni 1763 på Lugnet vid Skokloster.

Ett vackert porträtt af skaldinnan, utfört af J. H. Scheffel, tillhör Upsala universitet (se N. Sjöberg. Svenska Porträtt I. Samlingarna vid Upsala universitet). Ett annat, äfven af J. H. Scheffel, är graveradt af Müller, se pl. 181.

OLIVECRANTZ, JOHAN. Pl. 135.

Ärkebiskopen Laurentius Paulinus Gothus hade endast en son Johan Larsson Paulin, som jämte systrarna adlades för faderns förtjänster med namnet Olivecrantz. Han föddes den 1 augusti 1633 medan fadern ännu var biskop i Strängnäs. Efter studier i Upsala blef han redan tidigt aktuarie i kansliet och åtföljde 1658 såsom legationssekreterare Björnklou och Bielke till kejsarvalet i Frankfurt. Nu följde befordringarna raskt. Redan 1661 envoyé i Holstein och 1676 ambassadör till freds-verket i Nijmwegen blef han 1680 ståthållare i Rewal samt 1681 guvernör öfver drottning Christinas underhållsländer. Olivecrantz, som aldrig undfick rådspurpurn, lär dock varit utsedd att i Bengt Oxenstiernas ställe öfvertaga ledningen af utrikes angelägenheterna. Denna plan kom dock ej till utförande och Olivecrantz dog utan tjänst i Stockholm den 10 januari 1707. Han var en framstående latinsk skald.

Det å pl. 135 afbildade präktiga sticket är utfördt efter original af Ludovicus Weyandt.

OXENSTIERNA, AXEL. Pl. 77, 78, 79-

Den i Sveriges häfder utan gensägelse mest betydande enskilde person, Axel Gustafsson Oxenstierna, grefve till Södermöre, föddes 1583 den 16 juni på Fånö i Upland. Hans lysande bana och hans betydelse för fosterlandet behöfva ej här blifva föremål för utläggning, dock må erinras därom, att Axel Oxenstierna, som 1612 utnämndes till rikskanslär och innehade detta ämbete till sin död, ägnade under denna tid åt alla grenar af förvaltningen samt åt utrikes angelägenheterna äfvensom åt krigsärendena hela sitt intresse och sin outtröttliga arbetsförmåga. Han

afled den 28 augusti 1654 i Stockholm.

Något ungdomsporträtt af Axel Oxenstierna är ej kändt, men från hans mannaålder förekomma däremot ej sällan bilder. Det tidigaste nu kända originalporträttet är sannolikt en pastellmålning från 1633, då Oxenstierna likväl var femtio år gammal; denna bild befinner sig i Vitterhets- Hist.- och Antikv. Akademiens ägo samt har skänkts dit af grefve C. E. Gyldenstolpe. Å bilden finnes följande anteckning: “faitce vendredy 4 de Mai 1633, en moins d’une demie heure devant la nature par Dumouttier“; på dukens baksida står: “måladt vid en conférence med Cardinal Richelieu“. Af denna bild fanns ännu 1894 vid Fiholm i Västmanland en måhända samtidig kopia, som förut tillhört excellensen grefve Horn.

Den Mierveldska typen, utförd “ad vivum“ 1635, hr företrädd af ganska goda exemplar bl. a. vid Gripsholm samt vid Rydboholm; det är denna Mierveldska bild, som graverats af W. Delff (pi. 78). En helt olika typ företer det af Hondius graverade bladet, hvars förebild man ej känner. Af David Becks ypperliga bild af Axel Oxenstierna på ålderdomen äges exemplar af grefve Bengt Oxenstierna och af grefve Brahe å Skokloster, sannolikt båda original. Vid Tidö finnes ett originalporträtt, helfigur i naturlig storlek, i mörk dräkt med stor spetskrage; rikskanslären, hållande en käpp i vänstra handen, står vid ett bord, hvarå ligger ett öppet bref med stort rödt vax-sigill; af denna bild finnes vid Fiholm (i Västmanland) en god kopia (utförd 1740 af J. A. Weyz), å hvilken, enligt traditionen, C. F. Breda senare till-målat en vy af Tidö slott, som ej återfinnes på originalet. Vid Gripsholm finnas, utom det förut nämnda, tvenne olika, det ena af Math. Merian (?).

En helfigur, äfven i naturlig storlek, med den Beckska typen är uppsatt i kanslihuset i utrikesministerns rum. Vid Salsta fanns före auktionen (1875) ett porträtt af Axel Oxenstierna med Becks typ.

I en äldre bouppteckning (efter grefvinnan H. E. Oxenstierna, f. De la Gardie, 1722) omtalas följande “conterfaits“ af rikskanslären: ett “knästycke i förgylt rahm“, ett “med försilfrad rahm“, ett “förgg. rahm“, en “bröstbild utan rahm“ samt ett “till häst med en dräng“; de bägge sistnämnda kunna dock lika väl afse sonen Erik Oxenstierna, ty i bouppteckningen angifvas de endast såsom föreställande “sal. rikskanslären“ (se Rytterns socken af F'. U. Wrangel. Bil. 11:0 16).

Graverade porträtt af den ryktbare kanslären äro talrika. Det ståtligaste är det ofvan omtalade Delffska bladet (pl. 78), som stuckits efter Miervelds original och senare blifvit kopieradt i mindre format af Akrel, Ruckman m. fl. En annan ofta reproducerad gravyr är den af H. Hondius år 1633 utförda (pl. 77), som tjänat

F. Hulsius, Wolfg. Kilian, J. v. Heyden, E. Verfielst m. fl. till förebild. Det Beckska porträttet är förträffligt graveradt af Falck, och finnes i tvenne varianter, det ena (pl. 79) i oval ram, det andra fyrkantigt med olika inskription; äfven denna gravyr har blifvit föremål för efterbildningar bl. a. af Gaillard (i varianter). Bland den stora mängden öfriga kopparstickare, som utfört stick af Axel Oxenstierna, anonyma oräknade, må nämnas: S. Glanerus, j. J. Metzger, J. Blaschke, B. Montcornet, P. Aubry, Geijser, J. de Leuw, Bodlinger, S. Weishan, Seb. Fuchs (1633).

OXENSTIERNA, BENGT GABRIELSSON. Pl. 133.

Bland Sveriges statsmän intager Bengt Oxenstierna ett af de mest framstående rummen. Han föddes 1623 den 16 juli på den gamla familjeegendomen Mörby samt var son till riksskattmästaren grefve Gabriel Bengtsson Oxenstierna (till Korsholm och Wasa). Han ägnade sig redan helt ung åt allvarliga studier och skall vid åtta års ålder hållit en latinsk oration. Sedan han tillbragt en del år vid Upsala universitet företog han vid fyllda tjugu år en långvarig resa till utlandet, hvarefter han dels bevistade slutförhandlingarna i Westfaliska fredskongressen, dels såsom svensk fullmäktig afsändes till Nürnberg. Efter olika med mycken takt och skicklighet utförda

diplomatiska värf blef han 1654 riksråd. Äfven senare blefvo honom anförtrodda de viktigaste uppdrag bl. a. 1676 att vara ambassadör vid fredsverket i Nijmwegen. Kanslipresident 1680 var han sedermera under nästan Carl XFs.hela regering den som uteslutande hade afgörandet rörande Sveriges utrikes politik i sin hand och visade sig därvid såsom en upplyst, klok, grundligt lärd och öfverlägsen statsman. Han afled den 12 juli 1702.

Det porträtt af honom, som är afbildadt å pl. 133 tillhör den af P. de Jode utförda serien stick efter A. v. Hulles

förebilder; en efterbildning häraf är graverad af P. Aubry, som sannolikt utfört äfven en liknande med bilden vänd åt motsatt håll. Ett porträtt af Bengt Oxenstierna af A. Bioen har graverats af C. Meysens; det finnes häraf åtminstone en imitation med ansiktet vändt åt motsatt håll, sannolikt graveradt af W. P. Kilian.

Äfven finnes ett större svartkonstblad öfver Bengt Oxenstierna på äldre dagar; det är emellertid ganska underhaltigt.

OXENSTIERNA, GABRIEL BENGTSSON. Pl. 81.

Gabriel Bengtsson Oxenstierna grefve till Korsholm och Wasa, föddes den 26 mars 1586. Han ägnade sig först med lif och lust åt krigarens yrke, men, sedan han 1611 utnämnts till guvernör och 1617 till riksråd, synes han, ehuru samtidigt utnämndes till öfverstetygmästare, mera ägnat sig åt fredliga värf och blef 1631 guvernör öfver Finland samt 1634 riksskattmästare och till följd däraf en bland drottning Christinas förmyndare. Slutligen utnämndes han till riksamiral och president i amira-litetskollegium 1652. Han afled på Edsberg i Upland den 12 december 1656.

Hans porträtt af Beck äges af grefve Erik Oxenstierna. Denna bild är år 1650 graverad af Jeremias Falck, en synnerligen utmärkt gravyr återgifven å pl. 81; den finnes äfven omvänd och i mindre skala graverad af P. Aubry.

OXENSTIERNA, GABRIEL GABRIELSON. Pl. 130.

Bland de många framstående män, tillhörande de olika grenarna af släkten Oxenstierna, som kommit till makt och anseende, är Gabriel Gabrielson icke en af de ringaste. Visserligen kan han ej täfla med de mest lysande ättemedlemmarna, men dels såsom häradshöfding i Finland (från 1644), dels hofmarskalk, riksjägmästare och riksråd, lade han i dagen egenskaper, som förvärfvade honom drottning Christinas synnerliga ynnest. Efter drottningens tronafsägelse utnämndes han 1657 till lagman i Vermland samt slutligen till riksmarskalk. Han var född 1619 den 6 mars på slottet i Reval och var son till den berömde riksskattmästaren Gabriel Oxenstierna. Vid sin död 1673 den 12 januari var han ännu en man i sin fulla kraft.

Hans å pl. 130 afbildade porträtt är måladt af Ch. Thompson och graveradt af Fr. Akrel. Det finnes äfven i mycket litet format graveradt af Liebe samt tryckt i Leipzig.

OXENSTIERNA, JOHAN AXELSSON. Pl. 85, 86.

Den store rikskanslärens förstfödde son, Gustaf Oxenstierna, afled ung, nyss fylld 20 år. Det skulle sålunda egentligen tillkommit den honom i ålder närmaste brodern, Johan Oxenstierna, att upptaga rikskanslärsmanteln efter fadern. Att så ej skedde var beroende af flere omständigheter, dels på Johan Oxenstiernas långa vistelse i utlandet, dels på hans högdragna sätt och häftiga lynne, som gjorde honom föga

49lämpad för rikskanslärens maktpåliggande kall, hvilket bättre stämde öfverens med den yngre broderns, Erik Oxenstiernas, karaktär. Johan Oxenstierna var född den 24 juni 1611; redan tidigt fick han sig anförtrodda flere viktiga diplomatiska uppdrag och var ännu ej 30 år, när han blef riksråd. År 1641 utsedd till svenskt sändebud vid Westfaliska freden, vistades han nästan utan afbrott i 10 år i utlandet. Snart efter hemkomsten blef han riksmarskalk samt slutligen president i Wismarska tribunalet. Han afled i Wismar den 5 december 1657 och var den siste af de många framstående medlemmarna af ätten Oxenstierna, som inom helt kort tid rycktes bort, Axel O. (1654), Gabriel Bengtsson O. (1656), Erik O. (1656), Johan O. (1657).

Porträtt af Johan Oxenstierna äro sällsynta, åtminstone målade sådana. Ett finnes i den bekanta salen i Münster, där bilder af alla den Westfaliska fredens män finnas samlade alltsedan midten af 1600-talet. På Tidö finnes intet porträtt af honom, men däremot två vid Gripsholm.

De graverade porträtten äro däremot flere, dock nästan alla anslutande sig till ett af A. v. Hulle, som graverats af P. de Jode (pl. 85); af denna bild finnas flere varianter med smärre olikheter; en har särskild underskrift på holländska. Bland dem som användt samma typ i mindre format märkas: P. Anberg, H. Allaerdt, Wolfgang Kilian, C. v. Dalen m. fl. Den å pl. 86 afbildade gravyren härrör möjligen från Lucas Kilian eller Math. Merian d.

y. och skiljer sig i väsentlig grad från alla öfriga bilder af Johan Oxenstierna.

OXENSTIERNA, JOHAN GABRIEL. Pl. 228.

Den lysande statsmannen, hofmannen och skalden grefve Johan Gabriel Oxenstierna föddes den 4 juli 1750 på föräldrarnes egendom Ekenäs. Han valde först den diplomatiska banan, men efter några års tjänstgöring vid beskickningen i Wien återvände han till fosterlandet, där han jämte anställning i presidentkontoret såsom kammarherre blef fäst vid hofvet (1774). Nu följde snart mera viktiga utnämningar. Riksråd, öfverstemarskalk, t. f. kanslipresident, riksmarskalk (1792). Huru betydande dessa befordringar än torde synas, är det dock ej därifrån Oxenstiernas namn lånar sin glans. Det är såsom en af våra yppersta skalder Johan Gabriel Oxenstierna vunnit sin ryktbarhet. Systerson till G. F. Gyllenborg och intimt lierad med den tjugu år äldre C. F. Creutz riktades Oxenstiernas håg tidigt åt skaldekonsten. Tegnér, som jämför honom med de nyssnämnde, säger, att han var mera lysande än Creutz och oändligt rikare och böjligare än Gyllenborg.

Han afled i Stockholm den 29 juli 1818.

Flere porträtt af honom äro kända, men endast ett fåtal finnas graverade. Det å pl. 228 afbildade är utfördt af A. U. Berndes efter original af C. F. Breda (det förekommer såväl med som utan underskrift). I den bekanta serien graverade porträtt af Gustaf IV Adolfs faddrar förekommer äfven Oxenstiernas bild.

PASCH, JOHAN. Pl. 191.

Den förste här i Sverige bosatte konstnären med namnet Johan Pasch, var född 1706 den 12 mars i Stockholm, där fadern hade målareverkstad. Elev hos Krafft och under vistelse i utlandet i början af 1730-talet ifrigt sysslande med ornamentik och ornamentsmålninof utbildade han sig till en af våra mest framstående dekoratörer. Vid sin hemkomst till fosterlandet erhöll han i uppdrag att afsluta Stockholms slotts

dekorering. Bland hans större arbeten märkes plafonden i slottskapellet i Stockholm; slutligen hofintendent afled han i sin födelsestad 1769 den 16 januari.

Hans här å pl. 191 meddelade porträtt är afbildadt efter en gravyr af Gillberg, som till förebild haft en målning af Lorentz Pasch.

PAULINUS (GOTHUS), LAURENTIUS. Pl. 69.

Sveriges åttonde luterske ärkebiskop Laurentius Paulinus, kallad Gothus, föddes 1565 den 10 november i Söderköping och var brorson till ärkebiskop Laurentius Petri, också han kallad Gothus. Fadern, Pål Pedersson, var borgmästare i ofvannämnda stad, där äfven sonen fick sin första undervisning. Efter studier i utlandet utsågs han redan 1593 till professor i Uppsala. Utnämnd till biskop i Skara 1608 och i Strängnäs’ stift 1609 verkade han i detta senare stift ända till 1637, då han intog den lediga ärkebiskopsstolen i Uppsala. Han afled 1646 den 29 november i sistnämnda stad, men ligger begrafven i Strängnäs domkyrka. Han var en af de mest framskjutne vetenskaplige skriftställarne på sin tid, isynnerhet på religions-undervisningens och filosofiens område.

Det i pl. 69 afbildade sticket är utfördt af I. v. Munnikhuysen efter original af Ludv. Weyandt.

PERINGSKIÖLD, JOHAN. Pl. 145.

Sextonhundratalets kanske mest kände fornforskare och släktkännare Johan Peringer, adlad Peringskiöld, föddes 1654 den 6 oktober i Strengnäs, där fadern var lektor. Redan helt ung, ägnade han sig åt studiet af Sveriges fornminnen och åtnjöt bland annat undervisning af den lärde Hadorph, som han var följaktig under resor till landets olika delar. Talrika äro hans utgifna arbeten, men ännu mera omfattande äro hans i olika institutioner bevarade anteckningar och skrifter, resultaten af ett samlarenit, som kan jämföras med den bekante Palmskölds. Hans kunskaper och hans skarpsinnighet tilläto honom mången gång att lösa gåtor, som hans föregångare måst lämna olösta, men å andra sidan har hans stora brist på kritik ådagalagts af senare tiders forskare. Hans uppgifter måste därföre alltid användas med den största försiktighet. Sedan han i nära 27 år varit antikvitetskollegii sekreterare samt riksantikvarie afled han 1720 den 24 mars.

Hans å pl. 145 återgifna, föga konstnärliga bild, är ett kopparstick, som finnes i flere varianter dels med, dels utan inskription; äfven i accessoirerna finnas olikheter; exemplar finnas med bilden omvänd. Maneret i gravyren påminner om vissa, af Margareta Stafhell utförda stick. Bilden torde ej vara utförd efter ett af Chr. Thomas måla dt i Södermanlands-Nerikes nation befintligt oljefärgsporträtt.

PIPER, CARL. Pl. 142.

Den lysande och allsmäktige ministern från senare hälften af Carl XI:s och första hälften af Carl XII:s regeringar, Carl Piper, föddes i Stockholm den 29 juli 1647. Härstammande från en öfver Finland till Sverige inflyttad nordtysk släkt tillhörde han denna grupp af begåfvade och förslagne män, hvilka under reduktionens dagar lyckades svinga sig upp till de högsta äreställen.

Mot slutet af 1680-talet kan man säga, att han redan gjort sig oumbärlig hos Carl XI och innehade snart sagdt på alla områden af förvaltningen af rikets ange-

50lägenheter. Hos Carl XII stod han i ännu högre gunst och var den, som utan gen-sägelse under förra hälften af denne konungs regering hade det största inflytandet på ärendenas gång. Klok, skarpsinnig, försiktig men ej utan tilltagsenhet, självständig och fullt medveten om värdet af sin makt, var Carl Piper dock ej en statsman af samma betydelse som en Axel eller Bengt Oxenstierna, en Arvid Horn. Fången vid Pultava 1709 blef han ej utlöst och lefde i Ryssland till den 29 maj 1716, då han afled i Schüsselburg.

Porträtt af Piper finnas flerestädes: på Christinehof i Skåne, på Gripsholm, i universitetshuset i Upsala; detta senare är en af Krafft utförd kopia efter Ehrenstrahl och skänktes dit af Piper 1703.

Det af den bekante holländske kopparstickaren P. Schenck i “svartkonst“ utförda, å pl. 142 af bildade sticket, återgifver en typ väsentligen afvikande från andra porträtt af Carl Piper, och synes af inskriptionen att döma vara tillkommet efter 1705, då Piper blef riksmarskalk, “supremus aulæ mareschallus“. En annan graverad bild af Piper är utförd af den här under en lång följd af år verksamme Johan van Aveelen; samma bild finnes äfven i dåliga imitationer i mindre format.

POLHEM, CHRISTOFFER. Pl. 170.

Af österrikisk-ungerska föräldrar, som inflyttat till Visby, föddes 1661 den 18 november den snillrike mekanikern Christoffer Polhammar, adlad Polhem. Under ledning af matematikern professor Spole i Upsala gjorde den unge Polhammar sina första studier och visade därvid framstående anlag samt utförde flere självständiga arbeten af sådan betydelse, att Carl XI utnämnde honom till “bergsmekanikus“. Det var emellertid först sedan han vid 33 års ålder kunde företaga en längre resa i utlandet, som han kom i tillfälle att utveckla sin storartade begåfning. Hans mest framstående arbeten torde vara hafsdammen vid dockorna i Karlskrona och den första planen för en kanal mellan Östersjön och Nordsjön. Vid nära 90 års ålder afled Polhem den 31 augusti 1751.

Det porträtt af honom, som efter Bergqvists gravyr återgifves å pl. 170, är utfördt af Scheffel samt tillhör Ivungl. Vetenskapsakademien (kopia i universitetshuset i Upsala). Detta stick finnes äfven i mycket liten skala med vacker inramning utfördt af Liebe. Tvenne andra graverade porträtt af honom äro utförda af E. Martin (eller Rehn?) och af J. F. Martin.

POSSE, GUSTAF. Pl. no.

Öfverståthållaren i Stockholm, Knut Göransson Posse, hade, utom andra barn, sonen Gustaf, som föddes den 29 maj 1626. Efter grundliga studier vid Upsala universitet företog han fleråriga resor i utlandet och förvärfvade sig ett mångsidigt vetande och en betydande erfarenhet. Knappt tjugoett år gammal blef han kammarherre och vid tjugosju års ålder var han landshöfding i Jönköpings län. Af Carl X utnämndes han 1660, under Göteborgsriksdagen, till landtmarskalk och omedelbart därefter till riksråd. Slutligen president i Göta hofrätt afled han vid nyss fyllda femtio år den 26 juni 1676. Han var en framstående, plikttrogen, kunnig och mycket betrodd ämbetsman, som högt skattades såväl af drottning Christina som af hennes närmaste efterträdare.

Hans porträtt finnes i riddarhusets samling och efter denna, helt visst af L. Pasch

d. y. utförda, mer eller mindre apokryfiska, bild har F. Akrel graverat det å pl. 110 meddelade sticket, som tillhör den förut omtalade bildserien öfver svenska landt-m arskalkar.

PRECHT, BURCHARD. Pl. I57.

Bland de utländske konstnärer, som på Nicodemus Tessins d. ä. initiativ inkallades till Sverige för att medverka vid Drottningholms slotts utsmyckning, är bildhuggaren Burchard Precht icke en af de ringaste. Något snille var han visserligen ej, men hans konst sådan den visar sig bland annat i predikstolen i Upsala domkyrka samt i kungsstolarna i Stockholms storkyrka är alltigenom präglad af gedigenhet och stor yrkesskicklighet. Han var född 1651 den 28 oktober i Bremen och anlände till Sverige redan omkring 1674; det var emellertid först 1687 som han i sällskap med N. Tessin företog en längre studieresa till utlandet, särskildt till Italien, af hvars barock han tog mycket intryck. Han afled i Stockholm 87 år gammal den 26 februari 1738.

Af honom finnas olika graverade porträtt, ett af Marg. Stafhell, se pl. 157, samt ett mycket underhaltigt af I. G. Henrichsen.

REHN, JOHAN ERIK. Pl. 218.

Född den 18 maj 1717, sannolikt i Stockholm, blef Rehn tidigt löjtnant vid fortifikationen, men studerade samtidigt koppargravyr samt etsningsmetoder och var äfven verksam som arkitekt. Han har i denna senare egenskap ägnat sig isynnerhet åt rumsinredningar, möbelarkitektur m. m. Rehn var en mycket framstående konstnär, hvars namn med orätt fallit något i glömska. Han erhöll titel af hofintendent och afled i Stockholm den 19 maj 1793.

Lorentz Pasch har målat hans porträtt, som bevaras i akademien för de fria konsterna; ett mindre, i tusch laveradt själfporträtt befann sig i de på 1880-talet splittrade Eichornska samlingarna. Den här å pl. 218 afbildade gravyren är ytterst sällsynt och får måhända anses härröra från Rehns lärares och medarbetares, Le Bas’ grafstickel. Ett annat i ett något lättare manér äfven framställande Rehn spelande fiol i knäböjande ställning, uppgifves af Berch vara utfördt af Le Bas; denna senare bild anses äfven såsom en stor sällsynthet.

REHNSKÖLD, CARL GUSTAF. Pl. 146, 147.

1 den då till Sverige hörande pommerska staden Greifswald föddes 1651 den 6 augusti Carl Gustaf Keffenbrinck, senare adlad, friherre och grefve med namnet Rehnsköld. Redan från ynglingaåren bestämd för krigarens yrke ingick han först såsom fänrik vid Värmlands regemente, men öfvergick snart till lifgardet. Under kriget i Skåne på 1670-talet utmärkte han sig och blef redan 1677 öfverstelöjtnant. Sedan han deltagit i ordnandet af indelningsverket, begaf han sig på 1690-talet till Holland för att taga närmare kännedom om Oraniernas då så högt beprisade krigskonst. Generalmajor 1696, generallöjtnant 1698 och efter segern vid Frauenstadt 1706 fältmarskalk, stod Rehnsköld på höjden af sitt anseende, när han i egenskap af öfverbefälhafvare förlorade slaget vid Pultava 1709. I fångenskap i Ryssland lefde han, tills han slutligen 1718 utväxlades. Han afled den 29 januari 1722 under en resa mellan Stockholm och Kungsör.

IRehnskölds porträtt befinner sig i flere offentliga samlingar samt på Stockholms slott, där en större medaljong, sannolikt af David v. Krafft, finnes i stora gästvåningen. Bland graverade bilder af den ryktbare fältmarskalken må nämnas ett af Wolffgang, helt visst efter Kraffts original; det finnes intaget i Teatrum europ. T. 16. Äfven det Lemoine’ska sticket, pl. 147, har haft original af Krafft till förebild, likaså det å pl. 146 meddelade Snack’ska. Af detta senare finnas varianter bl. a. en med anteckning om att bladet kunde köpas hos H. Holmberg. Utom dessa finnas ännu trenne mindre gravyrer öfver Rehnsköld, alla anonyma, däraf tvenne skiljande sig endast genom olikhet i omskriften.

REUTERHOLM, ESBJÖRN CHRISTIAN. Pl. 198.

Riksrådet friherre Esbjörn Christian Reuterholm var son till den högt aktade landshöfdingen Nils Reuterholm (se nedan) och föddes 1710 den 12 mars. Sedan han helt kort varit tjänstgörande i kansliet och äfven någon tid haft

en lägre hof-charge drog han sig tillbaka från det offentliga lifvet och var under en följd af år bosatt i Finland. Till följd af den framstående förmåga han lade i dagen vid 1760 års riksdag blef han snart inkallad i rådet och var riksråd 1765—69 samt 1771—72. Han var en högt bildad person och hade äfven varit verksam som författare. Han afled den 20 januari 1773 på sin i Finland belägna egendom Svidja, som af farfadern inköpts från ätten Fleming.

Det här å pl. 198 af bildade kopparsticket är utfördt af Snack efter original sannolikt af L. Pasch.

REUTERHOLM, GUSTAF ADOLF. Pl. 225.

Den allsmäktige favoriten Gustaf Adolf Reuterholm föddes på familjeegendomen Svidja i Finland den 7 juli 1756 och var son till riksrådet friherre Esbjörn Christian Reuterholm. Redan helt ung anställd såsom tjänstgörande vid hofvet avancerade han till öfverkammarherre hos drottning Sofia Magdalena 1792. Samma år president i kammarrevisionen samt 1794 en af rikets herrar. Under hertig Carls (XIII) förmyndareregering var Reuterholm i självfva verket den som utöfvade självhärskarmakten i Sverige. Hans många goda egenskaper hafva icke kunnat tillvinna honom de sympatier han i vissa fall utan tvifvel varit värd, ty hans högdragenhet, hans hejdlösa fåfänga och hans förföljelsebegär gjorde honom synnerligen olämplig att hand-hafva en premierministers maktpåliggande värf. Vid Gustaf IV Adolfs tronbestigning aflägsnad från hofvet och hufvudstaden lefde han sedan mestadels i utlandet och afled den 26 oktober 1813 i Holstein.

Enligt Sv. biografiskt lexikon skall Reuterholms porträtt på 1840-talet varit i baron W. v. Schwerins ägo och finnes nu på Skarhult. Det är detta af Angelica Kauffmann 1792 i Rom målade porträtt, som efter G. Carattonis gravyr meddelas å pl. 225. Ett annat graveradt porträtt af G. A. Reuterholm finnes å en allegorisk planche i Piranesis bref.

REUTERHOLM, NILS. Pl. 177.

Son af Esbjörn Pedersson, en fattig fiskargosse, som genom förslagenhet och arbete lyckades komma sig upp till stor rikedom, om icke anseende, föddes Nils Esbjörnsson Reuter, sedan adlad och friherre Reuterholm, den 16 september 1676

på det senare såsom fideikommiss inom släkten Ridderstolpe bekanta godset Fiholm i Västmanland, där fadern då var fogde. Han kom tidigt in i utrikeskansliet och var vid tjuguett års ålder redan anställd vid den ambassad, som gick till Rysswijk i och för fredsunderhandlingarna. Var sedermera under närmare tio år använd vid olika ambassader och beskickningar, men utnämndes till sekreterare vid hofvet i fält och följde sedan armén i olika egenskap till Carl XII:s död; ända till 1732 tjänstgjorde han som krigsråd, hvartill han utnämnts redan 1715. Landshöfding 1732 ' Kopparbergs län och förflyttad i enahanda egenskap till Nerike-Verlands län innehade han denna senare syssla till några veckor före sin död. Han afled den 4 december 1756 i Örebro.

Ehuru ej signerad finnes intet tvifvel om att den å pl. 177 meddelade gravyren är utförd af Snack; originalet torde härstamma från Scheffels pensel.

RIBBING, CATHARINA CHARLOTTA. Pl. 213.

Friherrinnan Catharina Charlotta De Geer, f. Ribbing, dotter till generaladjutanten friherre Lennart Ribbing till Zernava och friherrinnan Elsa Elisabet Banér, föddes den 24 november 1720 i Stockholm och afled därstädes den 21 maj 1787. Vid tjugutre års ålder förenad i äktenskap med hofmarskalken friherre Carl De Geer till Leufsta öfverlefde hon denne i nära nio år. Hon har inlagt stora förtjänster om koppympningens befordran i landet och hedrades därföre 1756 med präglandet af en medalj.

Det å pl. 213 afbildade sticket är utfördt af J. F. Martin efter Lundbergs pastellmålning.

ROSÉN von ROSENSTEIN, NILS. Pl. i99-

Äldre broder till Eberhard Rosén (Rosenblad) föddes Nils Rosén i Sexdrega prästgård den 1 februari 1706. Vid knappt fyllda 14 år blef han student i Lund och ägnade sig af uppriktig håg och verkliga anlag åt

läkarevetenskapen under Stobæi ledning. Vid endast 22 år utnämndes han till adjunkt vid Upsala universitet och gjorde därefter såsom handledare för en ung Posse en flerårig resa i Europa. Sedan han efter hemkomsten länge skött O. Rudbecks professur, utnämndes han 1740 till professor i anatomi och botanik. Förut var han utnämnd till lifmedikus hos Fredrik I. Han afled den 16 juli 1773 i Upsala och anses såväl som universitetslärare som praktiserande läkare varit en af de allra främste i Sverige under 1700-talet. Han adlades med namnet Rosén von Rosenstein.

Hans porträtt i tvenne exemplar finnes å Göteborgs nation i Upsala.

Graverade bilder af honom finnas tre, en af P. Benoist, se pl. 199, samt två efterbildningar af densamma i mindre skala af J. F. Martin och F. Akrel.

ROSENADLER, JOHAN. Pl. 162.

Johan Upmark, sedan adlad Rosenadler, föddes 1664 i Upsala och var son till borgaren Erik Ångerman. Efter studier såväl vid Upsala universitet som i utlandet blef han vid hemkomsten 1696 först adjunkt vid Upsala universitet och utnämndes redan två år senare till innehafvare af den Skytteanska professuren, af hvilken han var den förste innehafvaren. Senare "censor librorum" samt från 1722 titulärt kansliråd erhöll han vid afskedstagandet 1737 statssekreterares namn. Han afled i

2Stockholm den 26 mars 1743 efterlämnande minnet af en framstående talare, en grundlig lärd, en på samma gång genialisk som högstämd latinsk författare.

Hans porträtt finnes i universitetshuset i Upsala måladt af okänd konstnär. Det är den efter detta porträtt af Mentzel utförda gravyren, som återgifves å pl. 162.

ROSENBLAD, EBERHARD. Pl. 223.

Prästson från Sexdrega i Göteborgs stift föddes Eberhard Rosén, sedan adlad Rosenblad, den 16 november 1714. Efter omfattande theologiska studier i Upsala öfvergick han till medicinska fakulteten och blef ännu ej 27 år gammal medicine doktor. Snart var han en af hufvudstadens mest framstående praktiserande läkare, men inom få år kallades han till medicine professor vid Lunds universitet, hvarest han såsom lärare verkade i mer än 40 år. Vid den höga åldern af 82 år afled han i Lund den 21 mars 1796. Han är måhända den mest framstående bland sjuttonhundratalets lundaprofessorer.

Hans här å pl. 223 meddelade porträtt är stucket af Akrel, möjligen efter förebild af Lorentz Pasch.

von ROSENFELT, WERNER. Pl. 138.

Utgifvaren af den bekanta kartan öfver Stockholm af 1702, amiralen Werner von Rosenfelt, var född på godset Müntenhof i Estland 1639 i november och var son till krigskommissarien David Reimer, adlad von Rosenfelt. Han var nyss tjuguett år, då han 1660 blef underlöjtnant i svenska amiralitetet. Framstående matematiker samt skald och i öfrigt vetenskapligt bildad i olika riktningar var han äfven en utmärkt sjöman och blef redan vid fyrtio års ålder vice-amiral. Slutligen amiral afled han i Karlskrona den 5 december 1710.

Tvenne graverade porträtt af honom äro kända, det ena torde vara mycket sällsynt samt är utfördt af P. van Gunst. Det andra, pl. 138, som finnes i Rosen-felts bok "Navigationen eller styrmanskonsten", har en något äldre typ samt påminner om vissa tyska stick från senare hälften af 1600-talet; det anses vara graveradt af Nils Ström, adlad Strömcrona; under detta senare läses: Hanc gerit effigiem, gerit hæc Neptunius heros ora, Rosenfeldus, Svecia terra, tuus. Om Rosenfelt se vidare K. F. Werner: En praktupplaga 1702 af en karta öfver Stockholm och J. A. Almqvist: Samlaren 1896 s. 75 och följ.

ROSENHANE, SCHERING. Pl. 94.

Under hänvisning till N. v. Dardels utmärkta biografi öfver Schering Rosenhane (Personhistorisk Tidskrift. Årg. II pag. 78 och följ.) må här endast nämnas, att han föddes den 14 juli 1609 på fädernegården Torp, samt att han, som 1650 blef riksråd, redan år 1652 utnämndes till öfverståthållare i Stockholm. Han afled på Torp den 6

augusti 1663.

Det å pl. 94 afbildade sticket är utfördt af P. de Jode efter van Hulles målning af 1648. Efter den i Stockholms magistrats sessionssal befintliga oljemålningen, som enligt samtidig anteckning å bildens framsida är utförd 1659 finnes ej något stick. Trenne varianter af det Jodeska sticket förekomma med olikheter i omskrift, numrering m. m. Samma typ har äfven användts af Aubry, som graverat trenne blad med bilden omvänd.

ROSLIN, ALEXANDER. Pl. 219.

Sveriges helt visst i utlandet mest kände och högst uppskattade målare från sjuttonhundratalets senare hälft, Alexander Roslin, var född i Malmö den 15 juli 1718. Hans förste lärare blef den i Stockholm verksamme hofmålaren Schröder. Under närmare tio år utöfvade han i fäderneslandet sin konst alltjämt studerande och görande framsteg. Sedan han, efter en tvåårig vistelse i Bayreuth, fått tillfälle att i Italien studera den äldre italienska konsten, begaf han sig 1752 till Paris, där han nästan från början eröfrade en ställning, som torde få anses ganska enastående i konstens annaler. Han blef också helt och hållet förfranskad och besökte fäderneslandet endast åren 1774—75. Hans taflor, som någon tid råkat i glömska, äro nu eftersökta och betinga mycket höga pris. Roslin, som ännu på sena ålderdomen utöfvade sin konst, afled den 5 juli 1793 i Paris nära sjuttiofem år gammal.

De flesta porträtt som man känner framställande Roslin äro själfporträtt. Ett finnes i Akademien för de fria konsterna och var Roslins receptionsstycke i sagda akademi, däri han intogs 1774; det är dock ej detta porträtt, som graverats af Floding, ett vackert ofta reproduceradt blad, som enligt inskriptionen å somliga exemplar tillhörde en herr de Damery. Enligt “Les arts“ skall en af prinsessan Mathilde Bonaparte till franska staten testamenterad tafla af Roslin framställa konstnären själf. Det är visserligen alldeles olika andra porträtt af Roslin, men traditionen torde i detta fall icke få alldeles underkännas. Porträttet finnes nu i Louvrens samling. Det å pl. 219 återgifna porträttet är graveradt 1774 af Nicollet efter förebild af Cochin. Äfven i Palazzo vecchio i Florens finnes Roslins själfporträtt från 1791. Hans själfporträtt jämte hustrun finnes på Fånö. Om Roslin se vidare O. Levertins studie: A. Roslin 4:0. Ljus’ förlag 1901.

RUDBECK D. Ä., OLOF. Pl. 132.

Ätten Rudbecks mest betydande man, den ryktbare Olaus Rudbeckius, föddes i Västerås biskopsgård den 23 september 1630. Hans mångsidiga begåfning, hans blixtrande snille, hans djupa lärdom och hans upptäckter inom anatomien hafva förskaffat honom ett odödligt namn; icke minst är han känd genom sitt märkliga arbete Atlantica. Olof Rudbeck afled 1702 den 7 september i Upsala och var då sedan mer än 40 år professor i praktisk medicin.

Den å pl. 132 meddelade bilden är hämtad ur ofvannämnda arbete samt är utförd af den här i Sverige länge verksamme kopparstickaren Dionysius Padt-Brügge för att tjäna till titelblad för atlasbandet af Atlantica. Hans ståtliga porträtt i olja, måladt 1690 af M. Mijtens, finnes i Upsala universitetshus samt i kopia å Västmanland-Dala nation.

SAHLGREN, NICLAS. Pl. 202.

Född i Göteborg den 18 mars 1701 fick Niclas Sahlgren äfven där sin första, hufvudsakligen för köpmansyrket beräknade uppfostran. Under närmare sju års vistelse i utlandet, särskildt Holland, tillägnade han sig därefter en bildning, som vida öfver-steg den då inom handelsklassen vanliga. Såsom grosshandlare i Göteborg samt direktör i Ostindiska kompaniet skapade han sig en storartad förmögenhet, som han till stor del testamenterade till välgörenhet, till nyttiga allmänna inrättningar i sin födelsestad samt till Vetenskapsakademien, hvaraf han var ledamot. Han afled i Göteborg den 10 mars 1776.

3Hans porträtt är måladt af Lundberg; det är efter detta som Gillberg utfört den å pi. 202 afbildade gravyren. Det är tydligen efter samma förebild som Akrel 1776 stuckit ett porträtt af Sahlgren, ty endast några smärre olikheter i kostymen skilja de båda bilderna åt; det Akrelska är dessutom något större än det Gill-bergska.

SCHEFFER, CARL FREDRIK. Pl. 212.

Han föddes den 28 mars 1715 i Nyköping, där fadern var landshöfding. Helt ung inskrefs han i kansliet och företog snart därefter en mångårig studieresa i utlandet. Vid riksdagen 1738 fick han tillfälle att lysa med sina framstående egenskaper, något som helt visst förskaffade honom ministerposten i Paris, ehuru han då endast var 28 år gammal; riksråd blef han redan 1751, men det var först 1760, när han kallades till guvernör för kronprinsen och prinsarna Carl och Fredrik Adolf, som hans storartade begåfning fick sin rätta belysning.

Af tre bröder, som uppnådde de högsta ämbeten, var säkerligen Carl Fredrik Scheffer den mest begåfvade på samma gång som den mest mångsidigt bildade, en förmån, som vid det viktiga guvernörsämbetet kom honom väl till pass. Han har blifvit mycket olika bedömd, men måste med full rätt räknas till det s. k. hattpartiets mest framstående män.

Hans bild här å pl. 212 är graverad af Gillberg efter dennes egen teckning. Ett annat mindre stick tillhör de af J. F. Martin i punkteringsmanér utförda små bilder, som delvis förekomma lätt färglagda; originalet därtill är det af Roslin på 1770-talet utförda porträtt, hvaraf. kopior finnas i flere samlingar.

SCHLIPPENBACH, CHRISTOFFER CARL. Pl. 89.

Till drottning Christinas gunstlingar och Carl X:s förtrogne hör Christoffer Carl von Schlippenbach, som enligt en gängse uppgift skall varit född nyårsdagen 1624 och från Kurland kommit till Sverige, där han tack vare personlig bekantskap med drottningen och pfalzgrefve Carl (X) Gustaf gjorde en lika lysande som hastig karrier, så väl vid hofvet som i armén. Öfverste vid lifgardet, president i Wismarska tribunalet och ambassadör, se där de ämbeten han beklädde, när han 1660 vid endast 36 års ålder den 27 november drunknade vid utresan till Polen.

Den underhaltiga gravyr, som återgifves å pl. 89, är en reproduktion af en förgrundsfigur å den stora planche, som framställer pfalzgrefven Carl (X) Gustafs festmåltid i Nürnberg 1649. Schlippenbach tjänstgjorde därvid såsom hofmarskalk och går främst i den procession, som intågar med anrättningarna. Denna bild finnes å pl. 251. En annan gravyr öfver Schlippenbach finnes tillsammans med preussiske generalen Dörfflinger.

SCHRÖDERHEIM, ELIS. Pl. 222.

Den genialiske skämtaren och konungagunstlingen, “de lysande infallenas mästare“, som Levertin kallat honom, Elis Schröderheim, föddes 1747 i Karlstad, där fadern var biskop. Det var redan som sjuttonårig han lämnade universitetet och inskrefs i inrikes civilexpeditionen. Emellertid var det först sedan Gustaf III kom till styret, som Schröderheims befordringar gingo snabbare. “Alltifrån 1775 kan han betraktas som

en sorts inrikesminister“ säger Levertin, som citerar Rosenstein. Senare blef han statssekreterare och slutligen under ett par år landshöfding i Upsala län. Han afled 1795 den 30 augusti på Järfva vid Stockholm. Hans karaktäristik ypperligt framställd återfinnes i O. Levertins 1896 utgifna: “Från Gustaf III:s dagar“.

Schröderheims porträtt finnes bland annat vid Gripsholm måladt af Lundberg. Den å pl. 222 återgifna bilden tillhör de skäligen stereotypa porträtten öfver Gustaf IV Adolfs faddrar i gravyr af Snack.

SILFVERSTIERNA, JOHAN. Pl. 88.

I en torparstuga under Stjernholm i Södermanland föddes Johan Månsson (Silfver stierna) den 15 juni 1604. Efter studier vid universitetet ägnade han sig under några år åt lärareverksamhet såsom rektor i Nyköping och lektor i Strängnäs, men sedan han såsom sekreterare tjänstgjort i konung Gustaf II Adolfs kabinett, utnämndes han 1634 till häradshöfding och adlades 1638 med namnet Silfverstierna. Hos drottning Kristina stod han i stor gunst och äfven hos hennes efterträdare, som utnämnde honom till hofråd och senare till legat för afslutande af en traktat med Ryssland. Han afled den 1 juni 1660 efterlämnande minnet af en ovanligt kunnig och driftig ämbetsman.

Det å pl. 88 afbildade sticket tillhör den Falckska porträttserien öfver framstående svenske män; det tillhör dock ej de bättre bilderna, men så är icke originalet sig-neradt Beck, utan H. Munnichhoven. Ett annat graveradt porträtt af Silfverstierna finnes i Kongl. Bibl:s samling; det är utfördt af anonym konstnär samt saknar

inskription. Andra exemplar af samma bild hafva följande underskrift: “Johann Silber-stierna. Sekret, des Königs Gust. Ad. v. Schweden“.

SKYTTE, JOHAN. Pl. 68.

Gustaf II Adolfs ryktbare lärare, Johan Schroderus, adlad och upphöjd i fri-herrligt stånd med namnet Skytte, föddes i Nyköping 1577 samt uppgifves varit son till borgmästaren Bengt Nilsson. Af vissa omständigheter har man dock trott sig kunna finna stöd för det antagandet att den högt begåfvade ynglingen och äfven hans ene broder, Lars Skytte, varit söner till hertig Carl (IX); något bindande skäl härför har visserligen ej kunnat anföras, men säkert är att hertigen, som i Nyköping kommit i tillfälle att närmare taga kännedom om de unge männens, i synnerhet Johans, ovanligt framstående egenskaper, mycket gynnade de båda borgmästarsönerna och sannolikt äfven bekostade deras uppfostran och utländska resor. För Johan Skytte hade Carl IX ett oinskränkt förtroende, också utsågs han till tronarfvingens handledare. Slutligen riksråd, kanslär vid Upsala akademi, generalguvernör och president afled Johan Skytte den 25 mars 1645 under fredsförhandlingarna vid Brömsebro, där han såsom legat då vistades.

Hans porträtt, helfigur i olja, befinner sig i Upsala universitetshus, men tillhör egentligen den Skytteanska professurens samlingar. Ett annat porträtt af Johan Skytte finnes på Gripsholm.

Den å pl. 68 afbildade gravyren är utförd af en framstående kopparstickare och (målare?) Crisp. van den Queboren (f. 1604, f 1653?), som kan räknas till Skyttes samtida.SPARRE, SVANTE. PI- 73-

Svante Larsson Sparre friherre till Kronoberg med Bergqvara, föddes 1623 den 13 mårs och var son till kammarjunkaren hos Carl IX Lars Eriksson Sparre. Redan vid 26 års ålder utnämnd till vice president i Åbo hofrätt befordrades han snart därefter till landshöfding i Upland. Under riksdagarne 1649—1651 var han landt-marskalk. Han afled i Stockholm den 15 maj 1652.

Det å pi. 73 afbildade kopparsticket tillhör en samling gravyrer utförda efter de på Riddarhuset förvarade oljefärgsporträtten, af hvilka flere, däribland Svante Sparres, sannolikt efter ett äldre original utförts af Lorens Pasch d. y.

SPARRE, ULRIKA LOVISA. PI. 190.

Carl Gustaf Tessins högtbegåfvade och snillrika grefvinna, Ulrika Lovisa Sparre, föddes den 23 maj 1711 och var dotter till fältmarskalken, riksrådet grefve Erik Sparre och grefvinnan Christina Beata Lillie. Hon var Tessins trogna följeslagarinna under nästan alla hans resor i utlandet och tröstarinna under motgångens dagar. Hennes salong i Paris var samlingsplatsen icke blott för den högsta parisersocieteten utan äfven för de mest framstående personligheterna inom konstnärsvärlden. Ända till sin död, den 14 december 1768, bibehöll grefvinnan Tessin ett lifligt intresse för konsten och var af sin make ofta anlitad i konstnärliga spörsmål.

Dels under vistelsen i Paris, dels i hemlandet utfördes flere olika porträtt af grefvinnan. Bland dessa har det å pl. 190 ansetts vara ett, men med full visshet kan dock ej påstås, att så är förhållandet. Det har flera gånger reproducerats bl. a., ehuru omvändt, å ett s. k. svartkonstblad af I. I. Haid samt utgifvits med tysk och latinsk inskription. Ett annat graveradt porträtt af grefvinnan Tessin är utfördt af Floding; det förekommer äfven omvändt, utan inskription.

SPEGEL, HAQVIN. Pl. 141.

Den berömde psalmförfattaren, ärkebiskopen Haqvin Spegel föddes den 14 juni 1645 i Ronneby. Efter studier i Lund samt senare vid flere utländska universitet promoverades han 1670 till filosofie magister. Prästvigd följande år utnämndes han genast till hofpredikant hos drottning Hedvig Eleonora. Härmed var hans lycka gjord. Inom få år konungens biktfader, öfverhofpredikant samt superintendent öfver prästerskapet vid armén i Skåne, blef han efter krigets slut kyrkoherde i sin födelsestad och strax därpå superintendent på Gotland. Efter hvartannat biskop i Skara och i Linköping utnämndes han 1711 vid 66 års ålder till ärkebiskop i Upsala, men innehade denna befattning endast i tre år. Han afled i Upsala den 17 april 1714. Haqvin Spegel har författat flere

af de känsligaste och mest poetiska psalmerna i svenska psalmboken och var tillika en framstående vetenskaplig skriftställare samt sin tids kanske mest framstående andlige vältalare. Hans porträtt af D. von Krafft finnes i Linköpings konsistorium. I samlingarna vid Upsala universitet finnes egendomligt nog intet porträtt af Spegel.

Den å pl. 141 meddelade bilden af Spegel är utförd efter ett af Elias Brenner efter Spegels död graveradt porträtt.

STENBOCK, GUSTAF OTTO. Pl. 120.

På det gamla fädernegodset Torpa i Västergötland föddes den 17 september 1614 Gustaf Otto Stenbock, son till ståthållaren Gustaf Stenbock och Beata Margareta

Brahe. Redan som yngling inskrifven i armén var han vid knappt fyllda 29 år generalmajor, sedan han med utmärkt tapperhet deltagit i svenska arméns operationer i Tyskland. Verksam vid försvaret af Värmland under krigetjmed Danmark 1644—45 och därvid läggande i dagen fältherreegenskaper, som förskaffade honom generalsfullmakt redan vid 34 års ålder, blef Stenbock några år därefter guvernör i Riga, lagman öfver Ingermanland samt riksråd. Af Carl X Gustaf utnämnd till riks-tygmästare, fältmarskalk och generalguvernör öfver Skåne, Halland och Blekinge, erhöll han fyra år efter konungens död 1664 plats i förmyndareregeringen såsom riksamiral. Att hans egenskaper dock ingalunda voro lämpade för hand-hafvandet af detta maktpåliggande värf kan ej förnekas, men de misstag som kunna läggas honom till last under denna tid, förringa ej den glans, som omstrålar hans krigarenamn. Carl XI lät döma honom förlustig riksamiralsämbetet och ålägga honom att ersätta kostnaderna för flottans utrustning 1675. Han fick behålla sina ämbeten som kungligt råd och öfverste amiral. Han afled den 24 september 1685.

Hans porträtt från yngre åren fanns på Torsjö; andra bilder finnas bl. a. i Upsala universitets samlingar af H. Hysing (enligt A. Hahr), på Carlsborgs lustslott af Ehrenstrahl, på Vibyholm (dålig kopia efter Ehrenstrahl) samt på Gripsholm i tvenne olika exemplar och dessutom i enskilda samlingar.

Af graverade bilder öfver G. O. Stenbock märkes i främsta rummet det å pl. 120 meddelade af N. Pitau efter Ehrenstrahls original graverade sticket, som förekommer i Puffendorfs bekanta verk; det exemplar som här afbildats, är tryckt före all skrift och tillhör kungliga bibliotekets samling. Bland öfriga graverade bilder af Stenbock kunna nämnas ett mycket underhaltigt af J. Straus från Berg, utfördt för Carl XI bibel af år 1674, samt ett med italiensk underskrift signeradt Maurit. Lang. Dessutom finnes en helt liten bröstbild utan konstnärligt värde, hörande till en serie bilder af framstående män från 1600-talets senare hälft.

STENBOCK, MAGNUS. Pl. i44.

Denne en af vårt lands måhända populäraste krigaregestalter föddes den 12 maj 1664 och var son till den bepröfvade fältherren Gustaf Otto Stenbock. Han var liksom de fleste medlemmarne af sin ätt redan från ungdomen bestämd för krigarens yrke, men gjorde dock såväl vid Upsala universitet som i Paris grundliga studier särskildt i matematik. Från 1685 ägnade han sig dock nästan uteslutande åt krigarens yrke, därvid utmärkande sig för ett “mod, som bestod alla prof och en trohet, som öfvervann alla hinder“. Sedan han hufvudsakligen tjänat i holländska armén, utnämndes han 1700 till öfverste i den svenska armén samt guvernör i Wismar. Han kommenderade samma år vänstra flygeln vid Narva, där han sårades. Samma år utnämndes han till generalmajor och redan sex år senare finna vi honom som general samt generalguvernör i Skåne, där han hade rikligt tillfälle att lägga sina utmärkta egenskaper som krigare och administrator i dagen. År 1711 blef han kungligt råd och 1712 fältmarskalk. Hans förtjänster om fosterlandets räddning vid danskarnes infall i Skåne 1709, segrarna vid Helsingborg och Gadebusch i förening med hans framstående egenskaper som vältalare, skald och konstnär jämte hans folkliga väsen och fosterländska sinne hafva gjort Magnus Stenbock, eller “Måns Bock“, som han förtroligt kallades, till den kanske mest populäre bland våra

55historiska personligheter. Han afled den 23 februari 1717 i fångenskap, hvari han af danskarne hållits alltsedan kapitulationen af Tönningen den 6 maj 1713.

Hans porträtt finnes eller har funnits mångenstädes bl. a. på familjeegendomen Torsjö, i rådhussalen i Helsingborg, i Upsala universitets samlingar; ett porträtt måladt af honom själf finnes på Rosenborgs slott, ett

annat, som afbildats i gravyr, säges enligt underskriften funnits i den “K.. Konstkammer“ i Köpenhamn. På Grips-holm finnes ett, halffigur från Kraffts atelier, på Carlberg ett signeradt J. D. Schwartz, ett annat af Schwartz i grefve C. G. v. Rosens samling, samt å Drottningholm ett af D. v. Krafift.

De graverade bilder, som återgifva Stenbocks drag äro icke så få, men eget nog alla ganska underhaltiga; de flesta hänföra sig till två eller tre typer. Ett större i oktav inom oval ram med tysk inskription förtjänar knappt att omnämnas; något bättre äro en hel serie smärre bröstbilder med samma typ, som alla varit illustrationer till krigshistoriska arbeten, de äro alla anonyma och hafva inskriptioner på holländska och franska språken samt skilja sig hufvudsakligen genom olika ramverk. Ett stick är af Fridrich utfördt efter det ofvan nämnda i “K. Konstkammaren“ i Köpenhamn befintliga originalet. Det å pl. 144 återgifna, af Berg-qvist utförda sticket, påminner till sina yttre anordningar om Fridrichs gravyr, däremot är själfva figuren väsentligen olika. A. U. Berndes har utfört en kopia af Bergqvists stick i oval ram. Ännu några anonyma, smärre helfigurer kunna omnämnas ; de äro dock samtliga af föga intresse. Härförutan finnes en del graverade krigshistoriska bilder till Stenbocks historia, bl. a. en allegorisk tafla jämte grefve von Wackerbarth samt Fortuna.

STEUCHIUS, MATTIAS. Pl. 150.

Kyrkoherdeson från Fogdö i Strängnäs stift föddes Mattias Steuchius den 26 oktober 1644 i Stockholm. Sedan fadern såsom superintendent flyttat till Hernösand, fick sonen Mattias vid därvarande skola sin första undervisning och kom helt ung till Upsala universitet, där han redan vid tjugu års ålder väckte uppmärksamhet genom sin lärdom. Efter år 1668 afslutade studier vistades han under mer än två år vid utländska universitet, mest i Tyskland och i England. Vid hemkomsten 1672 prästvigd, tillträdde han då en lektorsbefattning i Hernösand, men blef efter få år professor i Upsala samt redan 1682 vikarierande superintendent i Hernösand för sin fader, som afled den 16 december 1683, hvarefter Mattias Steuchius omedelbart utnämndes till ordinarie innehafvare af sysslan. Under tio år var han verksam här och utnämndes 1694 till biskop i Lund samt tio år senare till Svea rikes ärkebiskop, hvilket maktpåliggande ämbete han innehade till sin död, den 2 augusti 1730, då han på ärkebiskopstolen efterträddes af sin äldste son Jöns Steuch.

Det å Pl. 150 afbildade sticket är först år 1751 tecknadt och graveradt af E. Geringius.

STIERNHIELM, GEORG. Pl. 100.

Den “svenska skaldekonstens fader“, Georg Stiernhielm, var född i Dalarna i Svartviks by den 7 augusti 1598. Efter studier i Upsala samt mångåriga resor i utlandet blef han 1626 lektor i Västerås samt 1630 “läsemästare“ vid det till riddar-huset hörande “collegium illustre“. Sistnämnda år äfven utnämnd till assessor i hof-

rätten i Dorpt och senare landtråd i Livknd, var han under en lång följd af år borta från fosterlandet, men hemkallades 1642 såsom medlem af lagkommissionen. Redan 1648 återvände han till Dorpt som vice president, men blef åter hemkallad för att tillträda riksarkivarie-sysslan, till hvilken han utnämndes 1649. Var därefter åter några år i Livland, men hemflyttade till Sverige 1656; sedermera landtdomare i Trondhjems län under den korta tid det tillhörde Sverige, blef han derefter krigsråd samt slutligen styresman för det nyinrättade antikvitetskollegium. Han afled i Stockholm den 22 april 1672. Att det verkligen var den 22 april och ej den 22 november Stiernhielm afled, synes bäst däraf att förstnämnde dag ringdes s. k. själaringning för honom i Storkyrkan (se S:t Nicolai kyrkas räkenskaper). Såsom språkforskare, häfdaforskare, naturforskare, rättslärd, matematiker, filosof och skald har han varit banbrytare och kan med skäl anses om icke såsom “ett af de största snillen Sverige frambragt“, dock såsom Sveriges under midten af sextonhundratalet lärdaste och mest mångsidigt och grundligt bildade man.

Georg Stiernhielms porträtt, en vacker målning af Ehrenstrahl utförd 1663, finnes vid Gripsholm; en kopia af detta porträtt utförd af P. Berggren äges af Västmanland-Dala Nation i Upsala. En bild, som finnes i Vitterhets-, Hist.- och Ant.-Akademien, har uppgifvits vara målad af någon elev (?) af Seb. Bourdon.

Bland graverade porträtt af Stiernhielm märkes ett större i aquatintamanér mycket underhaltigt; sannolikt är det denna gravyr, som utfördes af Stiernhielms son Georg Otto. Dessutom finnes det tvenne mindre knästycken af

ringa konstnärligt värde och, såsom det vill synas, ofullbordade; de skiljas endast genom att i underskriften å det ena före namnet tillfogats ordet: “Accurante“ — och efter namnet bokstäfverna: N. D. H. J.; i vänstra nedre hörnet ett pappersblad, hvarå finnes Stiernhielms vapen samt orden: ætatis suæ 65. Anno 1663, hvilket årtal hänför sig till det år, då Ehrenstrahl målade den ofvan nämnde bilden. Ett annat, alldeles ofull-bordadt stick finnes i Kungl. Bibliotekets samlingar, bröststycke i oval. Det å pl. 100 afbildade sticket är utfördt af F. Acrel, så sent som 1777. Samma typ finnes i mycket litet format, sannolikt af Glassbach, samt i aquatintamanér af I. B. Berndes, efter J. v. Bredas kopia af porträttet i Vitterhets-, Hist.- och Antikv.-Akademien; i Sv. Biogr. Lexikon uppgifves det åtföljt Hammarskölds upplaga af Stiernhielms Vitterhetsarbeten, men återfinnes dock ej i K. Bibliotekets exemplar. *

von STIERNMAN, ANDERS ANTON. Pl. 186.

Son af vinskänken Anton From i Stockholm föddes Anders Anton i nämnda stad den 27 september 1695 och blef vid helt unga år upptagen som eget barn af komministern i Klara församling Olof Stiernman, som gaf honom en utmärkt uppfostran. Från 1615 studerade han i Upsala, men lämnade universitetet redan 1618, då han inskrefs som kanslist i antikvitetsarkivet. Hans håg hade tidigt blifvit riktad åt historisk forskning, hvarföre han snart öfvergick till riksarkivet, där rikare tillfälle till historiska specialundersökningar yppade sig. Han avancerade sedan inom detta verk till registrator, aktuarie och slutligen 1740 sekreterare; tio år senare erhöll han kanslirådstitel. Redan 1743 hade han upphöjts i adligt stånd. Han afled i Stockholm den 2 mars 1765. Hans gedigna kunskaper och stora arbetsförmåga i förening med ett aldrig sviktande intresse för forskning, hafva tagit sig uttryck i ettstort antal utmärkta, tryckta och otryckta arbeten, bland hvilka flere ännu af forskare anses såsom viktiga källskrifter.

Hans porträtt, sannolikt af Schröder, finnes i riksarkivet; det är dock ej detta, som är graveradt af Bergqvist 1753. Hvarest originalet till denna bild, se pl. 186, förvaras är ej kändt Den synes varit utförd af kapten J. v. Teutschländer (Deutschländer?). Den latinska versen under gravyren är författad af kaptenen Gustaf Lithou, under hvilkens äfven af Bergqvist graverade bild Stiernman 1754 har skrifvit en latinsk inskription.

STJERNSTEDT, CARL JOHAN. Pl. 174.

Född den 29 (ej den 20) september 1686 i Viborg, ägnade sig den unge Stjernstedt redan från 14 års ålder åt krigarens yrke och deltog i alla Carl XII:s fälttåg till slaget vid Poltava, där han blef fången. Under tretton år kvarhållen i rysk fångenskap erhöll han vid sin hemkomst 1722 majors namn, heder och värdighet. På den militära banan avancerade han till öfverstelöjtnant samt blef efter afskeds-tagandet landshöfding öfver Kymenegårds och Ny slotts län i Finland 1741. Riksråd 1746 på grund af sina framstående riksdagsmeriter såsom ledamot af hattpartiet, blef han 1748 vid serafimerordens inrättande en af de första serafimerriddarne. Han afled i Stockholm den 20 november 1753.

Hans porträtt i olja finnes hos frih. Aug. Stjernstedt å Risberga i Upland. En miniatyrmålning öfver honom tillhör Nationalmusei samling.

Den å pl. 174 afbildade gravyren tillhör den förut omtalade af J. F. Martin utgifna serien bilder öfver konung Fredrik I samt sju stycken af de första serafimer-riddarna, alla iförda den s. k. större serafimerdräkten.

von STRALENHEIM, HENNING. Pl. 151.

Egentligen af pommersk extraktion men född i Stockholm 1663 (1670?), var Henning Stralenheim först i kurfurstlig pfalzisk tjänst, men från 1698 anställd såsom svensk minister först i Holstein-Gottorp, sedan i Hannover och från 1700 i Wien. Han lämnade den svenska ministerposten 1710 och blef under någon tid guvernör, senare generalguvernör i Zweibrücken, hvarifrån han erhöll afsked 1718. Därefter bodde han på godset Forbach i Lothringen, där han afled den 15 september 1731.

Graverade bilder af honom finnas flere. Ett stort, ganska underhaltigt, i aqua-tintamanér utgifvet blad af Ch. Weigel i Nürnberg, är tydligen inspireradt af det Berningerothska, som återgifves å pl. 151. Detta senare har äfven varit förebild till tvenne smärre anonyma stick, som skilja sig sinsemellan hufvudsakligen därigenom att

ansiktet å den ena bilden är vändt åt vänster, å den andra åt höger samt att kroppen å denna senare är sedd mera i profil.

SVEDBERG, JESPER. Pl. 153.

Den framstående andlige författaren Jesper Danielis, senare Svedberg, föddes på faderns gård Sveden nära Falun den 28 augusti 1653. Sedan han under några år studerat såväl i Upsala som i Lund och senare åter i Upsala, där han 1682 blef filosofie magister, prästvigdes han följande år. Utnämnd till regementspastor vid Lifregementet samma år, gjorde han därefter en längre resa till utlandet. Efter hemkomsten utnämnd till hofpredikant, kom han snart, tack vare sina utmärkta egen-

skaper, att stå högt i Carl XI:s gunst och utöfvade ett icke ringa inflytande såväl i kyrkliga ärenden som i undervisningsfrågor. Kyrkoherde i Vingåkers pastorat 1690, professor i Upsala 1692 och samma år äfven universitetets rektor samt kyrkoherde i domkyrkoförsamlingen i Upsala 1694, verkade han i nämnda stad till 1702, då han utnämndes till biskop i Skara, hvilket ämbete han innehade ännu vid sin död den 26 juli 1735. Hans anseende som språkforskare, bibeltolkare och psalmförfattare öfverträffas endast af hans exemplariska vandel, hans ödmjukhet i medgången och hans varma gudsfruktan. I sant biskopligt värde torde han stå före alla sina samtida bland svenska prelater.

Hans porträtt finnes å Gripsholm samt å Västmanlands-Dala nation i Upsala, detta senare i kopia af Sevén. Graverade bilder af Svedberg finnas trenne olika. Ett mindre, utfördt af 01. Thelott år 1700; ofvan inskriptionen synes ett adligt vapen innehållande en sned bjälke mellan tvenne kors, samt å densamma en nyckel, på hjälmen en dufva. Samma bild finnes i större format utförd 1699 af densamme. Den tredje bilden är återgifven å pl. 153 samt graverad af Böcklin efter ritning af H. C. Fehlingh; den versifierade underskriften är densamma som å Thelotts större stick. På det exemplar, som här återgifves, synes en kortare latinsk vers af Emanuel Svedenborg. Denna vers tillkom senare med anledning däraf att plåten vid en eldsvåda räddades från förstöring. Svedberg skrifver själf därom (i företalet till sin “Catechismi gudeliga öfning“) på tal om eldsvådan vid Brunsbo biskopsgård 1712: “fans och jemväl i askone min bild i en kopparplåt oskadd, allenast något mörk vorden af röken. När dock i förstugan bredevid en kopparkittel full med vatten smalt upp.“

SVEDENBORG, EMANUEL. Pl. 194.

Medan fadern, Jesper Svedberg, var bosatt i Stockholm som pastor vid lifregementet föddes den 29 januari 1688 Emanuel Svedenborg, som genom sina andeskåd-ningar och sin religionslära blifvit så ryktbar. Efter undervisning af sin lärde fader begaf han sig till utlandet, särskildt till England, där han med ifver studerade Locke’s och Newtons teorier. Hemkommen till Sverige började han en liflig författareverksamhet samt arbetade därjämte under Polhem bl. a. vid Trollhätte slussbyggnad samt vid Polhems mästerstycke, dockbyggnaden i Karlskrona. Han företog ånyo en resa till utlandet för att studera bergshandteringen i olika länder; vid återkomsten in-skrifven i bergskollegium, blef han assessor i detta verk 1724. Hans håg drogs dock alltmera åt det religions-filosofiska hållet och från 1734, då han utgaf sin Opera filosofica et mineralia, utöfvade han ett storartadt författareskap bl. a. i anatomi och fysiologi, som väckte mycket uppseende och redan då gjorde honom till en världsberömd personlighet. Han vistades från denna tid oftast på resor och lämnade 1747 sina befattningar i statens tjänst samt sysslade hufvudsakligen med filosofiskt skriftställen. Han afled i London den 29 mars 1772. Svedenborg, som af somliga ansågs som en fantast, ja! en sinnesrubbad, åtnjuter ännu högt anseende icke blott som religionsstiftare utan som vetenskapsman. Han ansågs af samtida såsom “en af de ädlaste, rättrådigaste och välvilligaste människor“.

Hans porträtt är flere gånger måladt och tecknadt. Bland de förnämsta bilderna torde vara ett af sir Jos. Reynholds, af hvilket en kopia finnes å Östgöta nation i Uppsala (deposition från konstmuseet). Ett annat anonymt, i olja, finnes i Väst-manland-Dala nation äfven i Upsala. På Gripsholm finnes ett af Per Krafft, hvilket Svedenborg själf skänkt till riksrådet v. Höpken. En bild, som uppgifvits föreställa Svedenborg i de yngre åren, ägdes af musikhandlaren Isidor Dannström, men såldes efter dennes död till Amerika (fotogr. finnes i Kongl. Bibhs samlingar); i Vetenskapsakademien finnes ett af Brander, starkt påverkadt af Kraffts bild.

Graverade porträtt af Svedenborg äro ganska talrika. Det å pl. 194 återgifna är utfördt efter I. W. Störs ritning af Bernigeroth, som äfven stuckit detsamma i mindre format. I öfrigt finnas mer eller mindre lyckade gravyrer af J. F. Martin, Battersby, I. C. Darchew, C. T. Riedel, J. Snack, Paas, Ruckman m. fl.

TAUBE, EDVARD DIDRIK. Pl. 171.

Född den 13 december 1681 var Edvard Didrik Taube son till amiralen Fredr. Ernst Taube; han inskrefs redan vid unga år i flottan, där han gjorde en lysande karriär och redan vid 34 års ålder utnämndes till vice-amiral. Få år därefter amiral och president i amiralitetskollegium blef han senare riksråd och serafimerriddare. Han afled i Stockholm den 30 oktober 1751 och var då öfveramiral. Han var fader till Hedvig Ulrika Taube, furstarnes af Hessenstein moder.

Det å pl. 171 återgifna sticket tillhör den förut omnämnda, af J. F. Martin utgifna serien öfver de första serafimerriddarne samt är utfördt efter original af Arrhenius.

TAUBE, VILHELM LUDVIG. Pl. 166.

Broder till den föregående föddes Vilhelm Ludvig Taube i Örebro den 10 juli 1690. Han ingick vid sexton års ålder vid lifgardet samt blef i slaget vid Poltava fången och förd till Ryssland, där han vistades till 1715, då han lyckades fly. Han inträdde härefter åter i svenska hären, men blef 1721 öfverste i holsteinska armén. Återkommen till Sverige 1729 blef han först öfverste för Uplands regemente, sedan landshöfding samt slutligen riksråd, öfverstemarskalk och serafimerriddare. Han afled i sin födelsestad den 8 augusti 1750.

Hans porträtt i rådsdräkt, mycket skadadt af restaurering, finnes i Vibyholmssam-lingen.

Det å pl. 166 af bildade porträttet tillhör samma serie som föregående.

TERSERUS, JÖNS. Pl. m.

Den från dalkarlarnes uppror i slutet af 1500-talet och början af 1600-talet bekante prosten Elaus Ingelberti Terserus' son Jöns föddes i Leksands prästgård 1605 i mars eller möjligen april månad. Hans första studier leddes af fadern, som han dock tidigt förlorade. Senare kom han efter gymnasiistudier i Västerås till Upsala universitet, där han uppehöll sig till 1631, då han prästvigdes. Därefter under längre tid på resor i utlandet blef han vid hemkomsten 1637 lektor i Västerås samt rektor. Filosofie magister (primus) blef han i Upsala 1639, professor i Åbo följande år och senare i Upsala. Var någon tid drottning Kristinas lärare samt utnämndes 1658 till biskop i Åbo, från hvilken befattning han dock afsattes 1664. Han utnämndes dock redan 1665 till pastor i Riddarholmsförsamlingen och i Klara församling 1668 samt till biskop i Linköping 1671. Han afled den 11 april 1678.

Hans porträtt fanns fordom i Åbo; ett annat finnes i universitetshuset i Upsala

måladt af Ehrenstrahl; repliker eller kopior finnas på Gripsholm samt i gymnasii-biblioteket i Linköping. Det är något af dessa, som varit förebild till det å pl. 111 afbildade sticket af J. F. Martin.

TERSMEDEN, JAKOB. Pl. 169.

Född den 23 februari 1683 på Kolsva bruk i Västmanland och son af en framstående bergsman, ägnade sig Jakob Tersmeden efter studier vid Upsala universitet åt bergsvetenskapen och blef auskultant i bergskollegium, men blef sedan förvaltare å Larsbo bruk, som han inköpte 1722. Framstående bruksidkare erhöll han 1747 bergsråds titel och adlades 1751. Han afled på Larsbo den 6 april 1752.

Den å pl. 169 meddelade bilden återger en af hofintendenten Rehn efter Tersmedens död utförd teckning.

TESSIN, CARL GUSTAF. Pl. 192.

Den lysande hofmannen, konstvännen, statsmannen och vitterhetsidkaren Carl Gustaf Tessin, Nicodemus Tessin d. y:s son, föddes den 5 september 1695 i Stockholm. Närmast med anledning af önskan att träda i faderns fotspår samt på grund af sin stora konstnärliga begåfning ägnade sig den unge Tessin åt studiet af arkitekturen,

men ehuru stor hans håg i denna riktning än må hafva varit, drogs han dock snart ifrån konstnärliga sysselsättningar och ehuru han redan 1718 utnämnts till hofintendent, finna vi honom så tidigt som 1723 såsom en af de mera bemärkta personerna i det s. k. holsteinska partiet och sålunda midt uppe i frihetstidens politiska intrigspel. Utnämnd till minister i Wien 1725 återvände han dock till Stockholm i och för riksdagen 1726—27 samt utnämndes 1728 till faderns efterträdare som öfverintendent, i hvilken egenskap han för slottsbyggnaden företog en längre utrikes resa under åren 1728—29. Från 1731 åter fullt upptagen af politiken, blef han snart en af de mest inflytelserika medlemmarne af det s. k. hattpartiet, som utgjordes af spillrorna af det forna holsteinska partiet. Vid 1738 års riksdag landt-marskalk och året därpå ambassadör i Paris återkom han till Sverige 1742 samt hade året förut utnämnts till riksråd. Senare var han helt kort ambassadör till Danmark under år 1743. Följande år ledde han den lysande beskickning, som af-hämtade Lovisa Ulrika i Berlin. Öfverstemarskalk vid det unga hofvet 1745 samt kanslipresident 1747 efter Gyllenborgs död stod han nu på höjden af sin makt och blef samma år utsedd till prins Gustafs (III:s) guvernör. Få år därefter kom det dock till en öppen brytning med drottningen, hvarpå Tessin nedlade sitt ämbete som kanslipresident 1752 och 1754 afsade han sig förtroendet att vara kronprinsens guvernör samt att handhafva öfverstemarskalks-ämbetet. Han lefde efter denna tid hufvud-sakligen på sitt gods Åkerö, där han under idkande af litterära sysselsättningar sökte en tröst i sina olyckor, hvilka efter mössornas fullständiga seger ytterligare fingo näring icke minst genom indragning af hans pensioner. En försoning med konungafamiljen åvägabragtes dock 1769. Tessin, som 1768 förlorat sin högt beundrade maka, afled själf den 7 januari 1770 på Åkerö. Han hade visserligen under den långa tiden af närmare fjorton år det största inflytande i politiken, men såsom statsman har hans verksamhet icke varit ägnad att höja hans anseende, däremot skall hans namn i alla tider komma att sättas främst i ledet bland våra konstälskare och mecenater.Att en man som Tessin ofta låtit måla sitt porträtt, var naturligt, också finnas flere bilder af honom dels i privata, dels i offentliga samlingar. På Åkerö finnes ett synnerligen tilltalande knästycke i olja, helt visst af framstående fransk målare (enl. Eneroth Sörml. Herrgårdar af Aoll?); öfverstelöjtnanten friherre Sten Leijon-hufvud äger den vackra ungdomsbilden af Lundberg; på den föga kända taflan (å Stora Sundby) öfver medlemmar af familjerna Tessin, Sack och Bielke m. fl. i Paris (?) målad sannolikt af Meytens, men enligt andra af Largilliére, finnes äfven ett porträtt af Tessin; å Gripsholm finnas icke mindre än fem bilder af honom, nämligen: ett af Lundberg (se pl. 192) i kopia af Björck, ett å den stora bröllopsmåltiden i Wien af Meytens, en replik af det förstnämnda, en miniatyr af Lafrensén samt ytterligare en kopia efter Lundberg; å Riddarhuset, vid Vibyholm (af Lundberg) finnas äfven mer eller mindre framstående bilder af Carl Gustaf Tessin, likaså på Nationalmuseum (af Lundberg).

Bland graverade bilder märkes ett litet af Sysang från tidigare år, sannolikt föga påminnande om originalet. Utom detta finnes egentligen endast det å pl. 192 återgifna, af Akrel graverade, som tillhör serien af landtmarskalkar; det finnes äfven i mindre format och med annan inramning, likaledes af Akrel. Samma bild i ännu mindre skala är graverad af Liebe i Leipzig.

TORSTENSSON, LENNART. Pl. 70, 71, 72.

Den af våra fältherrar, som jämte Johan Banér kraftigast bidragit till den gloria, hvaraf det svenska namnet omstrålas under förra hälften af 1600-talet, är Lennart Torstensson. Han föddes den 17 augusti 1603 på den gamla släktgården Forstena i Västergötland. Vid 18 års ålder gjorde han under polska kriget vid Gustaf II Adolfs sida sina lärospån i krigarens yrke; särskildt utmärkte han sig 1626 i slaget vid Wallhof. Redan 1629 öfverste och tre år senare general vid artilleriet var han vid nyss fyllda 30 år rikstygmästare och inträdde 1640 i rådet. Efter en kort vistelse i hemlandet återvände 1641 han till Tyskland för att taga befälet efter Banér, som aflidit samma år den 10 maj. Till Torstenssons mest lysande framgångar under denna tid höra framför allt segrarna vid Breitenfeld, Jüterbogk och Jankow. Hemkommen till fäderneslandet deltog han någon tid i den inre politiken, men drog sig snart tillbaka och afled i Stockholm den 7 april 1651.

Hans porträtt finnes bl. a. å Gripsholm, å Skokloster, vid Carlberg, å Rydbo-holm samt i Arffurstens palats (hertigens af Västergötland våning), deposition från Nationalmuseum. Detta senare, en ståtlig bild utförd 1648, helfigur i naturlig storlek, är noga beskrifvet i katalogen till Gustaf Adolfs-utställningen i Stockholm 1894;

ansiktet påminner mycket om det af David Beck på 1640-talet utförda porträttet. Hans byst i gips är uppsatt i Torstenssonska graf koret i Riddarholmskyrkan.

Liksom öfver hans krigskamrater från trettioåriga kriget existerar det en stor del graverade bilder af Lennart Torstensson. Den mest framstående är J. Falcks präktiga å pl. 72 återgifna gravyr efter D. Becks ofvan omtalade målning; den finnes äfven i exemplar tryckta på siden. En förminskning af denna bild är utförd af anonym gravör. Andra stick äro signerade B. Montcornet (i varianter), R. C(ustos). P. Troichel (en ganska ståtlig men synbarligen uppkonstruerad bild), Wolfg. Kilian, P. Aubry, G. Schouten, Ruckmann, C. Meyer, förutom en hel serie smärre anonyma, af mer eller mindre öfverensstämmande typ. De å pl. 70 och 71 afbildade, prakt-

fulla ryttarbilderna äro anonyma; af det sistnämnda finnes en variant, som anses såsom högst sällsynt; den till bilden hörande långa beskrifningen på slaget vid Deyn har därå ersatts med en sonett på trenne olika språk; dessutom är fältmarskalkens ansikte omgraveradt.

TROILIUS, SAMUEL. Pl. 183.

Den från frihetstidens politiska intriger och stridigheter bekante biskopen i Västerås, sedermera ärkebiskopen Samuel Troilius, som härstammade från en gammal prästsläkt i Dalarne, föddes den 22 maj 1706. Efter studier i Upsala blef han 1732 docent i grekisk och romersk litteratur, men inträdde snart på den prästerliga banan och blef redan 1741 kyrkoherde i Riddarholmen med Bromma samt året därpå öfverhofpredikant. Snart därefter pastor i Clara och S:t Olofs församlingar i Stockholm kallades han nästan enhälligt till biskop i Västerås 1751. Ärkebiskop blef han 1758. Han afled den 18 januari 1764. Mest känd är han såsom partiman i hattar-nes läger alltifrån 1746, särskildt vid 1755—56 års riksdag.

Troilii porträtt, som målats af Lundberg, är graveradt af J. Gillberg, se pl. 183; det tillhör Schröders likpredikan öfver honom. Detsamma finnes äfven i mindre format graveradt af F. Akrel.

TÖRNFLYCHT, OLOF. Pl. 155.

Den framstående borgmästaren Olof Hansson Törnflychts äldste son Olof föddes 16 november 1680 i Stockholm. Efter förberedande studier företog han under nära tio år resor i utlandet och blef genast vid hemkomsten 1703 kallad till tjänstgöring vid hofvet och beklädde där olika sysslor till 1718 då han blef landshöfding i Kronobergs län. Följande år förflyttad till Stockholms län, hade han under det ryska infallet i skärgården tillfälle att lägga egenskaper i dagen, som dels förskaffade honom presidentsvärdigheten 1723, dels beredde honom en plats i riksrådet 1727. Han afled på sin gård Erstavik den 22 september 1737.

Hans porträtt finnes vid Gripsholm. Det å pl. 155 afbildade sticket är graveradt af E. Geringius efter målning af J. Streng.

UGGLA, CLAES. Pl. 106.

Den frejdade amiralen Claes Uggla var född omkring 1614. I sina yngre år användes han vid olika beskickningar, men kom senare såsom frivillig att tjänstgöra å flottan under danska kriget 1644; var därefter vid armén, först i Tyskland sedan i Sverige samt avancerade till major, men öfvergick åter till flottan 1657. Nu kom Uggla på sin rätta plats och vid sjöslaget i sundet den 9 november 1658 utmärkte han sig synnerligen och utnämndes 1660 till amiral-löjtnant. Han blef dock först 1670 utnämnd till amiral. Under det olyckliga sjökriget 1676 ljöt Uggla, som kommenderade under riksrådet Creutz, den 1 juni hjältedöden, efterlämnande minnet af en bland våra yppersta sjöhjältar.

Hans porträtt finnes vid Carlbergs lustslott; samma bild, sannolikt original, äges af kaptenen friherre Ewald Uggla i Stockholm. Det är denna bild, som graverats af F. Akrel och återgifves å pl. 106. Enligt underskriften synes det original Akrel haft att tillgå då varit i generallöjtnanten friherre Axel Roos’ ägo.

59WACHTMEISTER, HANS. PL 140.

Svenska flottans återupprättare och Karlskronas egentlige grundläggare, generalamiralen Hans Wachtmeister

föddes i Stockholm den 24 december 1641. Sedan han under någon tid idkat studier i hemlandet, begaf han sig 1661 på resor för att ej återvända till Sverige förrän 1666, under hvilken tid han bl. a. å engelska flottan deltagit i alla drabbningarna under sjökriget mellan England och Nederländerna. Vid hemkomsten blef han kaptenlöjtnant vid Wolmer Wrangels regemente samt kammarherre hos Carl XI, men öfvergick 1675 till flottan och avancerade redan 1676 till vice amiral och amiral. Under de följande årens krig utmärkte han sig synnerligen såväl till lands som sjöss icke minst i slaget vid Lund, där han fick trenne hästar skjutna under sig. Äfvenledes har han oförvansklig ära af Blekinges återtagande från danskarna 1677. Sedan Wachtmeister 1679 utnämnts till amiral-general-löjtnant ägnade han sig med ifver och insättande af all sin kraft åt återupprättandet af flottan, som under de senare riksamiralerna betänkligt kommit i vanhäfd. Han uppgjorde då planen till förläggande af flottans hufvudstation till Trossö i Blekinge d. v. s. det nuvarande Karlskrona. Nu följde utnämningarna till guvernör öfver Blekinge, Kalmar län och Öland 1680, generalguvernör där, kungligt råd 1681, amiral-general och president i amiralitets-kollegium 1682. Hans förtjänster om svenska flottans nydanande äro så stora och af så grundläggande betydelse, att de icke förringas hvarken af hans misstag såsom befälhafvande amiral eller af de “stora fel“, som hans senare biografer funnit hos honom, nämligen egensinne, tredska, öfvermod, själfrådighet, samt “bristande blick för det helas och delarnas organiska sammanhang, som hvarje organisatör måste äga“. Han afled den 15 februari 1714 i Stockholm.

Wachtmeisters porträtt måladt af Ehrenstrahl finnes på Gripsholm; hans bild af D. v. Krafft tillhör fältherresamlingen vid Drottningholm och på Johannishus finnas tvenne porträtt af honom, ett å en stor familjetafla af Ehrenstrahl, samt ett af Wedekind. Porträtt af Wachtmeister finnas äfven hos grefve G. Wachtmeister å Knutstorp, i Sjökrigsskolan i Stockholm samt på Rosersbergs slott. Generaldirektören (f. v. statsrådet) grefve Hans Wachtmeister äger miniatyrer på elfenben öfver generalamiralen och hans grefvinna målade af Cavelier.

Det å pl. 140 återgifna sticket härrör sannolikt från Snacks grafstickel; däraf finnes en variant med något olika underskrift. Samma bild i mindre format är graverad af G. C. Glassbach. I mycket litet format, sannolikt af något äldre datum, finnes samma typ men omvänd; gravören är ej känd.

WARGENTIN, PER VILHELM. Pl. 209.

Prästson från Jämtland föddes Per Wargentin den 22 september 1717. Vid sexton års ålder student i Upsala blef han efter grundliga matematiska studier filosofie magister 1743 och docent i astronomi 1746. Sedan han äfven varit adjunkt i samma vetenskap, blef han 1749 Vetenskapsakademiens sekreterare och behöll denna syssla till sin död den 13 dec. 1783. Det är isynnerhet genom sina teorier om Jupiters månar som han vunnit ryktbarhet men äfven genom sin mycket omfattande författareverksamhet.

Hans porträtt målades af Brander, se pl. 209, samt graverades af F. Akrel, som utfört samma bild i mindre format i tvenne varianter, skiljande sig endast

genom inramningen samt formen å bokstäfverna i underskriften; det ena är anonymt.

WITTENBERG, ARVID. Pl. 87.

Arvid Wittenberg, grefve till Nyborg, som anses varit den mest framstående svenske fältherren under Carl X:s krig i Polen, föddes något af de första åren af 1600-talet på faderns gods Johannisberg i Borgs socken i Finland. Ar 1622 inträdde han i krigstjänst och var general redan 1641; riksråd 1651 och fältmarskalk 1655. Han afled 1657 i Samoitz i Polen, dit han förts såsom fånge efter Warschaus belägring.

Wittenbergs porträtt finnes bl. a. vid Skokloster och blef han äfvenledes porträtterad af D. Beck; en kopia af denna bild förvaras vid Carlbergs lustslott. Det är detta senare porträtt, som graverats af J. Falck (Pl. 87); det tillhör denne kopparstickares berömda serie gravyrer öfver framstående svenske män; samma bild förminskad och vänd åt motsatt håll är graverad af P. Aubry. Trenne anonyma graverade bilder af Wittenberg finnas dessutom i Kungl. Bibliotekets samling.

WRANGEL, CARL GUSTAF. Pl. 107, 108, 109.

Fältmarskalken Herman Wrangel d. y. hade i sitt första gifte tvenne söner, Carl Gustaf och Johan Mauritz. Den förstnämnde föddes den 13 december 1613 på faderns gods Skokloster. Sedan han under några år åtnjutit undervisning i Upsala, följde han fadern till kriget i Preussen och deltog denne ovetande endast 14-årig i smärre skärmytslingar. Under ett år vistades han därefter i Holland, studerande skeppsbyggnadskonst samt uppehöll sig sedan länge i Paris. Vid hemkomsten inträdde han i krigstjänst, var redan 1632 ryttmästare och tillhörde i slaget vid Lützen Gustaf II Adolfs närmaste omgifning. Vid Lüdershausen 1635 skall han utmärkt sig för stor oförskräckthet och personligt mod; följande år öfverste såg han sig endast två år senare utnämnd till generalmajor vid 24 års ålder. Vid Wolffenbüttel (1641) afgjorde Wrangel segern öfver Piccolomini. Sedan han under Torstensson haft ett befäl i Tyskland, sändes han 1644 af denne att efter Clas Flemmings död taga befälet öfver flottan. Efter sjösegern vid Femern och eröf-ringen af Bornholm utnämndes han till rikstygmästare 1645, riksråd 1646 och blef sistnämnda år fältmarskalk och öfverbefälhafvare öfver armén i Tyskland efter Torstensson. Jämte den franske marskalken Turenne opererade nu Wrangel med växlande krigslycka till 1648, då Carl (X) Gustaf fick öfverbefälet och Wrangel utnämndes till generalguvernör i Pommern. Det var först 1657 som han åter deltog i krigsrörelserna, nämligen i Polen med stor utmärkelse och sedan i Danmark; efter denna kampanj blef Wrangel riksamiral, och såsom sådan en af Carl XI:tes förmyndare. Efter Kagg utnämndes han till riksmarsk 1664. Kriget i Brandenburg 1674—1679, för hvars tillkomst Wrangel bär stor skuld, blef för honom föga ärofullt; det största nederlaget, slaget vid Fehrbellin den 19 juni 1676, kunde dock ej tillskrifvas honom, då han af sjukdom var förhindrad deltaga i arméns rörelser. Han afled några dagar därefter den 25 juni 1676 på sitt gods Spiker å Rügen.

Carl Gustaf Wrangel har ofta blifvit “af konterfej ad“ som det hette på tidens språk. På Skokloster, den praktlystne krigarens ståtliga skapelse, förvaras minst fyra eller fem olika bilder af honom. Bland dem tages priset, om icke urkonstnärlig synpunkt, dock i omfång, af Ehrenstrahls stora, (enl. Hahr utfördt 1649, men 165 2 enl. Granberg) ryttarporträtt, ett ungdomsarbete af konstnären (afbildadt å pl. 107). Bland öfriga porträtt i olja af Wrangel å Skokloster märkas två bilder af Math. Merian d. y. och ännu en af Ehrenstrahl. Goda bilder af Wrangel finnas äfven vid Rydboholm, å Carlberg, å Nationalmuseum, å Gripsholm, i envoyén grefve H. Wrangels samling, å Wrangelska fideikommisset Säby i Södermanland, i intendenten Ossbahrs samling, i den historiska porträttsamlingen i palazzo degli Uffizi i Florens m. fl. samlingar. Intet af dessa kan dock egentligen anses vara ett konstverk af högre rang, utom möjligen en af frankfurtermålaren Math. Merians ofvan omnämnda målningar. Den framstående målaren Wuchters har utfört Wrangels porträtt (se pl. 109), detta original finnes nu å Gripsholm.

Äfven graverade bilder af Wrangel äro mycket talrika; med varianter och anonyma torde endast i Kungl. Bibliotekets samling finnas omkring 45 olika, af hvilka flere äro ytterst sällsynta, såsom t. ex. det (å pl. 109 återgifna) af Hælvæg efter Wuchters original graverade präktiga sticket. Detta blad såldes 1877 i Köpenhamn och betalades då med 43 kronor (det reproducerades på 1890-talet i ljustryck i 20 exemplar utförda af Generalstabens litografiska anstalt). Den stora Ehrenstrahlska ryttarbilden är graverad af Falck (se pl. 107) och tillhör denne framstående kopparstickares allra främsta blad; goda exemplar i gamla af-tryck betinga omkring 100 kronor. På 1870-talet togs ett hundratal nytryck af den vid Skokloster förvarade originalplåten; vid detta tillfälle företog sig den person, som ombesörjde tryckningen, det orådet, att å plåten låta ingravera sina initialer jämte ordet “excudit“; äfven dessa exemplar äro nu sällsynta. En vacker gravyr öfver Wrangel finnes i Puffendorfs ofta citerade arbete; den är signerad Pitau, men exemplar finnas utan signatur, likaså saknas å en del exemplar såväl de heraldiska emblemen i vapenskölden som Wrangels valspråk i ramverket: Non est mortale quod opto. Präktiga blad äro också Küsells gravyr efter m. Merians d. y. original samt P. de Jodes efter förebild af Anselm van Hulle. Af detta senare finnas varianter samt efterbildningar bl. a. af C. Meyssens och P. Aubry, hvilken sistnämnde dock gjort bilden omvänd. Äfven den ofvannämnda, af Pitau graverade bilden, har tjänat till förebild för mer eller mindre lyckade stick, bl. a. af Jeremias Kilian och guldsmedsgesällen Straus från Berg för Carl XI:tes bibel in 4:0 af 1674.

Ett sällsynt blad är graveradt af A. Aubry efter teckning af Pfannstil. Ett annat (stor bröstbild placerad å en fotställning likt en byst) är utfördt af M. Merian; exemplar finnas utan inskription. Ett stort knästycke i rätt underhaltig gravyr har holländsk inskription; dess upphofsman är ej känd, men bladet är utgifvet af H. Allaert. Ännu en ryttarbild, af anonym gravör, sannolikt mera karakteristisk för tidens konst än för den af bildade, återgifves å pl. 108. Äfven B. Montcornet har utgifvit ett 1657 tryckt blad med Wrangels bild. Förutom de här uppräknade

märkas ett flertal anonyma bilder, de flesta tillhörande de många små krigshistoriska arbeten, som under 1600-talet öfversvämmade den tyska bokmarknaden. Graverade bilder öfver Wrangel af något senare datum äro signerade Ruckmann, J. F. Martin och Gust. Zumpo.

WREDE, FABIAN. Pl. 139.

Tillhörande en livländsk ätt föddes Fabian Wrede på Peipola i Finland den 20 mars 1641 och var sonson till den bekante Henrik Wrede, hvars behjärtade uppoffring i slaget vid Kirkholm räddade Carl IX:s lif. Han ägnade sig åt den civila ämbetsmannabanan och blef vid 34 års ålder landshöfding först i Viborgs och sedan i Upsala län. Hans utmärkta egenskaper och ovanliga duglighet förskaffade honom konungens förtroende och vid 1682 års riksdag utnämndes han till landtmarskalk. Ledningen af reduktionen lades i hans hand efter Clas Flemmings död och 1685 blef han kungligt råd och slutligen president i Kammar- och Kommerskollegierna. Detta senare ämbete bibehöll han till sin död den 6 december 1712.

Hans porträtt finnes i tvenne upplagor vid Gripsholm i målning af Ehrenstrahl och Scheffel; i riddarhusets samling finnes äfven en präktig bild af honom (återgifven å pl. 139) och ett af Ehrenstrahl utfördt porträtt fanns på Löberöd i Skåne.

Den här återgifna gravyren tillhör Akrels serie öfver landtmarskalkarna.

ÅKERHIELM, SAMUEL. Pl. 189.

Född enligt hans egenhändiga anteckning: “år efter vårs Herres Christi födelse 1684 uti December månad Luciæ natt“ och son till den bekante statssekreteraren Samuel Månsson Åkerhielm ingick Samuel Åkerhielm d. y., efter studier såväl i Upsala som i utlandet, på den civila banan. Tjänstgjorde i kansliet i Bender samt följde konung Carl XII:s krigsexpedition till Stralsund och Norge. Vid kansliets omorganisation utnämnd till krigsråd 1719. Blef sedan statssekreterare samt 1728 president i Äbo hofrätt. I rådet invaldes han 1739 och 1741 emottog han öfverste-marskalkssysslan, men tog 1747 afsked från dessa befattningar. Han afled den 11 mars 1768 å sin egendom Margretelund.

Hans porträtt, knästycke af L. Pasch d. ä., finnes vid Gripsholm; ett osigneradt, samtida porträtt af Åkerhielm, äfven knästycke, finnes å Thorsåker hos hufvud-mannen för friherrliga ätten Åkerhielm till Margretelund, kabinettskammarherren friherre G. F. Åkerhielm; en kopia af denna bild eges af friherre G. S. A. V. Åkerhielm å Dylta.

Den å pl. 189 meddelade gravyren är utförd af F. Akrel och finnes i tre varianter i Kungl. Bibliotekets samlingar.RÄTTELSER OCH TRYCKFEL.

Sid. 8 spalt 2 rad 9 uppifrån står : 1680-talet, läs 1640-talet n 13 n I » 40 » förekommit, läs förkommit.)) 27 a I W 25 n » Pl. 53, läs Pl. 52. » 27 » 2 34 »)) 1771); P, läs 1771) Pl. 53; P. n 33 » I » i v)) Pl. 20. b, läs Pl. 201. » 33 » 2 w 28 V till, läs tillhör. w 43 v I »; 33 » Pl. 221, läs Pl. 224. v 45 M 2 n X V n tillfogas Pl. 93. n 45 n 2 » 14 och i 5 uppifrån står: J. C. Gerhard, läs J. Dürr. n 45)f 2)) 25 uppifrån står Funche, läs Funcke. n 46 w 2 » 20 » n Bervic’s, läs Bervié’s. n 46 w 2)) 3°)) n af anonym konstnär, läs af F. A[krel]. » 47 » 2 n 22 V n Pl. 211, läs Pl. 210. n 47 w 2 v 30 V n Pl. 211, läs Pl. 210. n 49 2 v 26)) v Gabrielson, läs Gabrielsson. GUSTAF IMARGARETA LEIJONHUFVUDFRI K XiV

o->ERIK XIVJOHAN IIISIGISMUNDSIGISMUND

SIGISMUND

SIGISMUND

00WLADISLAVS SIGISMVNDVS DG.POLONIÆ ET SVECIÆ PRINCEPS ELECT. MAGN. DVX MOSCOVIÆ, SMOL. SEVER. CFRD. DVX.

Petrus Paulus Ptiberuus Puixdr cMnno cjo. P. C.xX J/fJ.

WLÅD1SLÅUS

00

crCARL IXGUSTAF II ADOLF

GUSTAF II ADOLFiDSTAP II ÅD OLEGUSTAF II ADOLFGUSTAF II ADOLF

cr.MARIA ELEONORAMARIA ELEONORAMARIA ELEONORACHRISTINACHRISTINACHRISTINACHRISTINACHRISTINA

OCARL X GUSTAF

CARL X GUSTAFCARL X GOSTAF

-

CARL X GUSTAF

i

HEDVIG ELEONORAHEDVIG ELEONORA

24 b

ADOLF JOHAN PFALZGREFVEADOLF JOHANCARL XICARL XICARL XICARL Xi

K O i '.CARL XIULRIKA ELEONORA D. Å.

M

ÖLRIKA ELEONORA D. Å.Ui

Ui

HEDVIG SOFIACARL XUCARL XII

C-nOl

Ol

ARL XIICARL XII ~CARL XIICARL XII

ULRICÅ ELEONORA D. T.ULRICA ELEONORAFREDRIK I

i jFREDRIKFREDRIK I

4*

ADOLF FREDRIKON

ADOLF FREDRIKADOLF FREDRIKOO

LOVISA ULRIKALOVISA ULRICA

GUSTAF IIIGUSTAF IIIGUSTAF III

Cn

N)

jGOSTAF IIIGUSTAF III

Ol

-t-SOFIA MAGDALENA

GUSTAF IV ADOLFGUSTAF IV ADOLFFREDRIKA DOROTEA WILHELMINACARL XIIICARL XIII

O

OCARL XII!HEDVIG ELISABETH CHARLOTTA

Os

HEDVIG ELISABETH CHARLOTTA

O

OoPONTÜS DE LA GARDIE

o>Cn

JOHANNES MESSENIUSCerne virum! nidiJse vthirri runt ultima lamési Qudlabios.Decios Marte velArtepraeit lanus deibaner,quem, divus amavit sido Lph,

Ct cui victrices donat Iova manus . pjiuhéyuuin

JOHiN BANER

GsJOHAN BANÉR

JOHAN SKYTTELAURENTIUS PAULINUS GOTHUS

O

oLENNART TORSTENSONLENNART TORSTENSSONLENNART TORSTENSSON

SVANTE SPARRELOUIS DE GEER

[l!lII!!!ll!H!!!WIIII«nm..Ol

JAKOB DE LA GÅRD IE)HAN ADLER-SALVIUS

JAXEL OXENSTIERNAAXEL OXENSTIERNAAXEL OXENSTIERNAGUSTAF ADOLF LEWENHAUPTGABRIEL BENGTSSON OXENSTIERNA

IIIÜIIIIIIIINIIllimii

co

GUSTAF HORN

GUSTAF HORNGUSTAF HORN

OO00

cn

OHAN AXELSSON OXENSTIERNAJOHAN X.XELSSQN OXENSTIERNAARVID WITTENBERGJOHAN SILFVERSTIERNACHRISTOFFER CARL VON SCHLIPPENBACH

OO

\DROBERT DOUGLASROBERT DOUGLAS

o

AXEL L1LLIEinman hi H

HANS CHRISTOFFER KÖNIGSMARK

sO

OjSCHERING ROSENHÅNE

vOLAURENT DE GEERGUSTAF BONDEJOHAN FREDRIK VON FRIESENDORFFSEVED BÅÅTH

v£>

OoSAMUEL ENANDER (GYLLENADLER)

vO

vOGEORG STIERNHIELMMATTIAS BJÖRNKLOUOra ViltI JILUSTRIS MORTALIA. SISTO; SED ILLUM

Quis meritis vigor.et quis spiritus egerit intus. Haud oculis lustrare datur : vita acta loquentub AtQ5 animi verum memorabunt singula vultum.

MATIAS BJÖRNKLOÜ

CONRAD CHRISTOFFER KÖNIGSMARCK

IO3104

EBBA BRAHE

FILIP KRUSENSTJERNA (CRUSIUS)CLAES JOHAN UGGLA

9OIO

CARL GUSTAF WRANGELCARL GUSTAF WRANGEL

rosCARL GUSTAF WRÅNGELGUSTAF POSSE'

JONS ELOFSSON TERSERÜSERIK FLEMINGJOHAN GYLLENST1ERNABRAHE D. Y.

IHPER BRAHE D. Y.i

NICLAS DÅN C K WARDT- LI LLIESTRÖM

9IIGUSTAF ADAM BANÉR

STEN BIELKECLAES FLEMING

GUSTAF OTTO STENBOCKMAGNUS GABRIEL DE LA GARDIE

IHHIIIIH1H1M1»»»MAGNUS GABRIEL DE LA GARDIECARL JOHAN KÖN1GSMARGK

i'STV

GÖRAN GYLLENSTIERNA

fz-iOTTO WILHELM KÖNIGSMARK

K)

Cm

GUSTAF DUWÅLL

126HENRIK HORN

MDAVID KLÄCKER VON EHRENSTRAHL

128CARL BONDE TILL BJÖRNÖ

I29GABRIEL GABRIELSSON OXENSTIERNAOj

JAKOB GYLLENBORG

AOLOF RUDBECK d.ä.BENGT GABRIELSSGN OXENSTIERNA

133ERIK DAHLBERGJOHAN OLIVEKRANS5

ARVID MÅRDEFELDTNILS GYLDENSTOLPEWERNER VON ROSENFELDT.FABIAN WREDE

139HÅNS WACHTMEISTERHAQV1N SPEGELCARL PIPER

I42ELIAS BRENNERMAGNUS STENBOCK

144

JOHAN PERINGSKIÖLD

åCARL GUSTAF REHNSKÖLD

•f»

&UIL GUSTAF REHNSKÖLDANDERS LEIJONSTEDTW Hl

AURORA KÖNIGSMARK

vOMATHIAS STEUCHIUSHENNING VON STRALENHEIMN LILIENSTEDTSS«!

I lir!'-_! f __________) -.#» ». nr m-haj,n s»-y rtnn j-.-p-t tppna \

: l, ,: dJesheft dvmbé$ sfMcw (ßdcfosi e^&pjscoms c fclnxej^fåk

'*":" rftØkHWjJfehcfBtavkssjtøi .$r&m-/imu,s &f Sksfosi \Lmrjwe&fåh?. •— U

V_. ^Kec- e-rai~ m itiej/us^faciet i&*/a faviU4J QJic a-i-ca j>es£-iynfa, CvtM&or! <Vu

*^ ^ C um t/om ui. ^ ^ rv?CJ nømtn pmorTi 'Zfiti-S" **

^6ärllfri>fhrrf>H'ft^^tl^i^<>rt»a: Itutfr iwjlrtb ctyitl ffdit ba$$ilöbm3d)d) tan tatOYutall itutø&tactt-*

*faüB laii*m ø^fcr|tåii(jdim'«ti|f$w>i^|ftM ' * 'W^'/'V <w- r- ' ^*

*

Øditytjr i>iderfra in» crw;$t mimte priffnb

ya mt>££w<$\6£ inji

alt

j£, $qdn<-bte/ba(? mim ttaty / p mtmrb 'ümtkßOvJidn-

aüt

W*.

(fmvm • füigtt-^Z. fags

tett

JESPER SVEDBERG

Cn

Go

1',1111111

GUSTAF CRONHIELM

CnOLOF TÖRNFLYCHT

MARIA GUSTAVA GYLLENSTI ERN A

C/i

OnBURCHARD PRECHT

C/|

vtJAKOB BÜRENSKIÖLD

C/J

CO

i;l 1:1:11MAGNUS JULIUS DE LA GAR DIE

eta

<59RVID BERNHARD HORN

160ERIK BENZELIUS

JOHAN ROSENADLER

CARL GYLLENBORG

JAKOB BENZELIUSJOHAN AUGUST MEIJERFELTVILHELM LUDVIG TAUBE

991CARL CRONSTEDT

&•JACOB CRONSTEDT

168JAKOB TERSMEDEN

ON

'OCRISTOFFER POLHEMEDVARD DIDRIK TAUBECARL HÅRLEMAN

1

'i

RUTGER FUCHS

173CARL JOHAN STIERNSTEDTHERMAN CEDERGREUTZOLOF CELSIUS

O

NILS REUTERHOLMGABRIEL CRONSTEDT

OOHENRIK BENZELIUSJONAS AHLSTRÖMERHEDVIG CHARLOTTA NORDENFLYGHTOLDF v. DAHUK

SAMUEL TROILIUSGUSTAF BONDE

üHiHENRIK

ANDREAS

LÖFVENSKIÖLDANDERS ANTON VON STIERMAN

186NILS BIELKECLAES GRILL

881SAMUEL ÅKERHIELM

oo

OULRICA LOVISA TESSIN, FÖDD SPARRE

I9O]OHAN PASCHo

CARL GUSTAF TESSINMARTIN 1EIJTENS

193EMANUEL SWEDENBORG

vO

4=*

JOHAN CARL HEDUNGER

vO

CnANDERS NORDENCRANTZ

AUGUSTIN EHRENSVÅRD

vOCHRISTOFFER ESBJÖRN REUTERHOLM

•O

OONILS ROSÉN VON ROSENSTEIN

GEORG DE MAREEStt

MÅGNUS BERONIDSM

O

NICLAS SAHLGRENJOHAN ENGESTRÖM

203JOHAN ARGRENHOLTZ

204ANNA JOHANNA GRILL, F. GRILL

205

CARL VON LINNÉ

CHARLES DE GEER

LozJAKOB JOHAN BJÖRNSTÄHLPETER WILHELM WARGENTIN

2O9CARL FREDRIK MENNANDER

210GARL FREDRIK SCHEFFERJOHAN EDVARD MANDELBERG

21 2CATHARINA CHARLOTTA DE GEER, FÖDD RIßBING

£izCHRISTOFFER MANDERSTRÖMAXEL GABRIEL LEIJONHUFVUD

SitJOHAN MALCOLM LEIJONHIELM

912CARL JESPER-BENZELIUSJOHAN ERIK REHN

8isALEXANDER ROSLIN

219JAKOB GILLBERGAXEL VON FERSENELIS SCHRÖDERHEIM

lAkrei Jb. 17<)4'.

EBERHARD ROSENBLAD

£zzGÖRAN GYLLENSTIERNA

224GUSTAF ADOLF REUTERHOLM

SzzRDTGER MACLEAN

226ELIAS MARTIN

Lzz

JOHAN GABRIEL OXENSTIERNA

2282 29

JOHAN III:s LIKTÅG 1592SLAGET VTD WALLHOFSLAGET VID BREITENFELD 1631LECHFLODENS ÖFVERGÅNG 1632Ätl§

Inten,bim*(imioMti

rileiaiCfflcClIrniihlinii

tjafiVtib tnacfjtsjrjmu faltig nacförtnmtc.&n. iittötnifroc(cf)c:uji.({;f?.'

ifclüÄBa,

GUSTAF ADOLF BESKYDDAR DEN AUGSBURGISKA BEKÄNNELSEN.GUSTAF ADOLF BESKYDDAR DEN AUGSBURGISKA BEKÄNNELSENGUSTAF ADOLF BESKYDDAR DEN AUGSBURGISKA BEKÄNNELSENSLAGET VID LÜTZEN 1632

GUSTAF ADOLFS LIK ÖFVERFÖRES TILL SVERIGE 1633

241

40 AF GUSTAF ADOLF SÅSOM FÅNGAR BORTFÖRDA MÜNCHENBOAR ÅTERFÅ FRIHETEN 1635BANÉRSKA HÄREN SEGRAR VID WOLFFENBÜTTEL 1612243

SVENSKARNE SEGRA VID SCHWEIDNITZ 16422 44

ANDRA SLAGET VID BREITENFELD 1642DANSKARNES NEDERLAG VID FEMERN 1644246

BREGENZ STORMAS 1647247

SVENSKARNA ERÖFRA ÖN MAINAU24S

SVENSKARNE BELÄGRA PRAG 1648249

FREDERNA I MÜNSTER OCH OSNABRÜCK250

FREDERNA I MÜNSTER OCH OSNABRÜCKPFALZGREFVEN CARL GUSTAFS FESTMÅLTID I NÜRNBERG (ÅR 1649)252

FREDSUNDERSKRIFTEN I NÜRNBERG 1850253

1

CHRISTINAS KRÖNING 1650254

1

PFALZGREFVEN JOHAN CASIMIRS BEGRAFNING 1652CHRISTINA RÄDDAS UR LIFSFARA 1652256

CHRISTINA BEVISTAR DEN ROMERSKA KARNEVALEN (ÅR 1656)2 57

CHRISTINAS ANKOMST TILL PARIS 1659CHRISTINAS LIKBEGÄNGELSE 1689CARL X GUSTAFS OCH HEDVIG ELEONORAS FÖRMÄLNING 16542ÖO

HEDVIG ELEONORAS KRÖNING 1654I

KRAKAU INTAGES 1655202

TREDAGARS-SLAGET VID WARSCHAU 1656 18 JULI (FÖRSTA DAGEN)•Z&3

TREDAGARS-SLAGET VID WARSCHAU 1656 19 JULI (ANDRA DAGEN)> t. k w:

264

TREDAGARS-SLAGET VID WARSCHAU 1 656 20 JULI (TREDJE DAGEN)

TREDAGARS-SLAGET VID WARSCHAU 1 656 20 JUL! (TREDJE DAGEN)